

HISTORIEN OM SUNDE

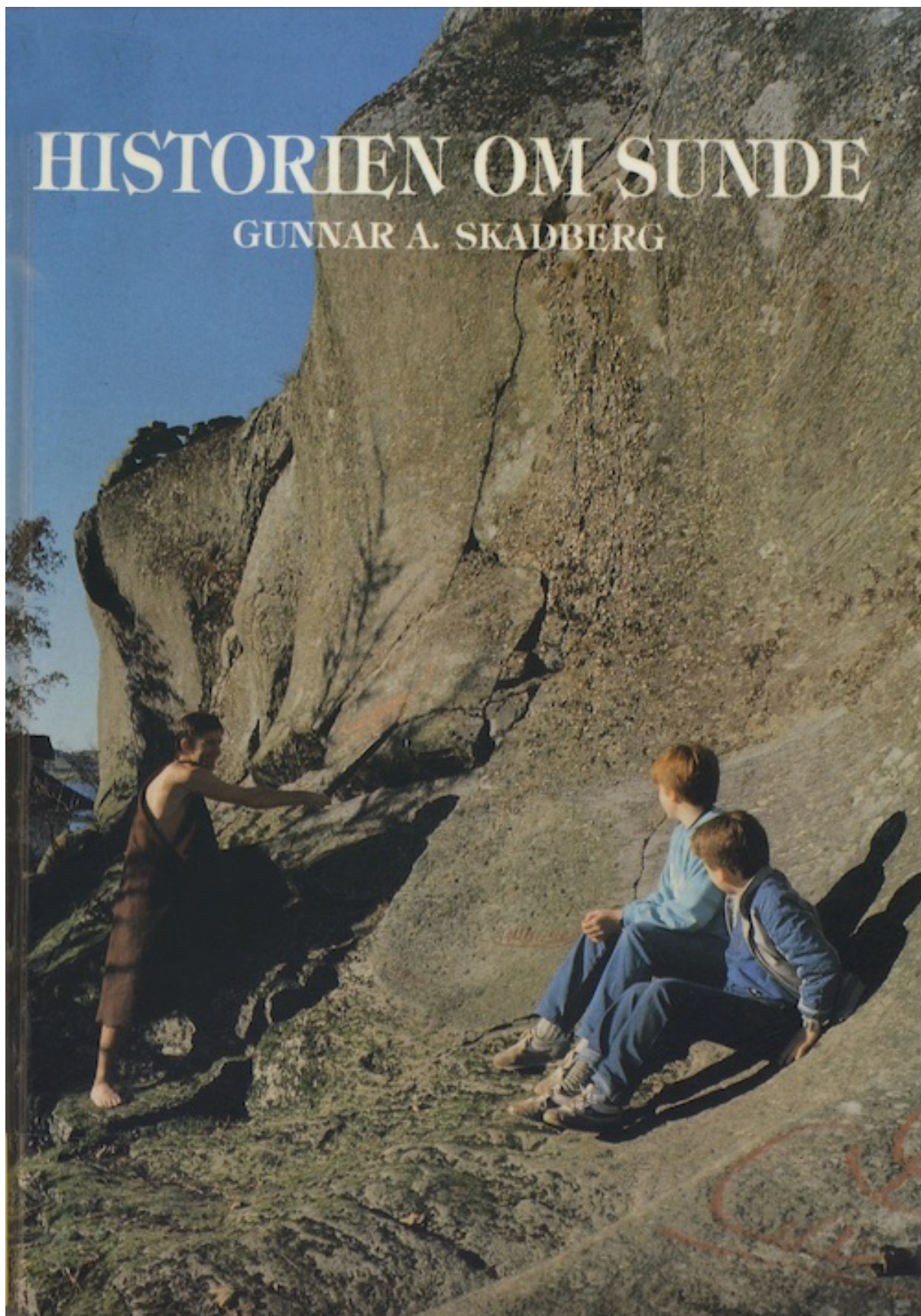
Gunnar A. Skadberg

Innhold

FORORD TIL ELEVEN	3
MJUG	4
HELLERISTNINGSFELTET PÅ AUBEBERGET	11
RISNES	19
HAFRSEJORD/HARFAGRE	24
KJØBENHAVNERBUKTA	35
SUNDEBUENS KIRKEHISTORIE	40
GATENAVN SOM ENDER PÅ “SOK”	53
MIKKELSMESSEVEIEN	71
SUNNIVAKROSSEN	74
AUSTRHEIM – ØYGARD	79
AUBEBERGET	86
DEN FØRSTE UTVANDREREN FRA SUNDE-REVHEIM TIL AMERIKA	101
KVERNEVIK	112
HAFRSEJORDBROEN	120
SKOLE PÅ SUNDE	126
HISTORISK JOGGETUR PÅ SUNDE	134
KILDER	141

HISTORIEN OM SUNDE

GUNNAR A. SKADBERG

FORORD TIL ELEVEN

Denne boka er skrevet for elever ved Kvernevik og Sunde skoler. Det jeg ønsker med boka, er å gjøre deg bedre kjent i bydelen din og kanskje også litt mer glad i den. Jeg er ikke født og oppvokst på Sunde. De fleste som bor på Sunde i dag, er flyttet hit fra andre steder. Derfor vet vi ikke så mye om de menneskene som har bodd her før oss, eller hvorfor disse menneskene satte så mange fine, men også merkelige navn på ulike steder i bydelen.

Min familie har bodd på Sunde i 12 år. Vi har bodd både i Kvernevik eller på Nord-Sunde og på Sør-Sunde. Vi har likt oss svært godt i begge bydelene og er glade for at vi får bo i denne fine ytterkanten av Stavanger.

Da jeg var liten, hadde jeg en farfar som kunne fortelle. Han var snekker. Ofte stod jeg inne i snekkerverkstedet hans og hørte på når han fortalte om gamle dager. Jeg tror det var farfar som fikk meg til å bli glad i historie. I denne boka vil jeg forsøke å fortelle deg om gamle dager på Sunde på samme måte som min farfar fortalte meg om gamle dager.

Jeg har diktet opp en familie som jeg kaller for familien Sunde. Den består av far, mor, Geir 14 år, Ingvil 12 år og Anne 8 år. Jeg tenker meg at det er “far Sunde” som forteller historiene til barna sine.

Noen av personene jeg forteller om i boka har jeg diktet opp, men det menneskene i boka tenker og gjør, kan godt ha hendt i virkeligheten. Noen av menneskene levde for lenge siden. De vet jeg ikke navnene på, men vi vet noe om hvor de bodde og hvordan de levde. De menneskene som levde nærmere vår egen tid, skal du få de rette navnene på.

Malthaug på Sunde 8/8-1985

Gunnar A. Skadberg

Alf Magne Pettersen har laget de fleste tegningene i boka, og Rune Skadberg har tatt fotografiene.

MJUG

En fin sommerdag drog familien Sunde på tur til Vistestranden. Familien består av mor og far, Geir 14 år, Ingvil 12 og Anne 8. Vannet var som vanlig kaldt, men Anne klarte likevel å lokke far med uti. De tok fart fra stranden. Hånd i hånd spurtet de ut i vannet så spruten stod. Etter badet koste Geir og Ingvil seg med fotballen. De vippet ballen til hverandre uten at den kom nær bakken. Snart hadde de fått varmen tilbake i kroppen og spurte om å få kjøpe is. “Først skikkelig mat!” sa mor som hadde funnet fram påsmurte skiver, saft og te.

Mens de spiste, spurte Ingvil: “Kan me ikkje dra ud te den hulå ittepå? Der me lekte indianare den gangen.” “Du mener Vistehola,” sa far. “Jo, det kan vi godt.”

Da familien hadde spist, ryddet de sakene sine, puttet alt inn i bilen og kjørte videre til Vistehola. Ungene fant fort veien opp i “2. etasje” av hulen. Det var spennende å ta seg fram oppå der – og litt skummelt å se ned i hula under. Rart å tenke på at her hadde det bodd folk. Geir hang seg utfor kanten og slapp seg ned foran huleinngangen. “Ingen inntrengere her!” sa far og kastet seg over ham på tull. Så slåss de på “løyve” mens Ingvil og Anne sto oppe på kanten og skratte av “guttene” i familien.

Snart satt mor, far og Geir i fred og ro foran hulen. Mor hadde tatt med noe “kaninmat” og far lå på ryggen og kikket opp på noen fine hvite skyer mens han tygget sakte på en gule-rot. “Koss va det her når det bodde folk?” spurte Geir. “Slåss de sånn så oss?” “Sjelden,” svarte far, “men de var nok klar til å forsvare det området eller territoriet de betraktet som sitt. De levde sammen i grupper på omtrent 30 mennesker – akkurat som en indianerstamme. De måtte ha et stort område for å overleve. De menneskene som bodde i denne hola på Viste, brukte trolig hele Nord-Jæren som sitt jakt-område.

Tenk deg at du kommer inn i leiren her for 6000 år siden. Du ser at mor sitter og skraper reint et skinn, mens jeg sitter og ordner noe på pilene mine. Du ser farmor kommer opp fra stranden med skjell. Hun roper at jentene skal komme å hjelpe henne. “Vi må på jakt, Geir!” sier jeg. “Det er lite mat igjen. Dessuten må jeg over til Sunde etter flint.” “Flott,” sier du. “Blir vi lenge borte?” “Jeg regner med en ti - tolv dager.”

Vi tar med oss buene og hunden. Jeg tar også spydet. Så rusler vi gjennom skogen mot Kvernevik. “Skogen?” “Ja, det var varmere klima da enn nå, så lauvskogen stod tett på Jæren. Ved Kvernevik stakk vi innom den lille boplassen Svinaberget som lå like ved der hvor veien går over mot Randaberg. Det står rester etter et sauefjøs på den plassen nå. Vi prater litt med jaktfolkene som holder til der. De er i godt humør, for de har skutt en hjort, og nede ved vika

har de fisket og tatt livet av en fin sel.

Vi må snart videre. Kvernevika går nesten like inn til Hålandsvatnet, så vi vader over den grunne bukta og følger stien oppover mot Ørnaberget. Plutselig stopper jeg opp ved et kratt. Jeg holder pekefingeren foran munnen. Du legger varsomt hendene rundt munnen på hunden så den ikke skal gøy. Snart får vi øye på en villsvinunge inni krattet. Jeg fisker forsiktig en pil opp av koggeret og legger den oppå bustrengen. Hunden piper av spenning. Grisingen snur seg og får teften av oss, men idet den skal legge på sprang, rammer pilen den i halsen. Den faller i bakken, du jubler mens hunden vår er i fullt firsprang mot byttet.

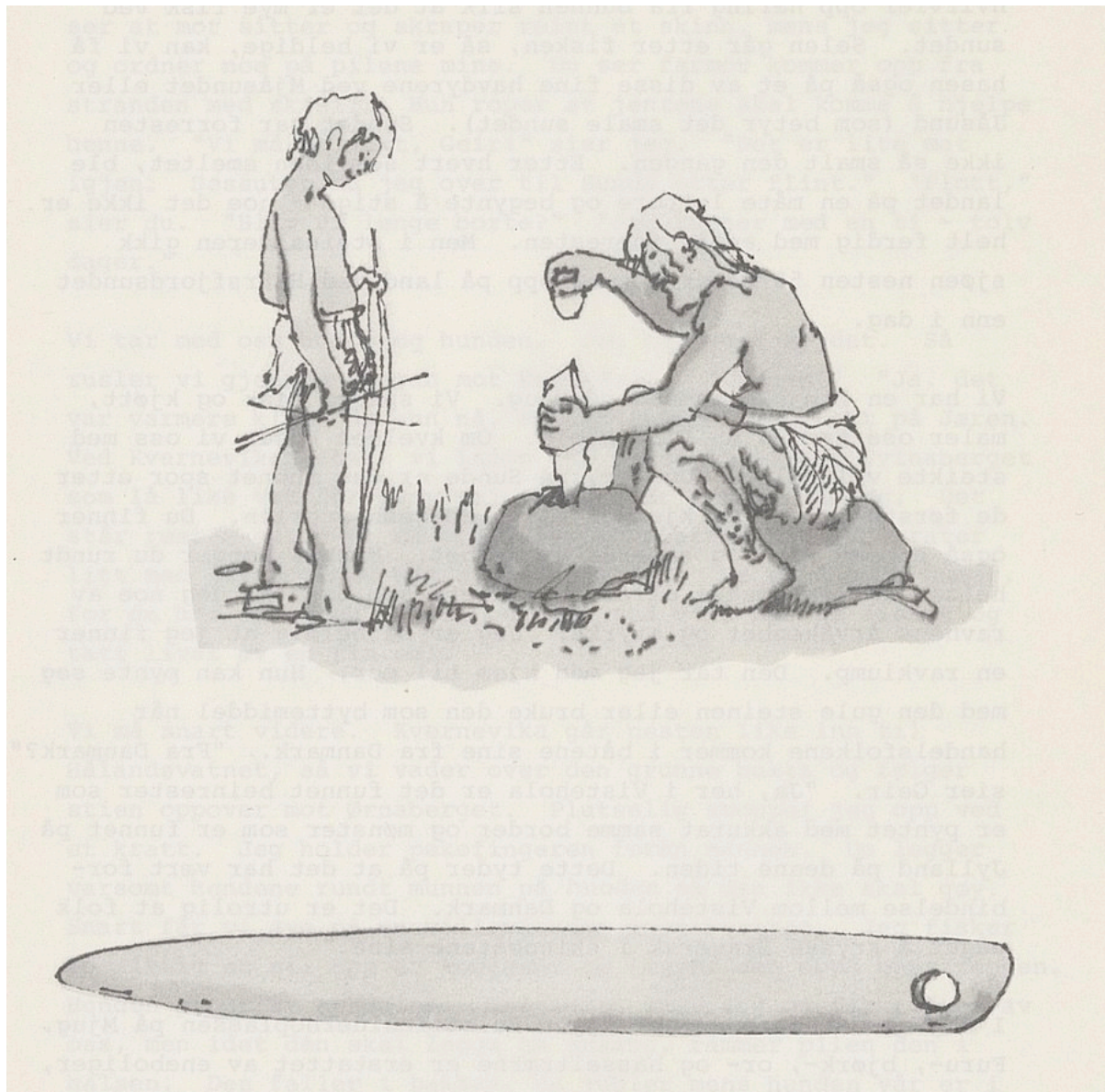
Jeg brekker en grein av et tre og binder villsvinet oppå så det blir lettere å få med seg. Du bærer buone og spydet, og så trasker vi videre over området der Kvernevik skole ligger nå og opp mot bergtoppen eller njugen som nå er blitt til Mjug. Der har vi en liten jakthytte. Hytta er bare på 2 x 2,5 m. Jeg flår svinet mens du rusler ned til stranden for å lete etter flintknoller eller steiner av flint som er ført opp til

Sunde med isen fra Danmark. Strømmen i det smale sundet hvirvler opp næring fra bunnen slik at det er mye fisk ved sundet. Selen går etter fisken, så er vi heldige, kan vi få hasen også på et av disse fine havdyrene ved Mjåsundet eller Jåsund (som betyr det smale sundet). Sundet var forresten ikke så smalt den gangen. Etter hvert som isen smeltet, ble landet på en måte lettere og begynte å stige - noe det ikke er helt ferdig med ennå, forresten. Men i steinalderen gikk sjøen nesten 50 meter lenger opp på land ved Hafrsfjordsundet enn i dag.

Vi har en fin uke sammen på Mjug. Vi spiser fisk og kjøtt, maler oss frø på en flat stein. Om kvelden koser vi oss med steikte villepler. Du ser, på Sunde er det funnet spor etter de første eplene vi kjenner til i Norgeshistorien. Du finner også en død ravn og skjærer av nebbet. Nebbet henger du rundt halsen som et smykke eller en amulett som skal gi deg noe av ravnens årvåkenhet og styrke. Jeg er så heldig at jeg finner en ravklump. Den tar jeg med hjem til mor. Hun kan pynte seg med den gule steinen eller bruke den som byttemiddel når handelsfolkene kommer i båtene sine fra Danmark. "Fra Danmark?" sier Geir. "Ja, her i Vistehola er det funnet beinrester som er pyntet med akkurat samme border og mønster som er funnet på Jylland på denne tiden. Dette tyder på at det har vært forbindelse mellom Vistehola og Danmark. Det er utrolig at folk våget å krysse Skagerak i skinnbåtene sine."

I dag er det bare navnet igjen av steinalderboplassen på Mjug. Furu-, bjørk-, or- og hasseltrærne er erstattet av eneboliger, rekkehus og boligblokker. Under husene renner i dag kloakken rett gjennom den plassen der arkeologene har funnet rester etter den eldste jakthytten i Norgeshistorien. "Så på Mjug har det

bodd folk i 8000 år, og nå er det vel på tide å putle oss tilbake til Sunde og vår egen tid igjen,” sa Far, svelget den siste gulerothiten og ropte på jentene som hadde laget seg hytte i “2. etasje” av Vistehola eller Svarthola som den også kalles.

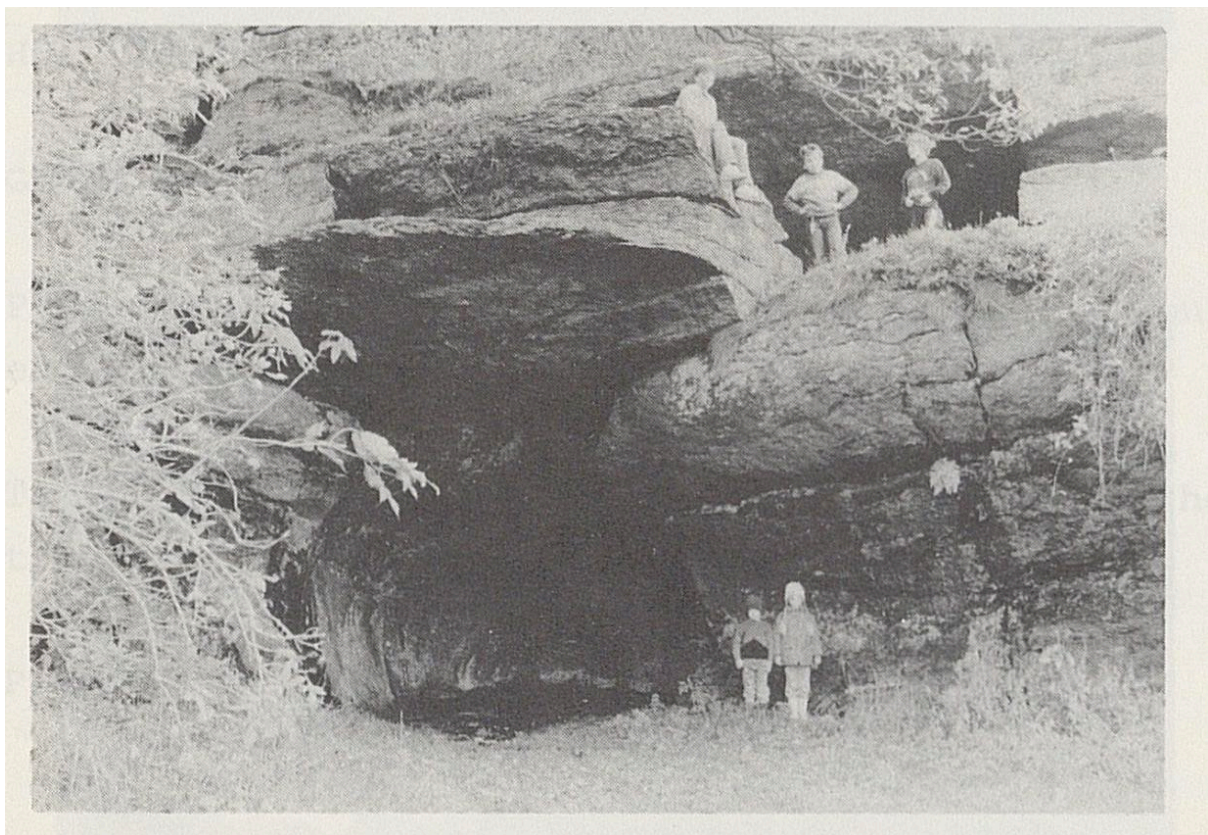

“Steinalderfaren” viser sønnen hvordan han lager en flintdolk. Under ser du den fine ferdigslipte dolken.

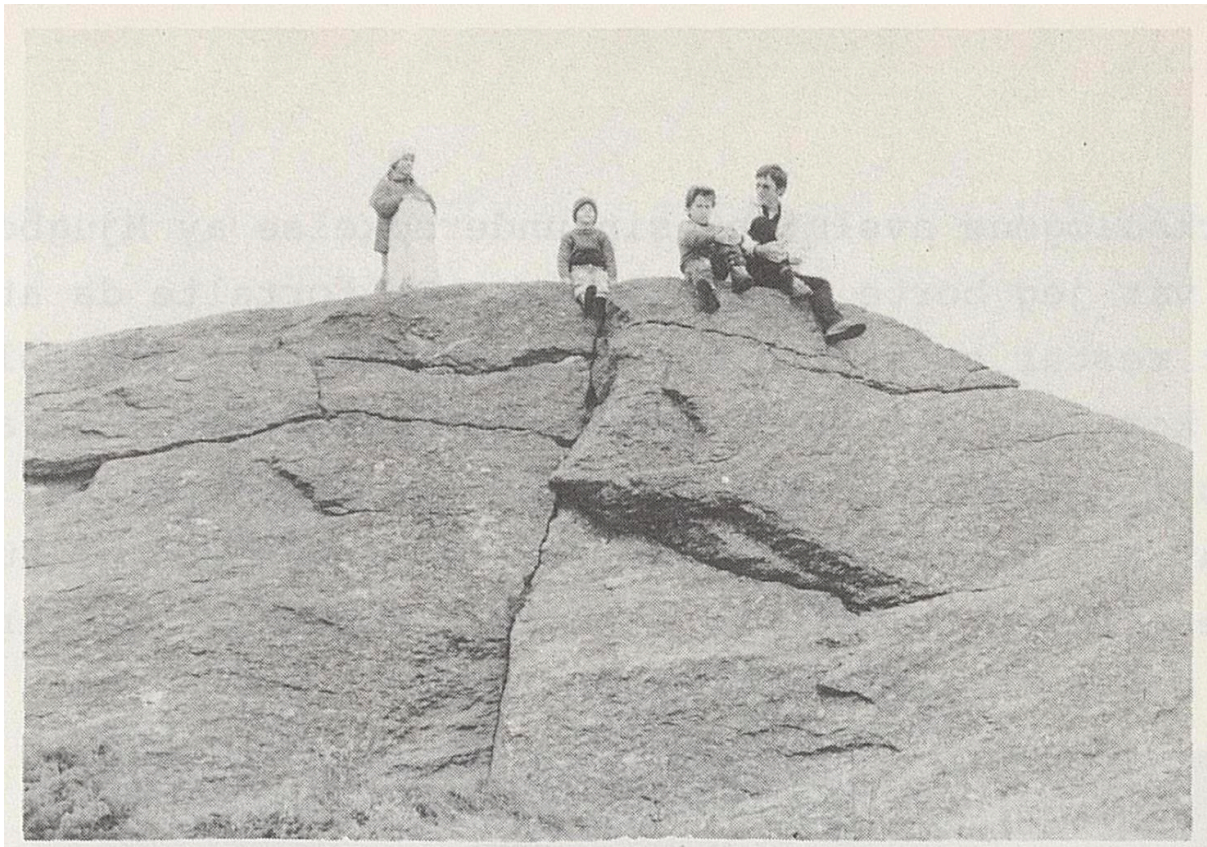
“Da arkeologene avsluttet sin undersøkelse av Mjugboplassen i 1980, var jeg borte og så på dem. De fortalte da at de hadde funnet rester etter steikte haselnøtter som jaktfolkene hadde kost seg med rundt grua. Nede ved stranden fant jeg en flintstein som nå ligger til pynt hjemme på peisen. Det er akkurat som avstanden til de første menneskene på Sunde blir mindre når jeg holder den steinen i hendene,” sa far mens bilen durte hjemover mot Sunde igjen.

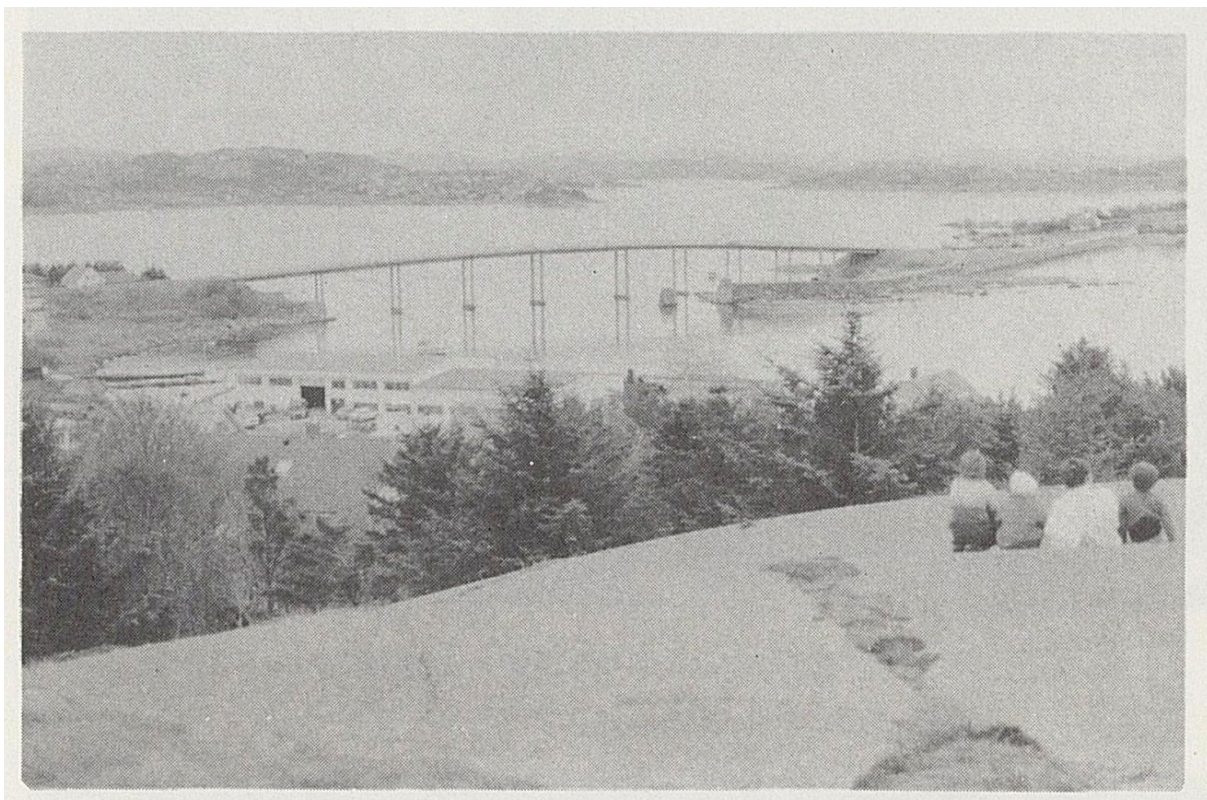
Svinaberget, steinalderboplassen ved Kverneviken.

Vistehola eller Svarthola i Randaberg

På Mjug, høyeste punkt i Kvernevik.

Utsikt fra Mjug mot Hafsfjord.

Kvernevik sett fra Mjug. Til høyre: Sunde kirke.

ORDFORKLARINGER OG SPØRSMÅL

Teft = lukt

Territorium = område

Byttet = et dyr som jegeren fanger

Flintknoll = stein av flint

Amulett = en gjenstand et menneske henger på kroppen i håp om at den vil gi lykke

Rav = gul smykkestein laget av forsteinet harpiks

Kogger = liten skinnveske til å ha pilene i

Vade = vasse

Ramme = treffe

1. Finn ut hva slags mat menneskene på Sunde spiste i steinalderen.
2. Hvor mange mennesker bodde trolig i Vistehola i steinalderen?
3. Hvorfor dro far og Geir fra Vistehola til Mjug?
4. Hva betyr njug eller mjug?
5. Hva betyr Jåsund?
6. Hvordan var flintsteinen kommet til Sunde?
7. Hva tid holdt det til folk i jakthytta på Mjug?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

1. Prøv å mime jakten ved Mjug. En elev er far, en er Geir og en er villsvinningen.
2. Ta turen ut til Vistehola og lag en tegning av hola slik du tror det så ut der i steinalderen.
3. Finn navnene på noen av gatene på Mjug.

HELLERISTNINGSFELTET PÅ AUBEBERGET

Både barn og voksne i familien Sunde gleder seg til Sankt Hans. Barna tenker mest på sommerferie og at de får is og pølser enten de feirer St. Hanskvelden ved Kjøbenhavnerbukta i Kvernevik eller på Pallesen marken på Sør-Sunde. De voksne gleder seg til lange, lyse sommerkvelder og kosen rundt bålet i prat med venner og gode naboer.

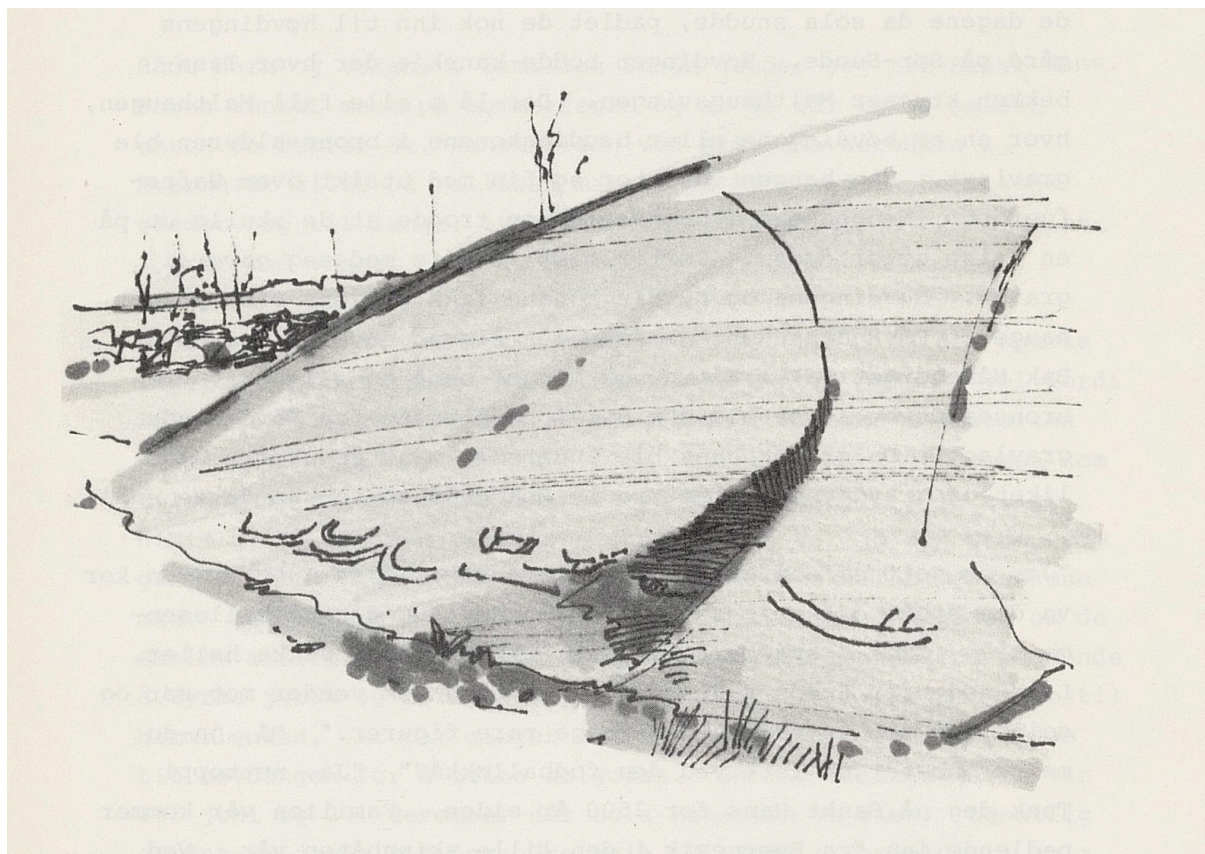
En Sankt Hans da flammene hadde fått godt tak i bålet, spurte Ingvil: “Koffer brenne me bål på Sankt Hans?” “Det er vel fordi folk har hatt det som sin skikk så langt tilbake i historien vi kjenner til,” svarte far. “Du vet at før kristendommen kom til Norge, trodde folk i landet på mange guder. Sola eller himmelguden var den viktigste guden. Det var jo den guden som ga varme til plantene slik at de vokste og skaffet menneskene mat. Menneskene måtte holde seg til venns med den guden om de skulle overleve. For 4000 år siden begynte menneskene på Sunde å dyrke jorda og holde husdyr. De ofret noe av kornet sitt til himmelguden. Et par ganger i året samlet folk seg på gården til høvdingen for å tilbe solguden. Særlig viktige dager var 23. juni og 21. desember når sola snur som vi sier. Egentlig er det jo jorda som forandrer sin stilling i forhold til sola, men det visste ikke forfedrene våre. Rundt Sankt-Hans-tider ofret de til sola for at den ikke skulle lage dagene kortere og kortere for til slutt å forsvinne, men rundt juletider fikk sola nye offer for at den skulle gi jorda varme og gjøre dagene lenger.

Ilden ga både lys og varme, på samme måte som sola. Menneskene trodde nok at himmelguden forstod dette signalet, og derfor ble bålet brukt for å overtale solguden til å gjøre slik menneskene ønsket.

Du husker sikkert da jeg viste deg de tegningene som er hogd inn i berget 50 meter fra “Ringens Snarkjøp i Kvernevik?” I bronsealderen, som varte fra 1800 f.Kr. til 500 f.Kr., var nok det offerplassen for de menneskene som bodde der ute. Men på de dagene da sola snudde, padlet de nok inn til høvdingens gård på Sør-Sunde. Høvdingen bodde kanskje der hvor Tasa-bekken krysser Malthaugsvnngen. Der lå i alle fall Malthaugen, hvor en av høvdingene eller høvdingkonene i bronsealderen ble gravlagt. Den haugen var stor og fin med utsikt over Hafrsfjorden. Menneskene i bronsealderen trodde at de skulle ut på en reise etter døden. Derfor fikk de ofte med seg gaver i graven. Høvdingene og høvdingkonene fikk gravene sine på hauger. På Mjuhaugen har det også ligget en slik gravhaug. Bak Måkeberget (6) i Kvernevik ligger ennå en slik grav fra bronsealderen. Der ble nok en av høvdingene fra Nord-Sunde gravlagt. Da graven hans ble undersøkt, var dessverre både liket og gravgavene råtnet bort, men gravhaugen kan du se ennå.

“Ja, eg vett om den gravhaugen i Kvernevik,” sa Ingvil “men kor va den store offerplassen på Sør-Sunde? Va det på Pallesen-markå?” “Nei,” svarte far, “men ikke så langt vekke heller. Like nedenfor Sunde skole ligger et berg som vender mot sør og sola, der det er tegnet inn mange rare figurer.” “A, ja du meine Aubeberget rett ved den fotballøkkå?” “Ja, nettopp! Tenk deg nå sankt Hans for 3500 år siden. Familien vår kommer padlende inn fra Kvernevik i den lille skinnbåten vår. Ved Buseneset hører vi lyden av mange mennesker. Vi ser også mange andre båter som er på vei inn mot stranden der badeplassen på Sunde nå ligger. Vi trekker båten vår opp på land. Det ligger tett av båter på stranden. Folk er kommet til Sunde også fra Sola-siden av Hafrsfjorden.

Vi hører bankelyder og kjenner lukten av brent fett. På en stor stein i enden av fotballbanen brenner det i mange små, fine lys. Det er hogget ut små groper i steinen. Nedi gropene er det lagt fett som nå brenner gjennom små veker. Gropene kan du se i steinen ennå. På den slette bergflaten er en av høvdingens tjenere i ferd med å risse inn en ny tegning. Vi går nærmere for å se. Det er en sirkel eller en solfigur

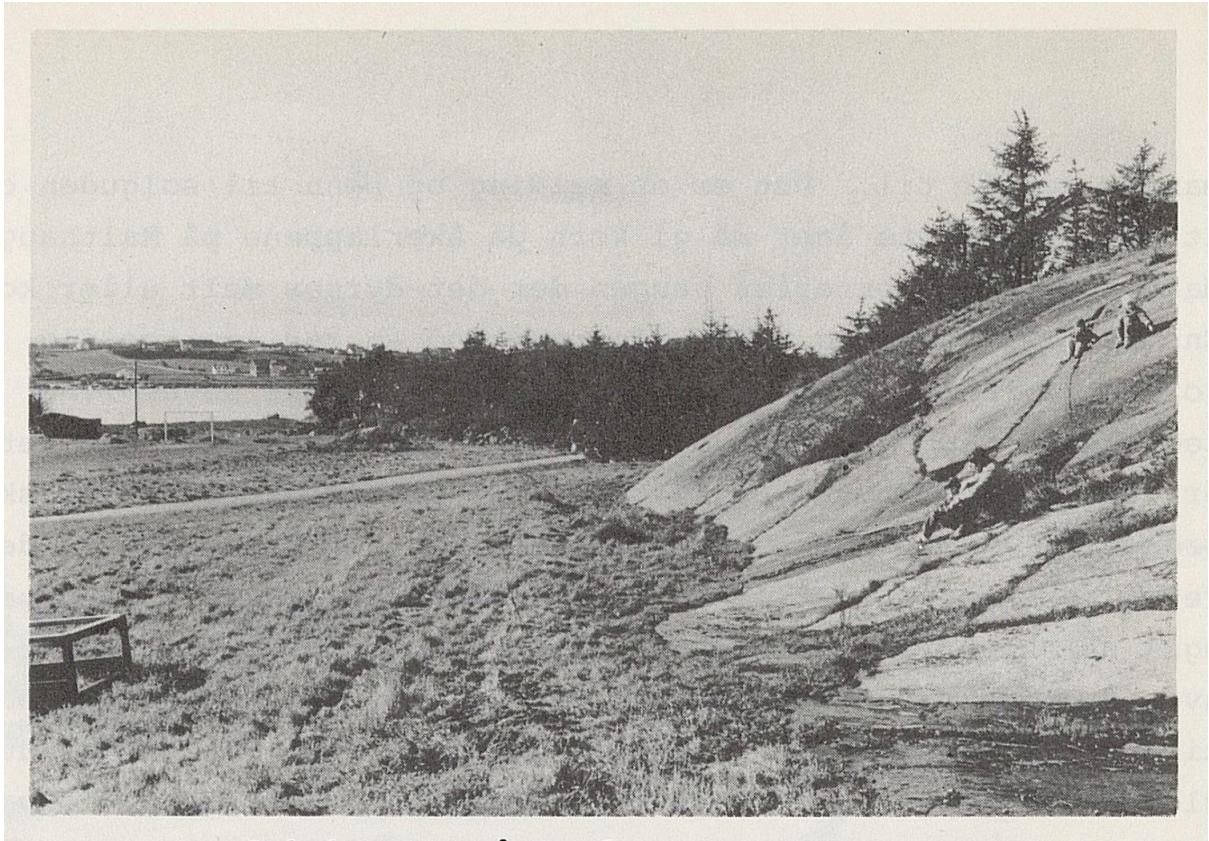

Aubeberget på Sør-Sunde - helleristningsberget fra bronsealderen som har fått navn etter en husmann som kom til Sunde fra Aubø i Sjernarøy.

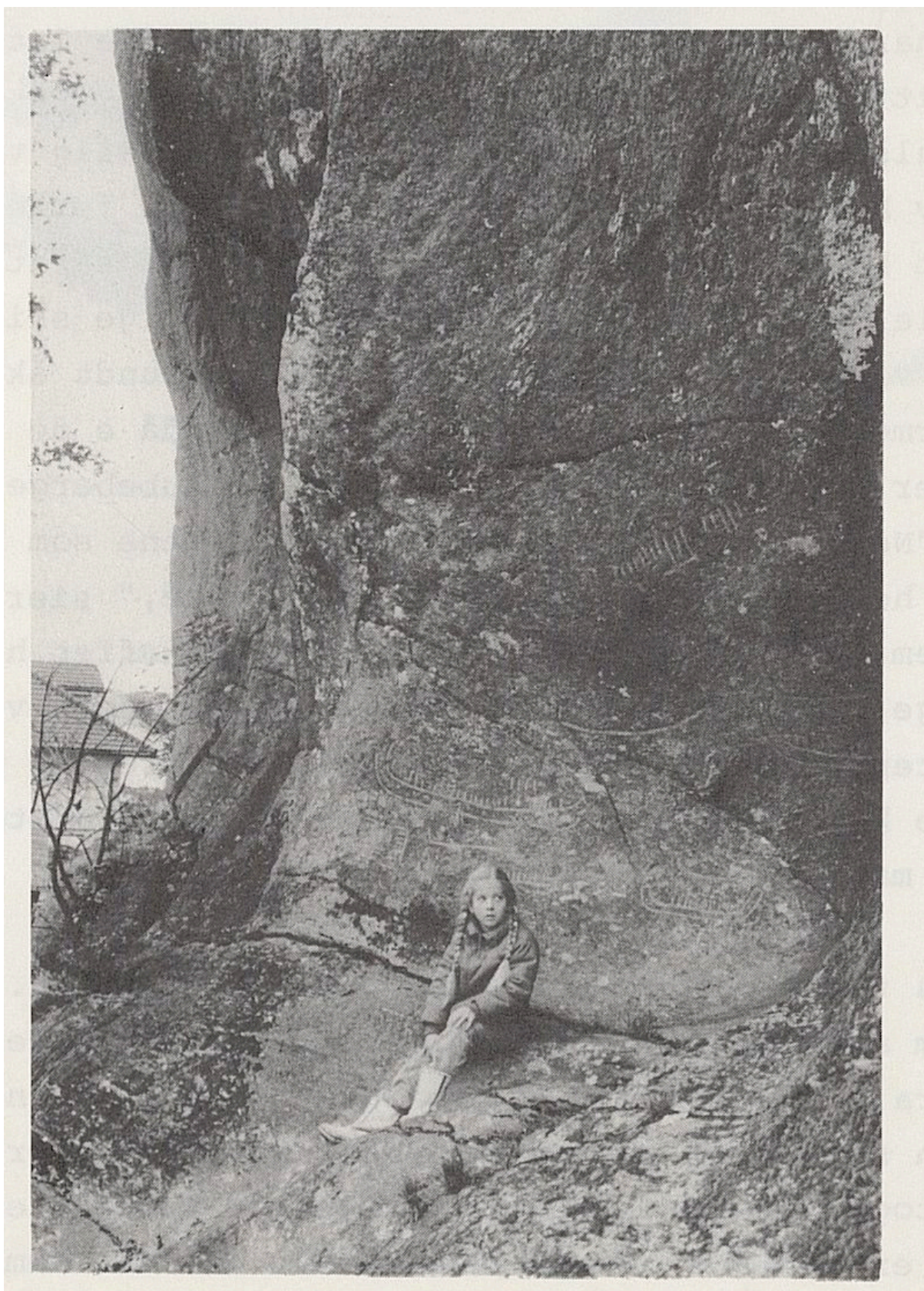
mannen hogger til. Det er en melding og bønn til solguden om at han også dette året må gi korn på åkerlappene på Malthaugen. Malthaug betyr forresten

haugen der det dyrkes malt eller korn. En mann går rundt og maler figurene med en rød, jernholdig jordfarge for at både vi og solguden bedre skal se de fine tegningene. Du begynner å telle figurer og finner ut at det er 65 skipstegninger, 14 solfigurer, 12 offergroper eller skålgroper og 3 fotsåler på bergflaten. Jeg forklarer deg at de rette strekene forestiller mennene som rodde skipet. Jeg peker også på styreårene på noen av skipene. Det er himmelskipet som hver dag frakter sola over himmelbuen - og bringer den tilbake til oss etter den mørke natten. Seinere i dag kommer det du gleder deg til. Da skal vi male oss i ansiktene og gå i opptog bak offerprestene.” “Rene karnevalet altså,” sier Ingvil. “Ja, det har du rett i.” Carrus navalis” er de latinske ordene som er blitt til karneval. Carrus navalis betyr skipsvogn. Så karnevalsfeiringen vår har kanskje opprinnelig vært en feiring av himmelskipet eller himmelvogna som førte sola fra morgen mot kveld, fra øst mot vest. Vi vet også at menneskene i det gamle Babylon og Egypt oppbevarte hellige skip i templene sine. Om våren ble skipene båret i opptog rundt åkrene for å bringe varme og vekst til plantene.” “Ja, då e de ikkje så løye at der e flest tegningar av bådar på Aubeberget,” sier Ingvil. “Nei, særlig ikke fordi de menneskene som bodde på Sunde var helt avhengige av båten for å leve,” sier far. “Båten skaffet dem fisk og sel fra sjøen. Båten skaffet høvdingene det viktige bronsemetallet fra sør og mange andre varer som handelsbåtene førte med seg. Av mannskapsstrekene på tegningene kan du se at båtene kunne være ganske store med plass til mange rorskarer.

Men la oss tenke oss tilbake i bronsealderen igjen. Du spør mannen som arbeider med solfiguren hvorfor han lager en strek nedover fra solskiva. “Jo,” sier han, “den streken skal forestille den staken offerpresten bruker når han bærer solfiguren foran opptoget seinere i dag.” “Ka betyr fotsålene då?” spør du. “Det er en bønn til solguden om at han må komme til Sunde og gå over jorda vår så den kan bli fruktbar.”

Aubeberget på Sunde.

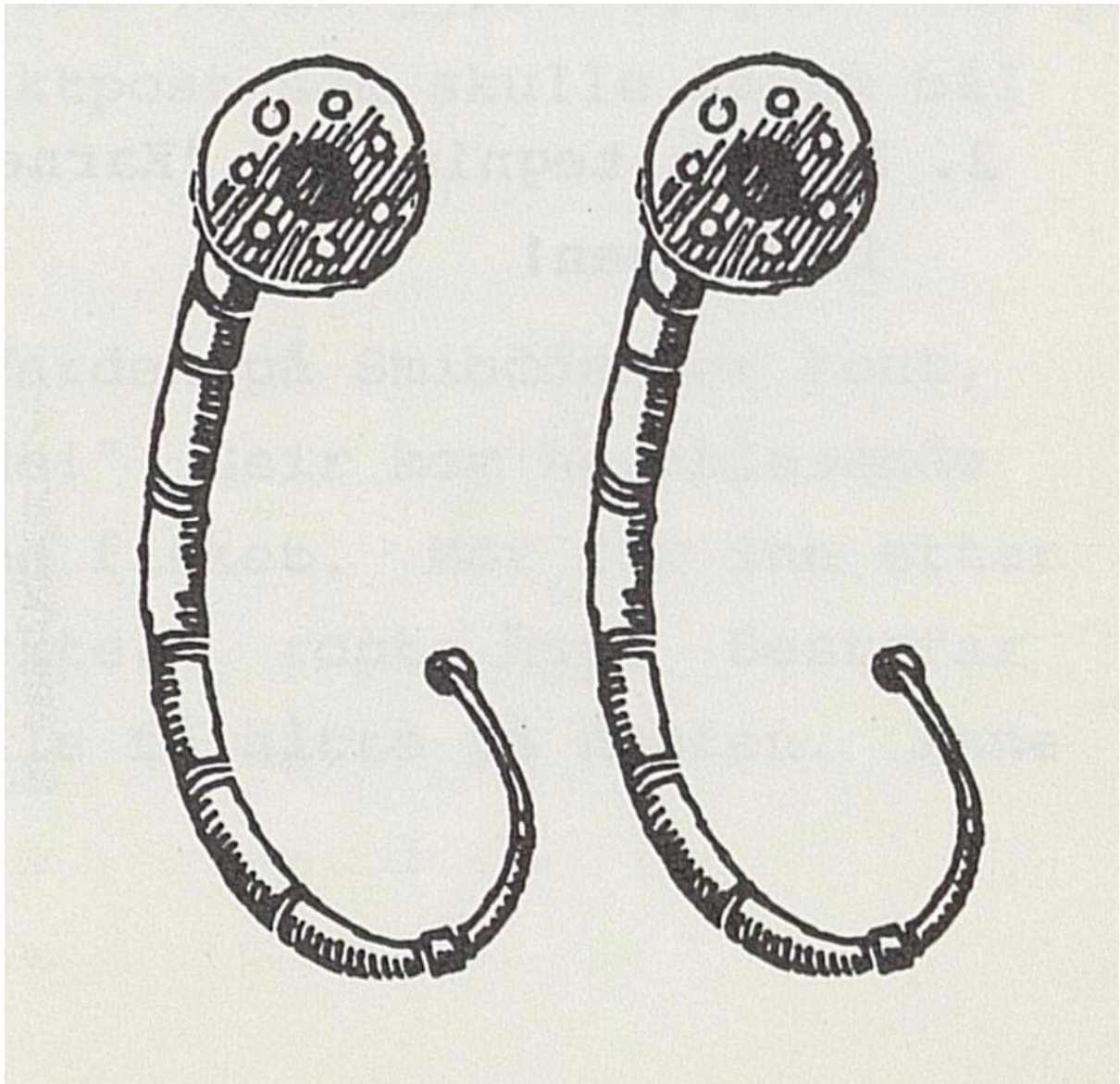

Fluberget, det flotte helle-ristningsberget på Revheim.

“Så kommer høydepunktet under solfeiringen: Opptoget. Helt forrest kommer to av høvdingens menn blåsende på to flotte bronselurer. Så kommer høvdingen

med solskiven på en stake. Vi synger og danser til ære for sola. Trommeslagerne holder rytmen for oss på sine skinntrommer. De voksne hopper og spretter like lystig som barna. Bare de får litt maling i fjeset og på kroppen, blir de akkurat som unge igjen. Vi går oppover mot åkeren. Alle står stille mens høvdingen, som nå er offerprest, senker solstaken over kornspirene. Til slutt planter han staken i jorda for at solkraften skal bringe sin kraft like ned i røttene. Opptoget vandrer tilbake til helleristningsberget. Der blir det store bålet tent for å overtale solguden til å gi menneskene på Sunde mye lys og mye varme også i det halvåret som ligger foran. Rundt bålet danser, synger og skråler menneskene på Sunde-gårdene, av-skjærer far sin historie, mens Ingvil ser bålet brenne ut og tenker: ”Det va nok merr liv i midtsommerfeiringå på Sunde i gamle dager enn nå,” men i det samme raser et redningsheli-kopter over hodene deres i lav høyde og voksne og barn hyler av forskrekkelse. ”Det var bare en siste hilsen fra himmel-guden,” humrer far i det han går bort for å kjøpe is til familien Sunde.

De to bronselurene det fortelles om i denne historien, ligger i dag på Stavanger Museum. De ble funnet i myra nedenfor helle-ristningsfeltet på Fluberget på Revheim. Fluberget er et ennå større helleristningsfelt enn Aubeberget og har nok vært ”guds-tjenesteplassen” for menneskene på Madla og rundt den sørligste delen av Hafrsfjorden.

Bronselurene ble satt sammen av flere deler og har en vakker, dyp tone. Av de 48 bronselurene som er funnet i Norden, er bare tre stykker fra Norge. De to vakreste er hele 1,75 m lange, og er funnet i en myr på Revheim i Stavanger. Lurene er blitt lagt ned som offer i et tjern. Nå oppbevares de i Stavanger museum.

ORDFORKLARINGER OG SPØRSMÅL

Veke = taustump som brenner i et lys

Offer = gave som gis for å tilbe en gud

Bronse = Metall, blanding av kobber og tinn

Helleristningsfelt = bergflate der det er hogget inn figurer

1. Hva ba menneskene solguden om når de brant bålet på midt-sommerdagen i bronsealderen?
2. På Sunde er det funnet mange graver fra bronsealderen. 3 graver er nevnt

i dette kapitlet. Hvilke?

3. Hva slags figur hogget helleristeren som Ingvil og far stod og så på?
4. Hva forestiller de rette strekene som står loddrett i skips-figurene på Aubeberget?
5. Hvorfor feiret menneskene karneval i bronsealderen?
6. Hvorfor tror vi at menneskene i bronsealderen kunne lage store båter?
7. Hva forestilte solfiguren med den loddrette streken?
8. Hva er Fluberget på Revheim kjent for?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

1. Ta turen til Aubeberget og tegn noen av helleristnings-figurene! Tell mannskapsstrekene på noen av båtene!
2. Lag en tegning av “Karnevalsopptøget” med de to lurblåserne i spissen!

RISNES

“Du far, kan kje me og gå å skøyta i dag,” spør Anne 8 år. “Kor då?” spør far. “Hålandsvatnet e lovligt.” “Hvem har sagt det?” “Rektor.” “Ja, da er det nok i orden,” sier far og går på loftet for å finne fram lengdeløpskøytene sine.

Anne og far går opp til Hålandsvatnet ved “Fina-bensinstasjonen” i Kvernevik. Anne har ikke fått trene så mye på skøytene i år, så hun blir fort trøtt i anklene. Det er deilig når far går bak henne og skyver henne foran seg. Da blir det så stor fart at det kiler i magen. Far setter kursen mot et nes som stikker ut i vatnet. Anne og far finner seg en hvilestein, og far tar fram matpakken fra anorakklommen. Kneipbrød med leverpostei. Det smaker supert akkurat nå.

Mens de spiser, forteller far eventyr fra Sunde. Anne er alltid hovedpersonen i fars eventyr. “For veldig lenge siden,” begynner far, “bodde det en jente på Sunde som var 8 år. Hun het Anne.” Anne smiler. Hun liker når far lager historier der hun er med. “Det var urolige tider på Sunde den gangen,” fortsetter far med alvorlig stemme. “Menneskene her fikk ikke være i fred. Mange var misunnelige på den gode jorda folk på Sunde hadde. Folk som hadde dårligere jord andre steder, hadde rodd båtene sine til Sunde og gjort overfall der, plyndret hadde de og tatt med seg husdyr. Folk på Sunde ville ikke finne seg i sånt, derfor var de enige om å hjelpe hverandre hvis det kom fremmedfolk på nytt som ville gjøre ugagn. Ute på Smiodden hadde Sundefolkene en vaktpost som skulle tenne bål om fremmede båter nærmet seg.

En dag ropte Geir, Annes bror: “Varden på Smiodden er tent, fremmede båter er på vei mot Sunde!” Geir kom heseblesende opp fra Hafrsfjorden der han hadde fisket. Mor fór inn etter bestemor og bestefar. “Vi må flykte!” ropte hun. Bestefar var dårlig til beins, så han skulle få sitte på hesten. Anne lekte sammen med venninnen da storesøster, Ingvil, kom løpende i full fart og drog henne med seg. “Kom igjen, det blir ufred, vi må komme oss vekk!” ropte Ingvil. “Få ut husdyra, Geir, og driv dem oppover mot Norda-Sunde,” brølte far. Selv sprang han inn etter spyd, øks, pil og bue. Anne grabbet til seg den hvite katten før hun pilte etter mor og bestemor oppover bakken.

Mange mennesker var på flukt mot bygdeborgen – fjellknausen ved Hålandsvatnet der mannfolkene hadde laget et steingjerde som folk nå ville gjemme seg bak sammen med dyra sine. Anne var livredd der hun skyndte seg oppover mot “borgen” med den ene hånden i mors og den andre omkring katten.

Da alle var kommet velberget bak steingjerdet, kunne de se at det steg opp røyk fra gårdene som lå lenger ned mot sjøen. “Nå får det være nok!” sa far. Han grep spydet og øksa, slengte buen over skulderen, og sammen med de andre mannfolkene begynte de å springe mot Nord-Sunde. Geir sprang etter og lot

som han ikke hørte at mor ropte etter ham.

Da sundefolkene kom ut av et skogholt, oppdaget de inntrengerne. De fremmede hadde spredt seg og herjet omkring på en av gårdene. De var så opptatt med å hale redskaper og korn ut av langhusene at de ikke oppdaget sundefolkene. “Nå gjelder det!” ropte høvdingen for sundebuene. “Lag mest mulig bråk så vi skremmer dem,” var det siste “sundekrigerne” hørte før de fór nedover skråningen mot gården. De hojet og skrek alt de maktet. De flinkeste spydkasterne slengte kastevåpnene av gårde mens andre gjorde klar pil og bue. Hele tiden var de samlet i én flokk for at de fremmede skulle tro de var mange. Fiendene stanset med det de holdt på med. De slapp det de hadde i hendene og sprang etter våpnene sine. Ikke alle nådde sine våpen før sundefolkene var over dem med stokker og økser. Skrikene og skrålene fikk snart andre fremmede til å søke mot kamplassen for å hjelpe, men de av inntrengerne som ikke hadde våpen, måtte bare flykte mot båtene det raskeste de hadde lært. Snart var alle de fremmede drevet på flukt. Men sundebuene fulgte

Risnes eller Resnes ved Hålandsvatnet.

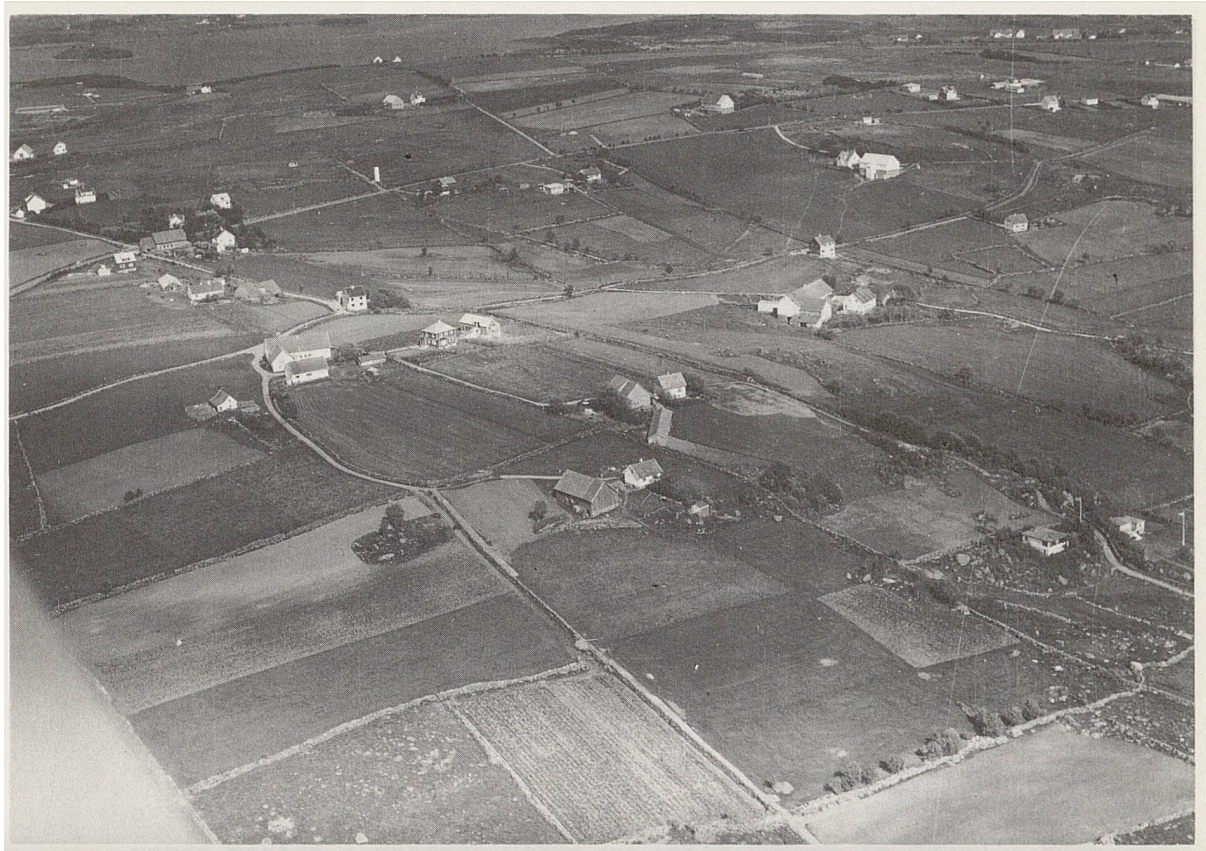
Sundebuene har samlet seg ved bygdeborgen Risnes ved Hålandsvatnet - klar til å ta opp kampen mot inntrengerne.

etter. Nå skulle de gi de fremmede en lærepenge som de seint ville glemme! Nedover mot bukta bar det. Geir kunne se at flere av fiendene stupte i sjøen med piler i kroppen. De ble hait ombord i båtene av sine venner. Geir hadde fått et slag over det ene låret. Forst nå oppdaget han at det gjorde vondt i foten og at varmt, seigt blod rant nedover leggen og farget den venstre skinnskoen rød. Far trev noen blader og la oppå såret. “Hvem har sagt at du skulle være med på dette?” spurte far. “Det var ingen som sa at jeg ikke skulle bli med heller,” sa Geir. Far smilte for seg selv. Egentlig syntes han det var fint at han hadde fått en nesten voksen sønn som ikke var redd for å ta et tak.

De andre sundebuene sto og skrek mot flyktningene mens de knyttet nevene i luften etter dem. Så forsvant inntrengerne bak Vistnes, og sundebuene ruslet tilbake hit, noen med skader, men alle i godt humør. Gjett om Anne ble glad da far, Geir og de andre kom tilbake hit og fortalte at fienden var jaga vekk!” “Hit?” undret Anne. “Ja,” sa far, “nå sitter vi i sjøkanten på Risnes der sundebuene hadde bygdeborgen sin.” “Er det sant det eventyret du fortalte?” spurte Anne. “Det vet jeg ikke,” sa far, “men det kan ha vart det. Her lå i hvert fall borgen til folk på Sunde for 1500 år siden. Det er helt sikkert. Men siden menneskene som levde den gangen ikke skrev bøker måtte jeg”lage” menneskene for deg - og historien de opplevde.”

Det er funnet 12 slike bygdeborger på Nord-Jæen. Mye kan tyde på at folkene som bodde ved bygdeborgene samarbeidet ved å sende signaler fra den ene borgen til den andre. Kanskje brukte de røyksignaler eller lydsignaler der noen signaler betød: Fienden kommer! og andre betød: Vi kommer med hjelp!

Men nå var maten oppspist og anklene uthvilt, så Anne fortsatte skøytetreningen innover dit hvor de hadde satt fra seg skoene. For nå ville de hjem til mor og varm kakao.

På dette fotografiet fra 1954 ser du Sør-Sunde med Revheimsveien som går tvers over bildet litt over midten. Legg merke til den hvite trafostasjonen som ligger ved dagens "Toppen Kolonial". I bakgrunnen ser du Store Stokkavann. Foto: WIDERØE

ORDFORKLARINGER OG SPØRSMÅL

Varde = Steiner lagt oppå hverandre på en fjelltopp. I gamle dager tente folk ild på varden for å varsle ufred. Bydelen Vardeneset har fått navn etter en slik varde som stod på Tastahøyden i krigen mellom Danmark/Norge og England 1807 - 1814.

Trev = tok

1. Hva var egentlig en bygdeborg?
2. Denne historien hendte i folkevandringstiden. Folkevandringstiden kalles ofte tiden fra 300 - 600 etter Kristus. Prøv å finne ut hvorfor denne perioden kalles folkevandringstiden.
3. Hva slags hus bodde folk i på denne tiden?
4. Hvor hadde inntrengerne på Sunde lagt båtene sine?
5. Hvordan prøvde far å stoppe blodet i Geirs sår?

6. Hvor lå bygdeborgen på Sunde i folkevandringstiden?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

1. Dramatisér hva som skjer i familien Sunde fra Geir roper: “Varden på Smiodden er tent, fremmed båter er på vei mot Sunde!” Far, mor, bestemor, bestefar, Geir, Ingvil og Anne er med i det vesle skuespillet som slutter når familien når bygdeborgen.
2. Tegn kampen mellom sundebuene og de fremmede!

HAFRSFJORD/HARFAGRE

“Du far, ska eg skriva 4040 Madla eller 4042 Hafsfjord som postadressen min?” Geir skriver ut et postkort med svar på en konkurranse i TV’s “Sommersporten”. “De foretrekker Madla på Postkontoret. Det er jo enklere også,” svarer far. “Ja, det e et merkeligt navn det Hafsfjord-navnet.”

Far: “Ja, og så betyr det Bukkefjorden.”

Geir: “Koffer det?” Far: “Nei, det kommer vel av at det var stort sett tullebukker som bodde her før vi flyttet hit - og nå er jo du kommet og!”

Geir: “Ikkje tull nå! Du e i tilfelle den styeste tullebokken i vår familie. Men koffer hette fjorden her nere Bokkafjorden?”

Far: “Det kommer av overtroen til forfedrene våre. Du vet kanskje at også indianerne tror at alt i naturen lever. Steiner, blomster og trær har for dem en levende ånd. På samme måten var det for våre forfedre. Ved Hafsfjordbrua var det et skjær som var farlig for båtene. Våre forfedre trodde at hvis de kalte den farlige fjellknausen for “Skjæret”, ville den vonde makten i skjæret våkne og lokke båtene på grunn. Hvis våre forfedre derimot kalte skjæret for “Bukken”, ville ikke ånden i skjæret skjønne at de snakket om den og la båtene i fred. Bukk heter “hafr” på gammelnorsk, og der har du forklaringen på det navnet fjorden vår har fått. Men ikke mange tenker på det når de hører ordet Hafsfjord?”

Geir: “Nei, eg tenke på Harald Hårfagre og at Norge blei samla te ett rike her.”

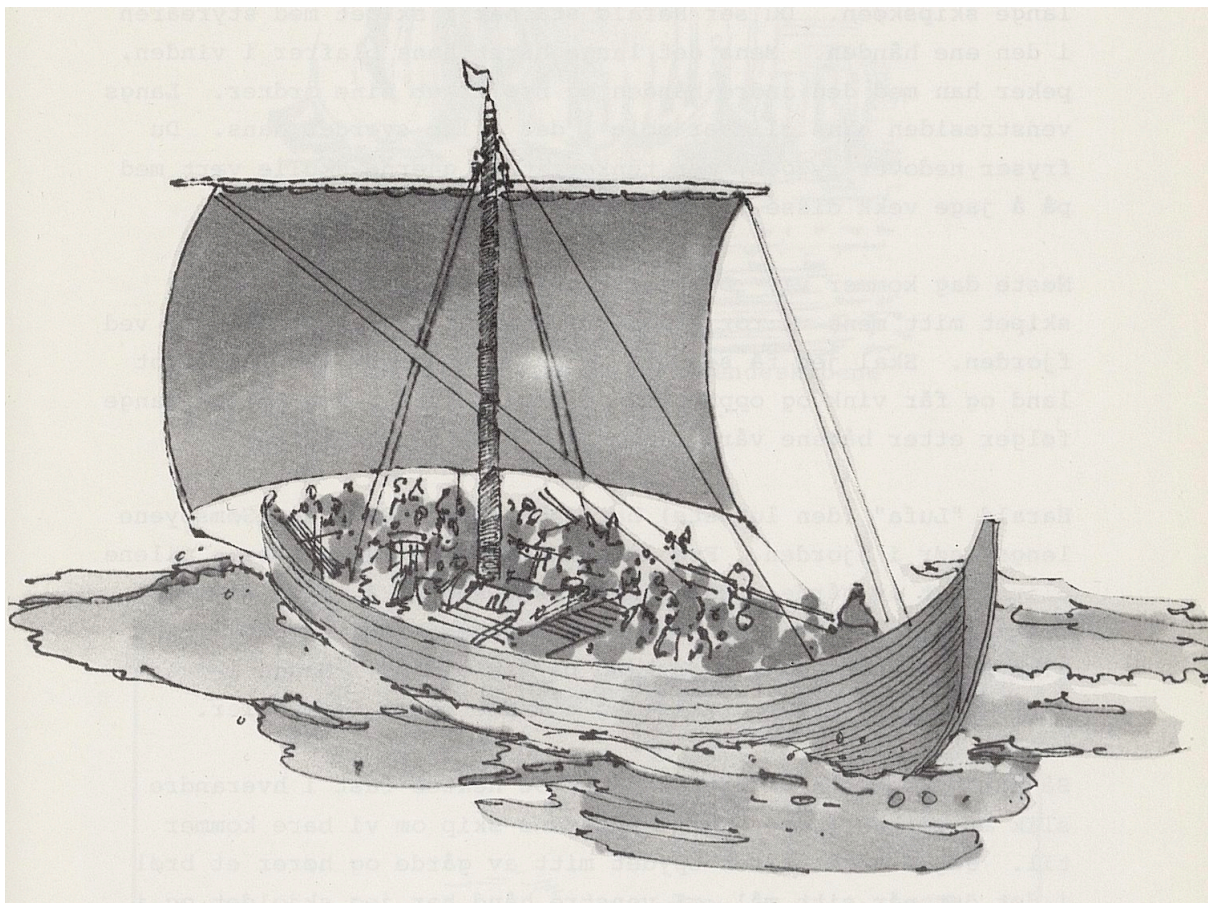
Far: “Ja, det første er nok rett, men det gikk lenge etter Harald Hårfagres tid før vi kan si at Norge var blitt ett rike. Det er nok mer rett å si at Harald begynte å samle Norge til ett rike. Det er forresten ikke mye vi vet om sjøslaget som stod i Hafsfjorden omkring år 900. At Harald var med er sikkert, for vi har et dikt etter skalden hans, Torbjørn Hornklove, som forteller det, og det diktet skrev han mens Harald levde. Men så ble det ikke skrevet noe om Hafsfjordslaget før 250 år seinere da islendingen Snorre Sturlason skrev sine kongesagaer. Vi vet ikke en gang sikkert hvem Harald slåss mot i Hafrsfjord.

Etter at Harald hadde arvet Opplandene og Ringerike etter faren, Halvdan Svarte, drog han nordover for å erobre nytt land slik faren også hadde gjort før han druknet i Randsfjorden. Harald klarte å ta Trøndelag og Nordvestlandet. Så satte han sørøver mot Rogaland. Rogaland var på denne tiden del av et sørvestnorsk rike som strakte seg fra Haugesund til Risør. Kongen for det sørvestnorske riket bodde trolig på Hundvåg. “Hundekongen” på denne kongsgården var sannsynligvis en nordmann som var plassert der av svensker som erobret makten i denne landsdelen på 7-800-tallet. Hundekongen var altså en forræder som styrte etter ordre fra inntrengerne. Sammen med høvdinger fra Hordaland, Agder og Telemark var det Hundvågekongen som skulle prøve å stanse den langhårete ungdommen som foreløpig hadde satt seg til på en kongs-

gård på Utstein. Mange av de beste slåsskjempene fra det sørvestnorske riket var dratt vestover i viking, men nå ble det sendt ut båter for å hente dem hjem for å forsvare slektens ære og eiendom i Norge.

Da de sørvestnorske høvdingene hadde fått forsterkninger fra Irland, følte de seg sterke nok til å ta opp kampen mot Harald. Harald hadde selvsagt hatt sine spioner ute og visste at en flåte var på vei nordover langs Jærkysten. Han valgte seg derfor ut den lune og trange Hafrsfjorden som kamplass.

Tenk deg nå 1100 år tilbake i tiden. Du er ute og arbeider på jordstykkene våre. Jeg har vært i viking, men du vet at jeg er kommet hjem nå og har sluttet meg til de sørvestnorske høvdingene for å kjempe mot denne langhårete "traven" fra Østlandet som vil gjøre seg til konge over oss. Inn det smale sundet nedenfor Sør-Sunde ser du plutselig 20 - 30 langskip i lang, lang rekke stevne inn Hafrsfjorden. Du tror du ser syner og styrter opp til langhuset for å alarmere. Tenk hvis de går i land! Du får familien med deg oppover mot dagens riksveg -

Harald Hårfagres skip på vei inn mot Hafrsfjord for å ta opp kampen mot krigerne fra det sørvestnorske riket.

klar til flukt mot Stokkvatnet. Men dere ser at vikingskipene tar seg videre innover mot Hestnes og rusler tilbake til Hafrsfjorden. Ett skip skiller seg ut. Det

er større enn de andre og har rødt seil. Det befinner seg lengst fremme i den lange skipskøen. Du ser Harald stå bak i skipet med styreåren i den ene hånden. Mens det lange håret hans blafrer i vinden, peker han med den andre hånden og brøler ut sine ordrer. Langs venstresiden hans glitrer sola i det gylte sverdet hans. Du fryser nedover ryggen, men tenker at du gjerne skulle vært med på å jage vekk disse fremmede inntrengerne.

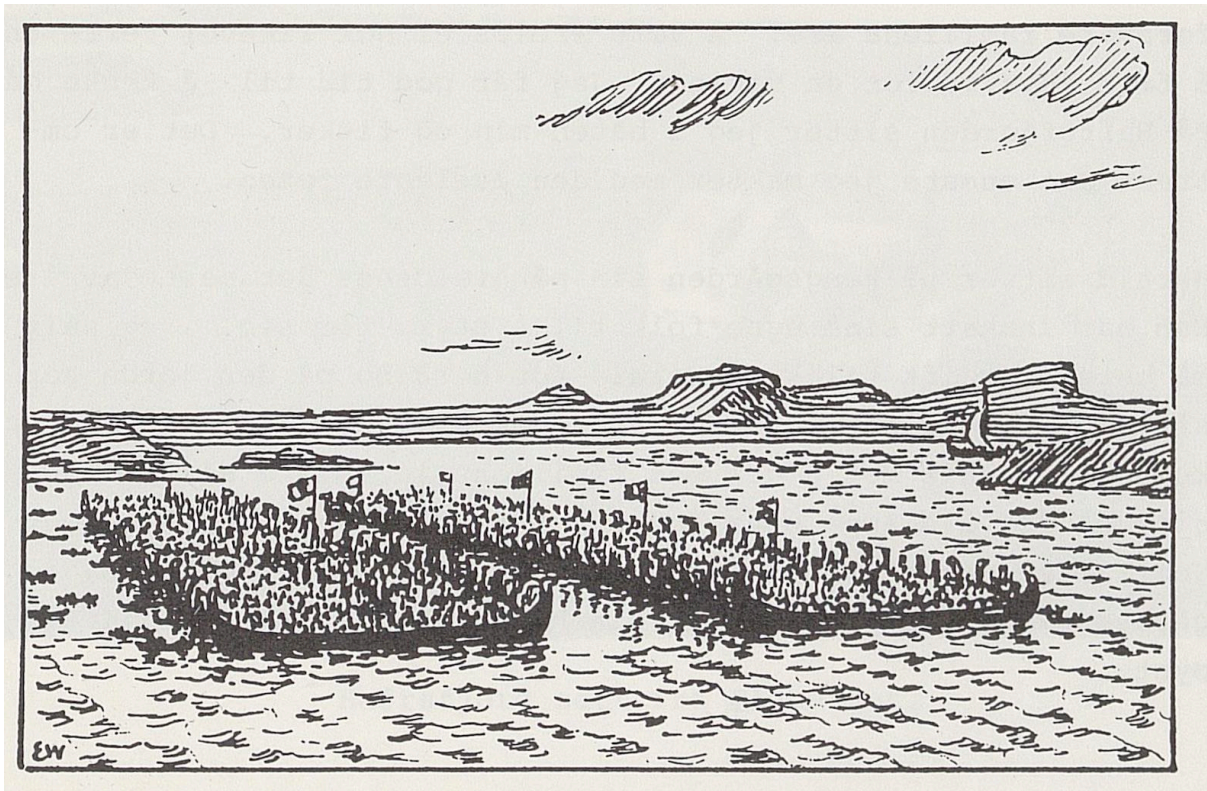
Neste dag kommer vi. Det er rart for meg å sitte ombord i skipet mitt mens vi ror det forbi hjemmet mitt i skråningen ved fjorden. Skal jeg få se dere igjen noen gang? Vi vinker mot land og får vink og oppmuntrende ord tilbake. Jeg ser at mange følger etter båtene våre langs land. En av dem er du.

Harald “Lufa” (den lurvete) har lagt båtene sine ved Sømsøyene lengst sør i fjorden. Fra land kan dere se at de første pilene blir skutt av gårde. Mange har ruset seg på å spise sopp og drikke mjød. Ikke alle har nervene under kontroll nå! Vi er klar over at dette blir en kamp på liv og død. Mange prøver derfor å spise eller drikke seg til det motet de mangler.

Så når båtene inn til hverandre. De hektes fast i hverandre slik at vi kan jumpe over i fiendens skip om vi bare kommer til. Jeg slenger først spydet mitt av gårde og hører et brøl i det det når sitt mål. I venstre hånd har jeg skjoldet og i høyre øksa. Så kaster jeg meg inn i kampen. Det er trangt om plassen og ikke lett å få inn slagene. Jeg må passe på ikke å treffe mine egne. Jeg legger all kraft i et slag. Øksa synker inn i et lår. Jeg ser mannen himler med øynene, detter bakover og besvimer. Før jeg har fått øksa ut igjen, splintres skjoldet mitt. Jeg står bare igjen med lærstroppene og en flik av treskjoldet mitt. Jeg er temmelig ubeskyttet, men klarer ved hjelp av øksa å holde fienden på avstand. Da går en pil inn i det høyre kneet mitt. Fryktelige smerter! Jeg kan ikke

Harald Hårfagre ser fiendeskippingene seile inn i Hafrsfjord. (Tegning H. Imsland)

Flåtene møtes i Hafrsfjord (Tegning E. Werenskiöld)

stå på foten. Den er lammet føles det som. Jeg tar sats på venstrefoten og stuper ut i fjorden. Jeg snapper mye luft før jeg går under og svømmer 10 lange tak med armene og venstrefoten før jeg må opp etter mer luft. Jeg er ikke alene i vannet. De fleste er våre, og de fleste svømmer mot Ytraberget på sørsiden av Hafrsfjorden. Vi klatrer opp på land mens pilene regner rundt oss. Jeg føler det svartner for øynene. En venn drar ut pilen. Det er verre enn da den gikk inn. Jeg besvimer, men våkner til igjen da Gaut, kameraten min, skvetter vann over meg. Jeg legger den ene armen over Gauts skulder og hinker oppover berget. Vi kommer oss inn på en gård på Røyneberg der folkene er flyktet. Vi graver oss ned i høyet i løa og hører skrik og skral fra flyktende slåsskjemper. Fra fjorden hører vi jubelrop og sang. Vi forstår vi har tapt. Seint om kvelden får Gaut tak i en hest. I augustnatten får han brakt meg hjem til omsorg og pleie. Jeg blir invalid for resten av livet. Jeg begynner å lure på om all slåssingen var verd dette. Jeg føler at jeg egentlig ikke hadde noe valg, for hadde jeg latt være å kjempe, ville alle sett på meg som en feiging som var redd og ute av stand til å forsvare familiens ære. Å være æreløs er nok likevel verre enn å føre invalid for en viking. Jeg får god tid til å tenke nå. På Hafrsfjorden sitter jeg i båten min og fisker. Det er omtrent det eneste jeg makter med den ødelagte foten.

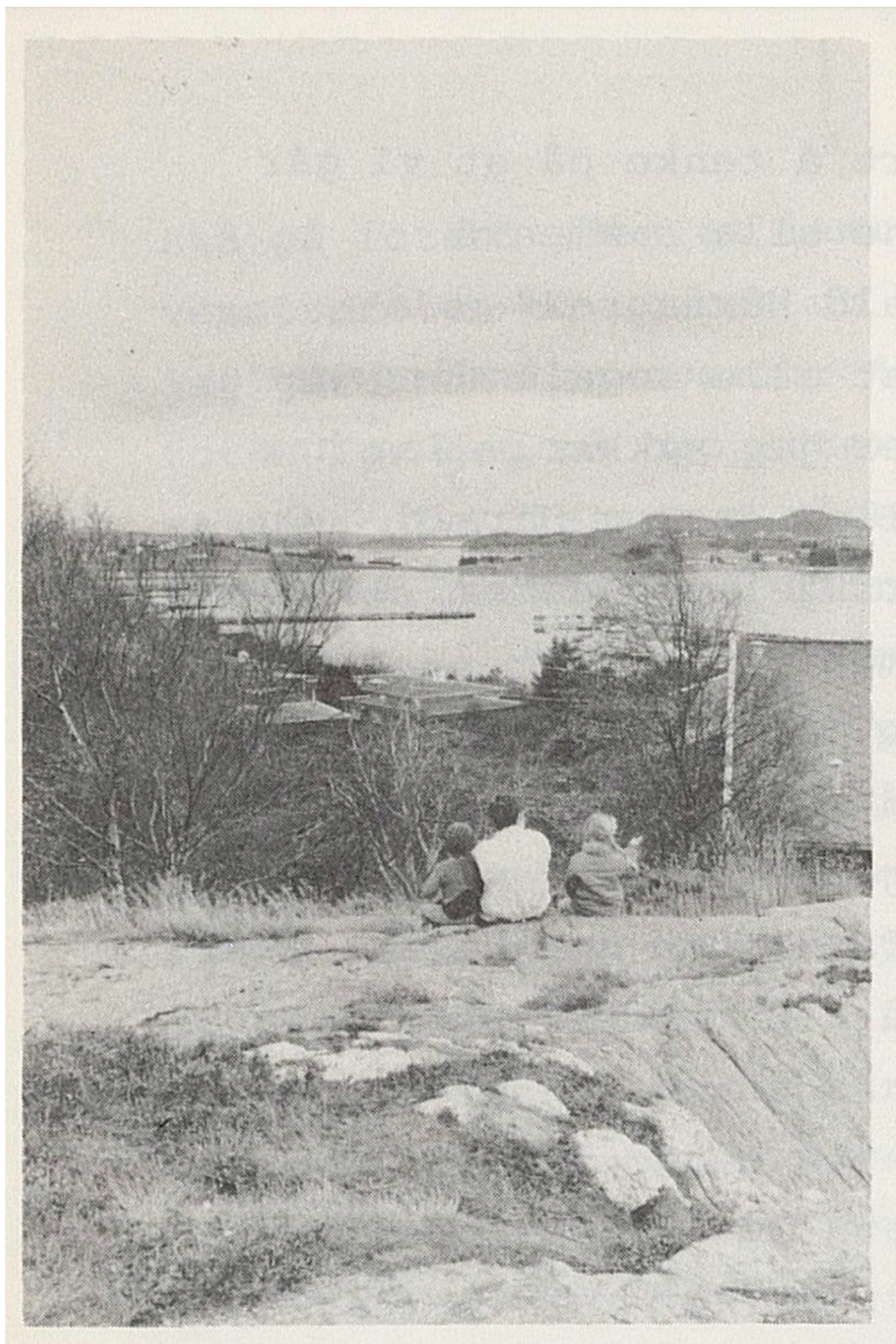
Harald sitter på kongsgården sin på Avaldsnes det meste av året. Han har innsatt sine egne folk til å styre for seg. Jeg selv må betale avgift til kong Harald for å bo på den jorda som slekten min har hatt gjennom århundrene. Hadde jeg vært

frisk, kunne jeg tenkt meg å dra med familien til Island slik mange gjør nå for å slippe unna den nye kongens lange “klør”. Godt jeg har en nesten voksen sønn som kan ta over det meste av gårdsstellet,” avslutter far sin historie med et lurt glimt i øyet.

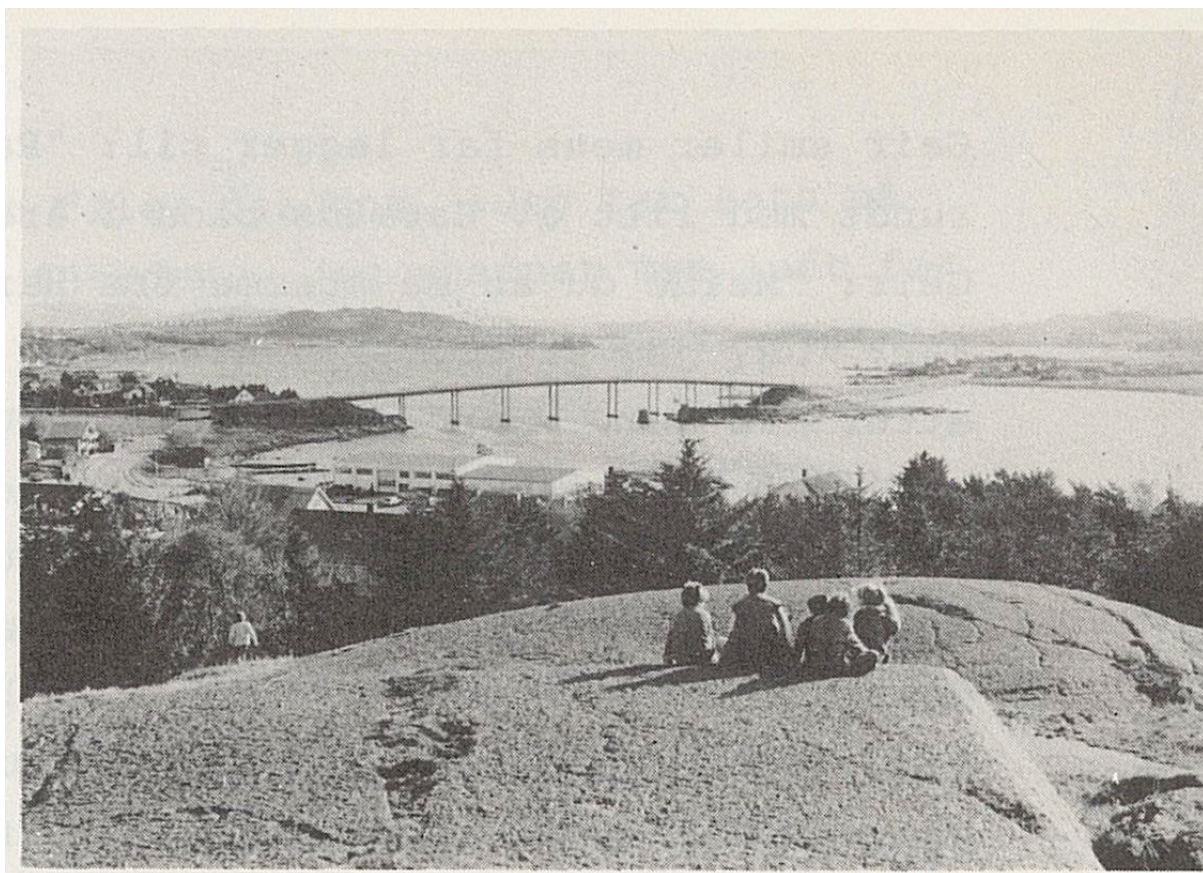
Geir smiler mens far legger til: “Rart å tenke på at vi går rundt med litt av Haralds blod i årene alle sammen:” Geir: “Meine du at me stamme fra Harald Hårfagre?” Far: “Ja, jeg er temmelig sikker på at alle rogalendingene ætter fra ham. Når det gjelder deg er jeg sikker. Jeg har nemlig funnet de 32 generasjonene mellom deg og Harald. Du ser Harald hadde barn med 10 – 11 forskjellige damer, så det skal mye til å unngå å slekte fra ham. Geir:”O boy. Det va kje for lide heller.” Far: “Nei, det var en måte å vise sin makt på det og. Slik gjøres det fremdeles av mange høvdinger i Afrika, men på Sunde klarer vi oss med en kone nå,” sier far i det han reiser seg for å gå på kjøkkenet og ta oppvasken.

Hafsfjord sett fra Fluberget.

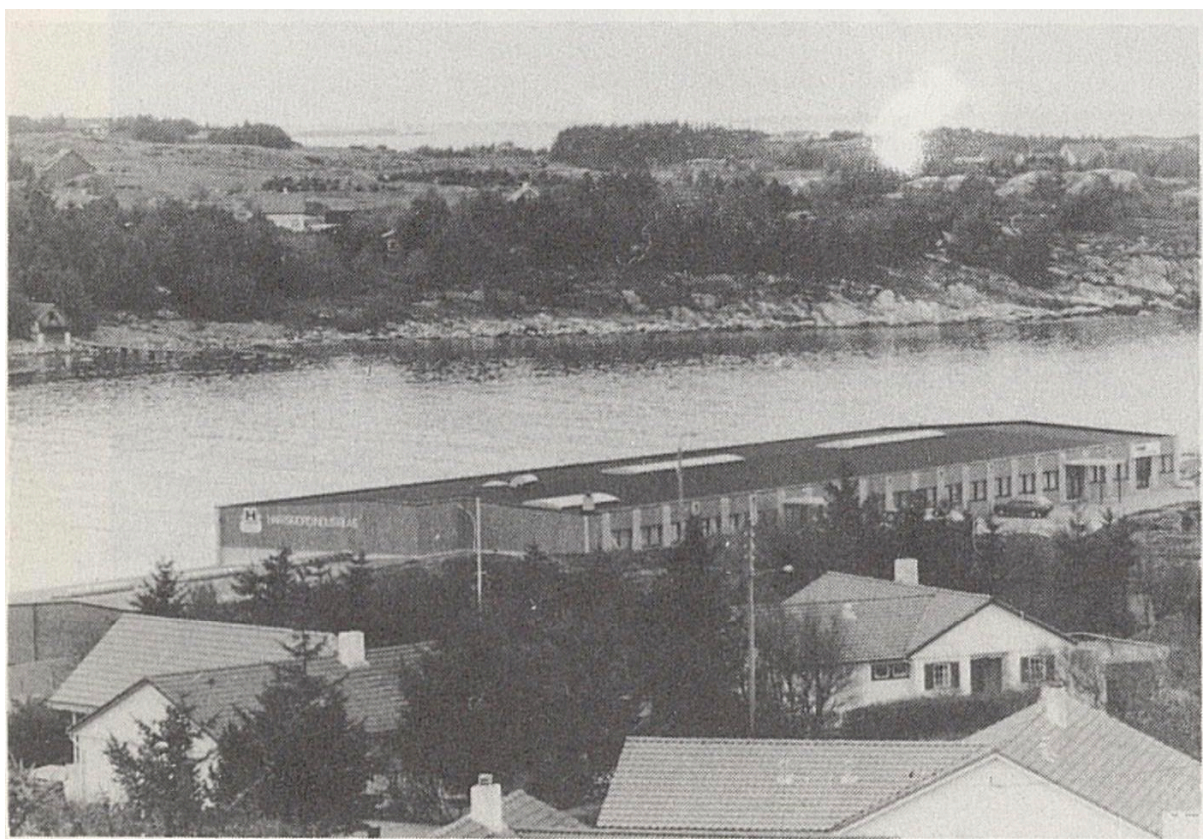
Hafrsfjord med båthavnen på Sør-Sunde.

Hafrsfjord sett fra Mjug

Hafslundfjord sett fra Sør-Sunde.

Fra innseilingen til Hafslundfjord ved bydelens største bedrift.

ORDFORKLARINGER OG SPØRSMÅL

Skald = dikter

Forræder = en som kjemper med fienden mot sine egne

Flåte = samling av krigsskip

Ætte = slekter

1. Hva betyr det gammelnorske ordet “hafr”?
2. Hva var egentlig hafr’en?
3. Hva er det som gjør oss temmelig sikre på at det har stått et slag i Hafrsfjord der Harald Hårfagre seiret?
4. Hvor stort var det sørvestnorske riket på 7-800-tallet?
5. Hvor hentet rogalendingene forsterkninger til kampen mot Harald?
6. Hva slags våpen ble brukt i Hafrsfjordsslaget?
7. Hvor bodde for det meste Harald Hårfagre etter seieren i Hafrsfjord?
8. Hvor drog mange rogalendinger hen for å slippe unna Harald Hårfagres herredømme?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

1. Kan 3 elever mime hva som skjer med far og Gaut fra far blir skadet og de to kameratene stuper ut i vannet, og til de er på vei mot Sunde med far oppå hesten? En elev er far, en Gaut og en er hesten.
2. Tegn vikingskipene når de seiler på lang rekke inn Hafrsfjorden!

KJØBENHAVNERBUKTA

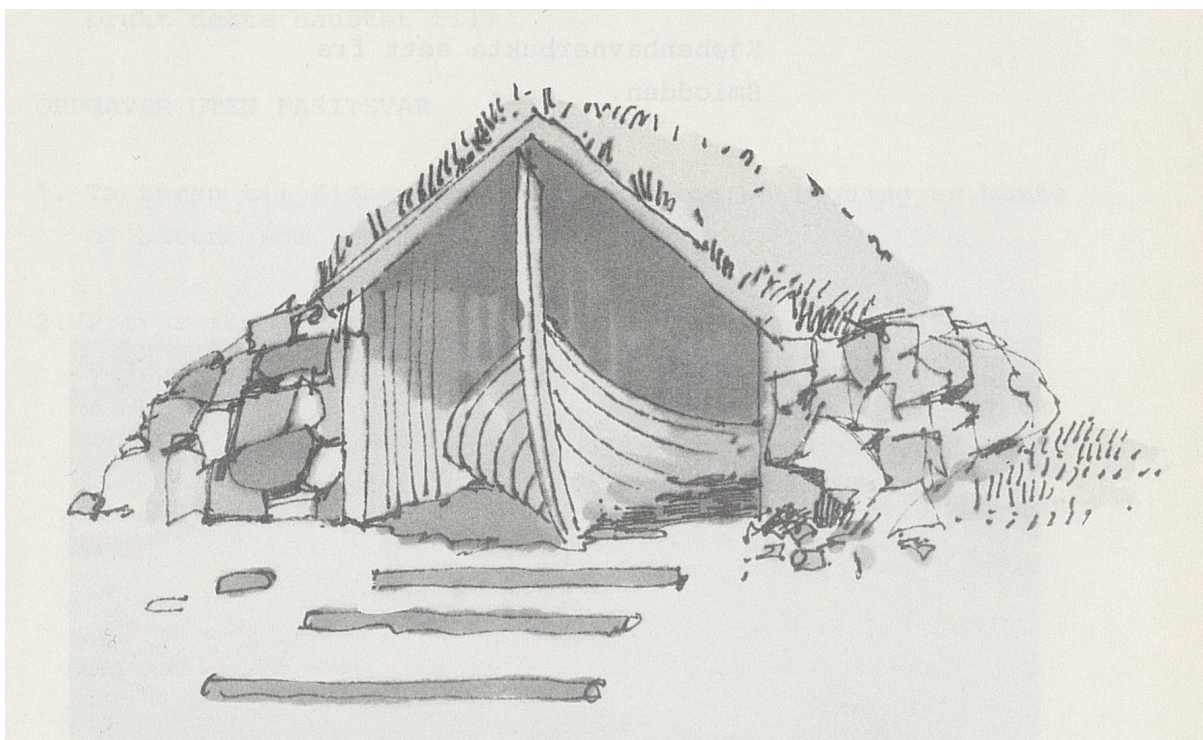
Geir kom svett, skitten og andpusten hjem fra fotballkamp på den lille grusbanen ved „Ring Snarkjøp” i Kvernevik.

“Far, har det bodd någon dansker her i Kvernevik?” spurte Geir. “Nei, jeg har ikke hørt om det,” svarte far. “Hvordan det?” “Nei, du ser eg traff feil på ballen så an føyg øve veien og ner te sjøen. Så ropte Piddien:”Å, liga ner i Kjøbenhavnerbuktå!” Så eg lurte på om der har bodd ein fra København bort med “Ringen”.” “Nei, jeg tror ikke det navnet kommer av at det har bodd noen dansker der, men dansker har nok vært på besøk i den bukta.” “Å, koss då?” “Du vet han Gunnar Foldøy som vi leide hus hos på Finnøy om sommeren?” “Ja.” “Han fortalte at da han fisket sild utenfor Kvernevik i 1930-årene, var der mange danske fiskere der også. Om nettene gikk noen av de danske fiskerne inn i Kjøbenhavnerbukta med skøytene sine for å hvile seg, spise og bøte garnene. Gunnar Foldøy mener at navnet på Kjøbenhavnerbukta kommer av disse danske fiskerne.”

“En annen mann jeg snakket med som heter Lexow, mener at navnet kan komme av danske handelsfolk som i begynnelsen av 1900-tallet kom inn til Vestlandskysten for å selge leirpotter og leirkrukker. Lexow mente at disse handelsfolkene kanskje la båtene sine i Kjøbenhavnerbukta.

Det som er helt sikkert er at før gikk sjøen inn dit hvor dere sparker fotball nå. Og i vikingtiden lå det et naust der som var 8,5 m langt og 2,7 m bredt. Så noen stor båt fikk ikke plass i det sjøhuset. Men på Sør-Sunde er det funnet et naust som målte 28,5 m og i Kvernevika et som var 19,5 m, så der har de hatt noen flotte langskip.

Inne i naustet i Kjøbenhavnerbukta fant arkeologene fiskesøkker av stein, flint, 12 jernnagler, et buet jernstykke, trekull og bek som folk brukte til å tette båtene med. I naustet reparerte folkene fiskeredskapen og båten. Trekullet og brente beinstykker etter fisk forteller at folk ofte spiste i naustet sitt. I naustene smeltet folk også jernet sitt og laget det til gjenstander de hadde bruk for. Så var det ingen fare for å sette fyr på huset de bodde i. Men kom så går vi og spiser. Mor har laget middag av den fisken du og Morten tok på stang i går rett utenfor Kjøbenhavnerbukta.”

Slik så det ut det båtnaustet fra vikingtiden som stod ved Kjøbenhavnerbukta i Kvernevik.

Kjøbenhavnerbukta sett fra Smiødden.

Kjøbenhavnerbukta med Ringen Snarkjøp i bakgrunnen. Øverst til venstre i bildet ligger det lille helleristningsfeltet som er nevnt i teksten.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Bøte garn = reparere garn

Nausttuft = rester etter et gammelt sjøhus

Trekull = brent tre

Fiskesøkke = tung gjenstand som henges på fiskesnøre for å få fiskekroken til å synke

1. Hvordan kan Kjøbenhavnerbukta ha fått navnet sitt?
2. Hva lå inne i Kjøbenhavnerbukta i vikingtiden?
3. Hvor lang er den lengste nausttuften som er funnet på Sunde?
4. Hva forteller funnene fra Kjøbenhavnerbukta at folk har brukt dette naustet til?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

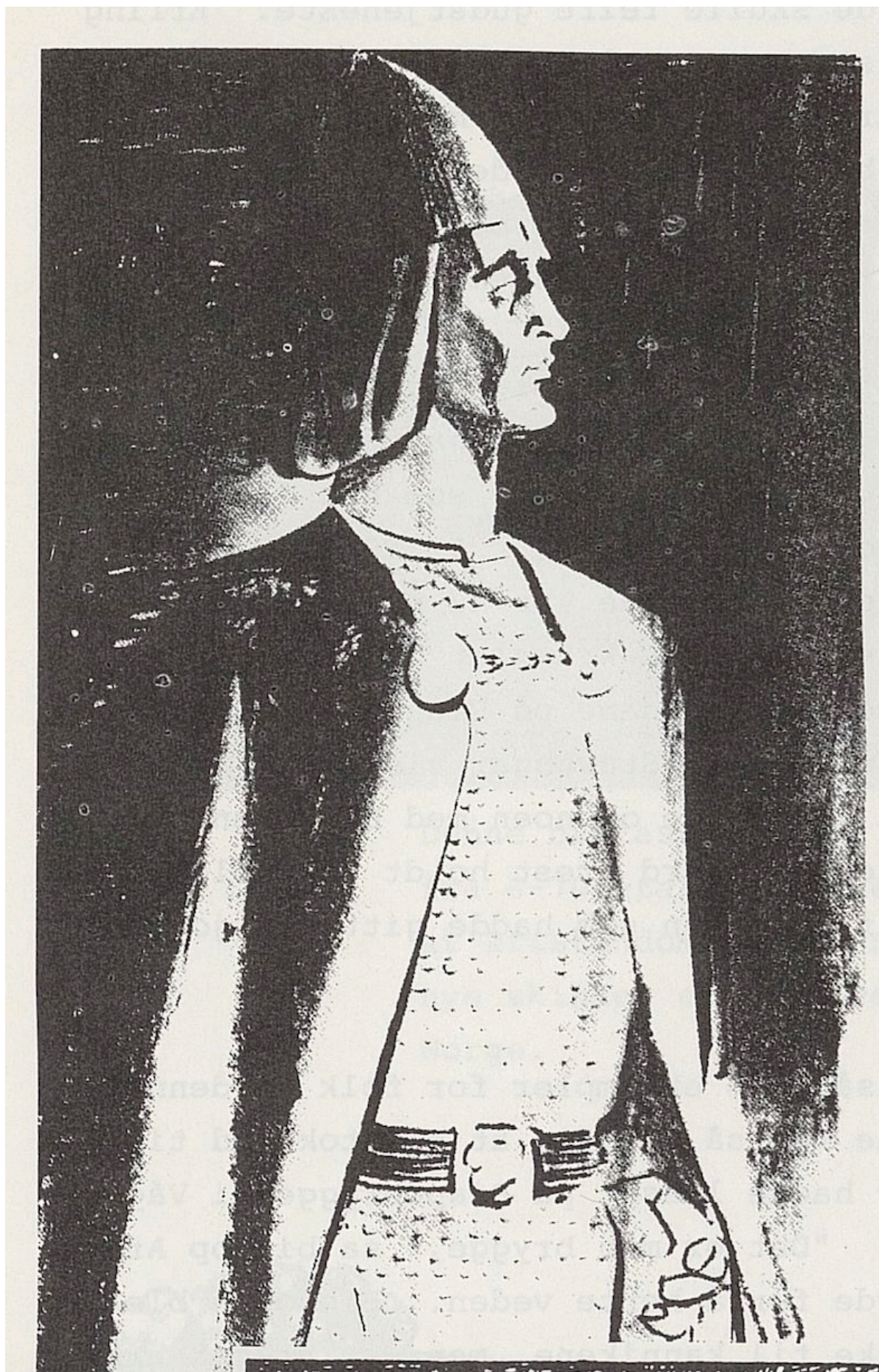
1. Ta turen til Kjøbenhavnerbukta og lag en tegning av bukta og båtene som ligger på land ved bukta.
2. Prøv å finne det lille helleristningsfeltet på Måkeberg- siden av Kjøbenhavnerbukta.

SUNDEBUENS KIRKEHISTORIE

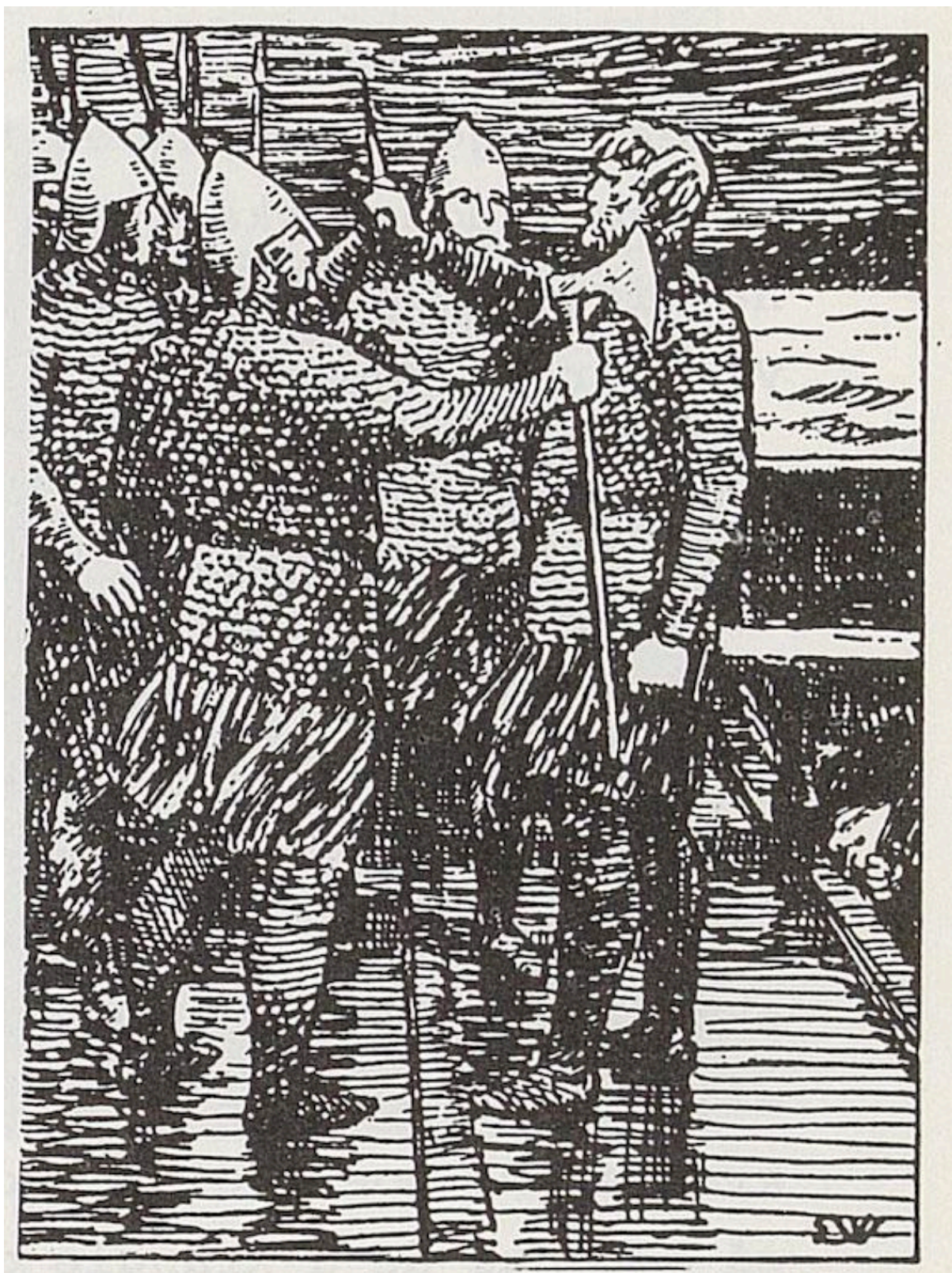
En septembersøndag i 1984 var familien Sunde med på å innvie den nye kirken på Sunde. Familien var ute i god tid for de visste at mange mennesker hadde lyst å være med på denne høy-tiden – og det var så vidt det ble plass til alle 800 som ville se og høre når biskop og ordfører innviet det gudshuset bydelen hadde ventet så lenge på å få. Selv om musikkorpsene fra Sunde og Kvernevik skoler spilte fin musikk før innvielsesgudstjenesten begynte, syntes Ingvil det ble lenge å vente. Hun visste at gymnastikksalene på Kvernevik og Sunde skole var nyttet til å holde gudstjenester i før kirken ble bygget, men hvor hadde folk gått til gudstjeneste før skolene kom til? Hun lente seg over mot far og spurte om det. Far fortalte at folk hadde gått, ridd eller kjørt til Revheimskirken fra 1865 og ca. 100 år framover før det kom egen prest og ble holdt egne guds-tjenester på Sunde.

Far var mer enn villig til å fortelle når noen spurte ham om historie, så hviskende fortsatte han å si mot øret til Ingvil: “Den første kirken menneskene på Sunde gikk til, lå på Madla, like nedenfor Hafrsfjord skole. Det eneste du kan se nå er en svart gravstøtte som står igjen på den gamle kirkegården like ved veikan-ten. Den kirken ble bygget for omtrent 800 år siden. Den var svært liten. Kirkerommet var ikke større enn et klasserom. Men det bodde bare 150 mennesker på Madla, Revheim og Sunde på 1100-tallet, så det var som regel god plass i kirken.

Det var ikke så merkelig at kirken ble bygget på Madla, for det var den gården som var den rikeste og beste i dette området på den tiden. I en grav på Madla fra 500-tallet ble det bl.a. funnet 7 gullringer, 5 gullperler og 13 gullsmykker. Det var velstand og rikfolk på den gården forstår du. Da kristendommen kom til Norge, var det vanlig at høvdingene bygget kirker på sin gård. Det styrket deres makt at folk måtte komme til høvdingens gård også når de skulle feire gudstjeneste. Erling Skjalgsfön fra Sola, den største av alle høvdingene på den tiden, bygget trolig en trekirke der hvor Domkirken står nå. Erling hadde sikkert sin bygård, Eikanes, der Kongsgård skole nå ligger, og så bygget han kirken sin på høyden ved gården. Vi tror at Madlakirken var en slik høvdingekirke.

Kong Olav risper Erling på kinnet etter at Erling har overgitt seg i Boknafjorden.

*Erling Skjalgsson (tegning H. Imsland)

Erling Skjalgssons lik hjemme på Sola (Tegninger E. Werenskiold)

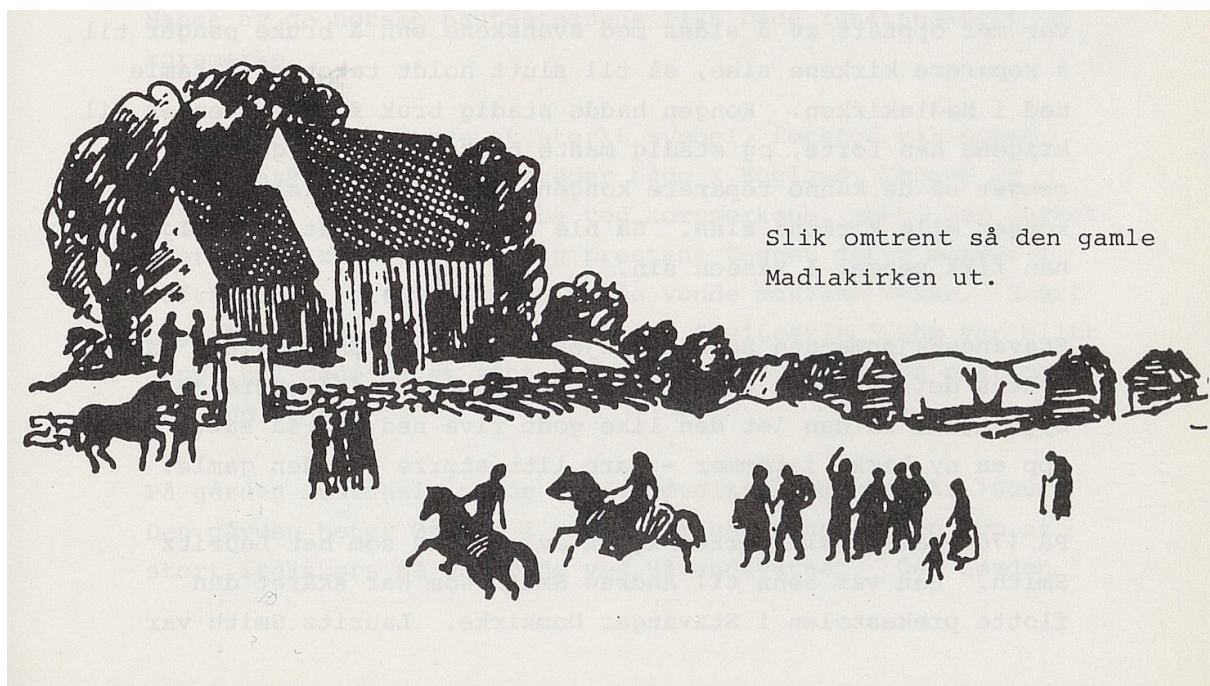
Første gang vi sikkert vet noe om den gamle Madlakirken er i 1298. Da hette presten i kirken Tord. Han hadde fått denne prestestillingen av biskop Arne i Stavanger som har fått æren av å ha bygget det fine koret i Domkirken. I 1298 var Arne i krangel med kannikene sine. Kannikene var 12 prester som gjorde tjeneste i Domkirken. Det de kranglet om var hvem som skulle ha noen avgiftsvarer fra bøndene på Finnøy – kannikene eller biskopen. Alle menneskene i Stavanger visste om krangelen, noen holdt med kannikene og noen med biskopen – og så begynte de å krangle de og. Tord prest holdt selvfølgelig med biskopen siden det var biskopen som hadde gitt ham jobben som prest på Madla.

Prestene var ikke alltid så gode eksempler for folk på denne tiden. Du ser biskop Arne var så freidig at han tok ved til kannikene som noen bønder hadde losset på Bispebryggen i Vågen der fiskekummene nå står. “Det er min brygge,” sa biskop Arne og sendte sine folk avgårde for å hente veden. Biskopen ble dømt til å gi veden tilbake til kannikene, men det nektet han! Både biskopen og Tord prest, som hadde støttet ham, ble nå bannlyst. Det betød at de ikke fikk fortsette som biskop og prest mer. Men Arne ga seg ikke. Derimot ble Tord erstattet av Sigurd prest, men Sigurd var ingen dårlig erstatning sett med biskopens øyne. En gang Sigurd var i Stavanger, tok han imot kornavgift som var sendt fra bonden på gården Lyesland til kannik Ingemund som bodde på Skagen. Men i stedet for å bringe kornet til Ingemunds hus på Skagen, lot Sigurd det bære opp til bispegården. Kannikene fikk beskjed om hva som holdt på å skje. De sprang ut fra huset sitt på Domkirkeplassen. Fra høyden ved Domkirkens kor så de at ko-

rnet ble båret inn i biskopens kjeller der Kongsgård skole nå ligger. Kannikene fortalte etterpå at de så at biskop Arne sto i døråpningen og smilte og storkoste seg mens det stjalne kornet ble båret inn i kjelleren hans fra eplehagen.

Denne bautasteinen på Jåasund fra 6-700-tallet forteller om at kristendommen med ny tro og nye skikker er underveis til Norge.

Slik omtrent så den gamle Madlakirken ut.

I 1303 døde biskop Arne, og dermed forsvinner striden mellom biskopen og kannikene ut av de papirene som dommerne skrev, og derfor går det også lang tid før vi hører noe mer om Madla-kirken.

Etter den forferdelige pesten som kalles Svartedauen, hadde ikke biskopen noen prest å sende ut til Madlakirken. De fleste prestene døde i pesten. Det var ofte prestene og munkene som pleiet de syke, så ble de ofte smittet og døde. Skolemesteren ved Katedralskolen, som lå rett nedenfor Domkirkens kor, måtte dra ut til Madlakirken for å holde noen gudstjenester hvert år.

Det var biskopen i Stavanger som eide Madla-gården og kirken der, men etter Svartedauen hadde han så dårlig råd at han ikke kunne reparere kirken sin, så den holdt til slutt på å ramle sammen.

På 1500-tallet tok danskekongen alle kirkene i Norge, men han var mer opptatt av å slåss med svenskene enn å bruke penger til å reparere kirkene sine, så til slutt holdt taket på å ramle ned i Madlakirken. Kongen hadde stadig bruk for mer penger til krigene han førte, og stadig maste biskopene i Norge om mer penger så de kunne reparere kongens kirker. Til slutt solgte kongen alle kirkene sine. Så ble han kvitt maset samtidig som han fikk penger i kassen sin.

Stavangerkjøpmannen Seehusen kjøpte Madlakirken i 1678. Han syntes det var lite vits i å reparere på den falleferdige bygningen, så han lot den like godt rive ned, og så satte han opp en ny kirke i tømmer - bare litt større enn den gamle.

På 1700-tallet ble kirken kjøpt av en mann som het Lauritz Smith. Han var sønn til Andrew Smith som har skåret den flotte prekestolen i Stavanger Domkirke. Lauritz Smith var den rikeste mannen i Stavanger omkring 1720. Den minnestøtten som fremdeles står på den gamle Madlakirkegården nedenfor Hafrsfjord skole, ble reist en februar dag i 1820 da Lauritz Smiths barnebarn, Johanne Margrethe Smith, ble gravlagt der.

Den siste familien som eide Madlakirken het Oftedal. Selv om Oftedalene bygget på kirken, ble den nå for liten, for det bodde nå fler mennesker på Madla og Sunde enn tidligere. Da den nye kirken sto ferdig på Revheimshøyden i 1865, var det ikke lenger bruk for den gamle Madlakirken. Den hadde da gjort tjeneste i 700 år – og så ble den revet og alt utstyret i kirken ble solgt på auksjon.

Men folk på Sunde holdt gudstjeneste også før de fikk kirke. Det var merkelig nok vikingene som kom hjem med den religionen som sa at du skulle være glad i og bry deg om dine fiender. I de landene hvor vikingene plyndret eller drev handel, la de merke til at det ble reist minnesteiner over de døde. Ofte fikk de døde navnene sine på gravsteinen og et korsmerke ble også tegnet inn i steinen. Denne

skikken tok vikingene med seg hjem. På Jåsund-siden av Hafrsfjord-broen står en slik bautastein like til venstre for veien når de kommer over broen. Mange av de norske bautasteinene fikk både runeinnskrift og korsmerke.

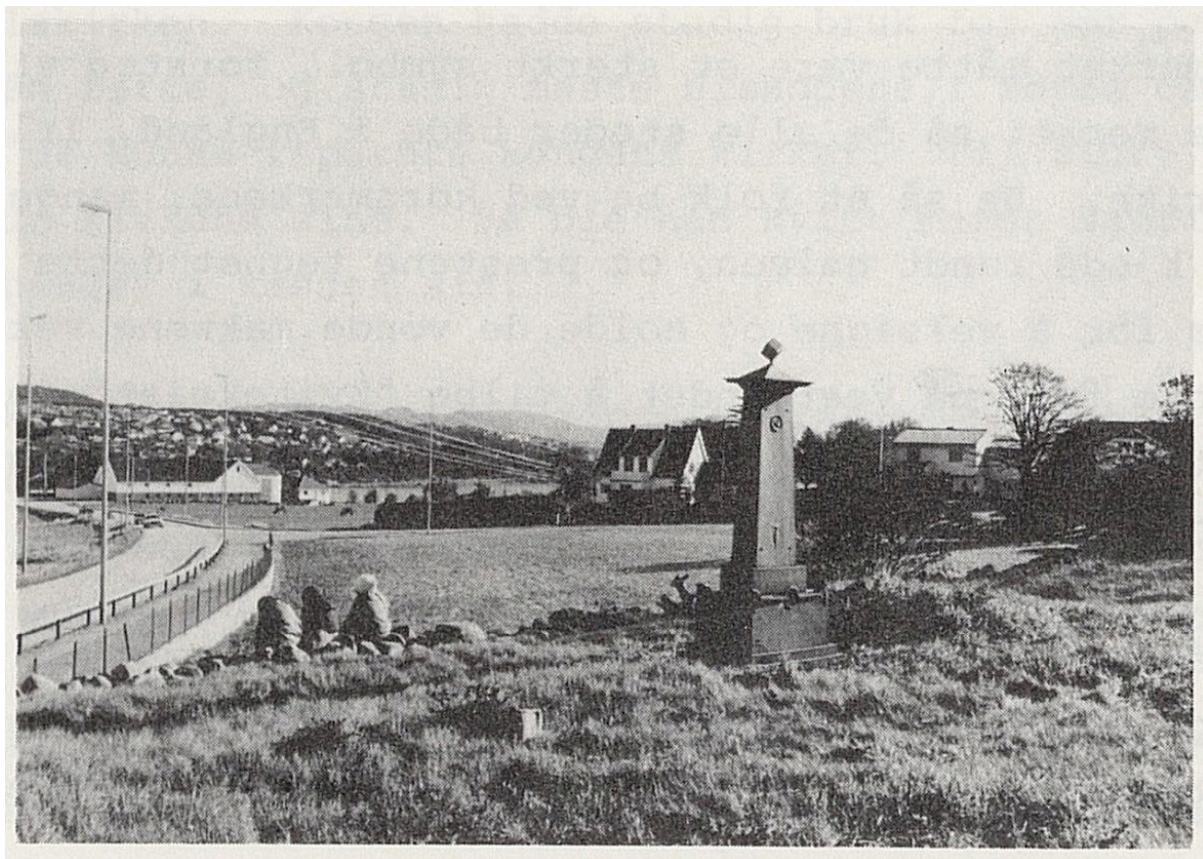
Korsmerket måtte være et sterkt symbol, forstod vikingene. Dette merket så de alle steder både i England, Irland og Frankrike. De så at folk ba ved korsmerkene, mange bar merket i et kjede rundt halsen, og prestene tegnet dette merket i lufta for å velsigne og holde de vonde maktene vekke. Snart begynte folk på Vestlandet å tilbe “Kvitekrist” som var blitt hengt til døde på et sånt kors før han brøt dødens makt og sto opp igjen.

På gården Austrheim bodde Sunde-høvdingen omkring år 1000. Den gården heter Øygard i dag. Der satte høvdingen opp et stort steinkors på en høyde ved Hålandsvatnet. Den høyden ble kalt Korsberget eller Krossberget. Ved det 2 meter høye steinkorset på Krossberg ble de første kristne gudstjenestene på Sunde holdt. Så du forstår Sunde-kirken har en 1000 år gammel historie,” avsluttet far for nå skulle endelig innvielsesgudstjenesten av den nye Sundekirken ta til.

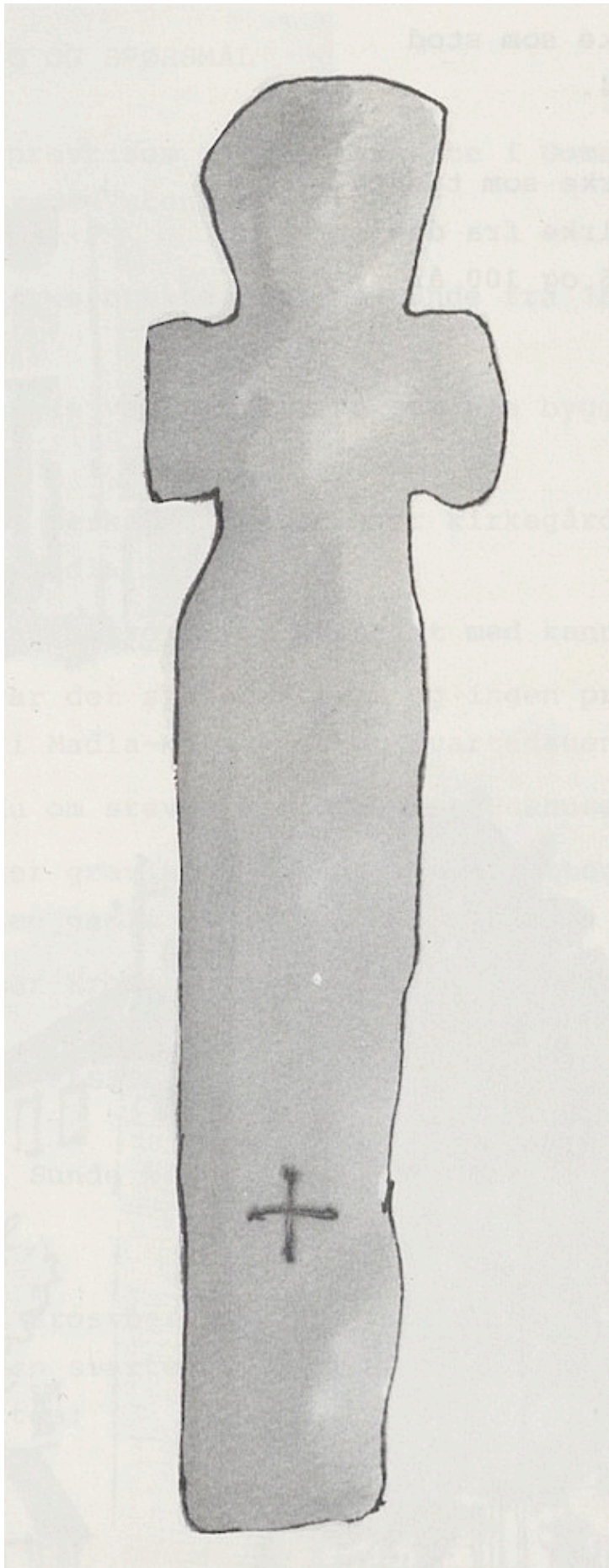

Minnestøtten over Johanne Margrethe Smith på den gamle Madla kirkegård. Johanne Mar-

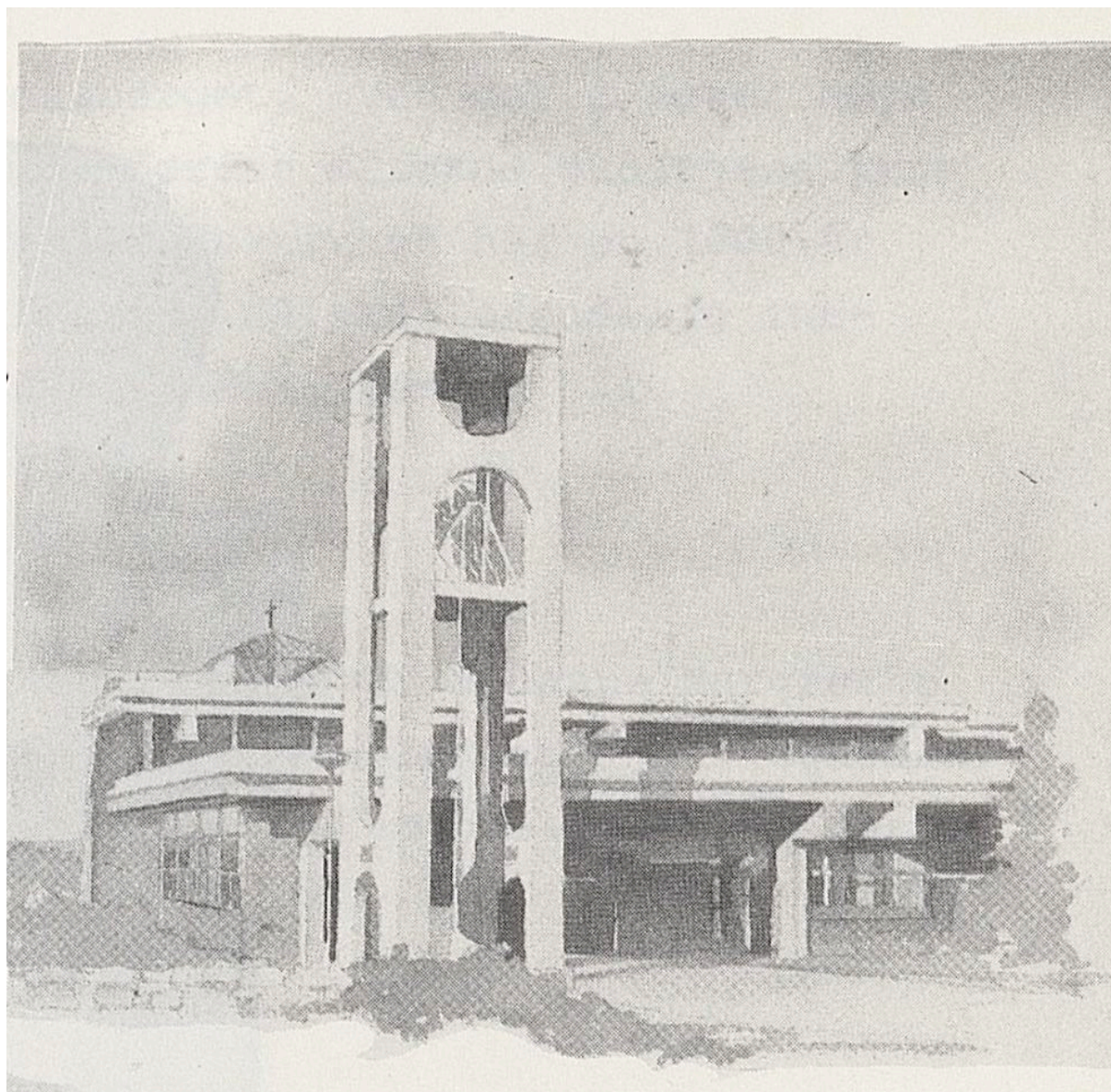
grethe ble gravlagt der i 1820.

Fra gamle Madla kirkegård.

Slik omtrent så det ut det 2 meter høye korset som omkring år 1000 stod plassert på Krossberg ved Hålandsvatnet på Sunde.

Øverst: Sunde kirke som stod ferdig høsten 1984.

Under: Revheim kirke som tjente som sundebuenes kirke fra den stod ferdig i 1865 og 100 år framover.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Kannik = prest som gjorde tjeneste i Domkirken

Bannlyse = sette utenfor kirken

1. Hvilken kirke brukte folk på Sunde fra 1865 og i 100 år framover?
2. Hvilken kirke var den første som ble bygget i Madla-Sunde-området?
3. Er det noe merke som viser hvor kirkegården til den gamle kirken på Madla lå?
4. Hva var det biskop Arne kranglet med kannikene sine om?
5. Hvorfor var det skolemesteren og ingen prest som gjorde tjeneste i Madla-kirken etter Svartedauen i 1350?
6. Hva vet du om stavangerkjøpmannen Seehusen?
7. Hvem ligger gravlagt ved den minnestøtten som fremdeles står på den gamle kirkegården på Madla?
8. Hvordan har Krossberget fått sitt navn?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Be presten i Sunde kirken om å få komme på klassebesøk i Sunde kirke.

Ta turen til Krossberg og den gamle Madla kirkegård. Lag en tegning av den svarte gravstøtten der og skriv opp hva som står på støtten!

GATENAVN SOM ENDER PÅ “SOK”

SYFTESOKVEIEN - SYFTESOKBAKKEN

Ingvil satt på kjøkkenet og spiste cornflakes. Hun var rød og forkavet i ansiktet. Mellom cornflakes-munnfullene mumlet hun: “Eg har fått nok, nok, nok av sok, sok, sok. Snart får eg sjokk hvis du spele merr rock med grydelokk din gamle kokk.” “Hva i all verden er det du holder på med?” spurte far. “Eg lage dikt,” svarte Ingvil. “Men kan tro me har hatt det kjekt! Me va ein gjeng fra klassen. Adle hadde sykklar, så delte me oss i to lag. I løpet av ein halv time sko me se kaffor et lag så klarte å samla flest gadenavn på Sunde og i Kvernevig. Der e så mange løgne navn syns eg.” “Ja, for eksempel?” spurte far. “Ja, der e for eksempel ein haug med gadenavn så slutta på sok.” “Å, ja, nå forstår jeg diktet ditt,” sier far. “Du tenkte på Persokkrossen, Syftesok- og Larsokveien?” “Ja, og Olsok og Jonsok.” “Ja, der har vi visst med oss alle 5 sokgatene. Ja, det er mange interessante historier bak de 5 gatenavnene,” sier far mens han får tenkerynken i pannen. “Vil du høre?” “Mm,” mumler Ingvil inni cornflakesen.

“For å ta det merkeligste navnet først, kan vi starte med Syftesok. Syftesok var en festdag som ble feiret til minne om en engelsk biskop som het St. Svithun. Det navnet har du sikkert sett på sykler og barnevogner. Det er også to skoler i Stavanger som bærer det navnet. Domkirken kalles også ofte for St. Svithuns kirke - og det er ikke så rart. Du ser, den første biskopen i Stavanger het Reinald. Han hadde vært munk ved en flott kirke i England, som heter Winchester katedralen, før han drog til Norge som misjonær og prest omkring 1100.

Da kong Sigurd Jorsalfar bestemte at han ville opprette et nytt bispedømme i Stavanger i 1125, spurte han om Reinald ville bli den første biskopen i det nye bispedømmet. Det ville Reinald. Han satte i gang med å få ferdig Domkirken. Domkirken måtte ha en skytshelgen som kunne verne kirken mot vonde makter. Den katolske kirken hadde mange helgener. Helgenene var mennesker som hadde levd et godt liv. Katolikkene mener at disse menneskene står nærmere Gud enn andre. De tror derfor at disse menneskene, etter sin død, blir helgener som kan gå i forbønn hos Gud for menneskene som lever på jorda. Alle kirkene i Norge ble vigslet til en helgen. St. Svithun hadde vært biskop i Reinalds hjemby Winchester. Han døde 2. juli 862 og ble begravet utenfor kirkeveggen til Winchester katedralen. Reinald reiste hjem til Winchester og fikk tillatelse til å ta med seg den ene armen av Svithuns lik. Armbeina førte han til Stavanger. Der ble beina plassert i et sølvskrin på hovedalteret i kirken. Svithun ble så utnevnt til Domkirkens skytshelgen, og folk trodde at de kunne bli helbredet for sine sykdommer hvis de ba og ofret ved St. Svithuns sølvskrin.

St. Svithuns dag var 15. juli. 15. juli i året 1971 ble liket av Svithun gravd opp

ved kirkeveggen i Winchester og flyttet inn i Domkirkens kor. Svithun var så beskje den at han bestemte at han ville gravlegges utenfor kirken, “hvor regnet dryppet og forbipasserende kunne trække på hans grav”, og ikke inne i kirken der biskoper og andre storfolk ble gravlagt. Men i 971 ble han altså likevel flyttet inn i kirken. 15. juli ble feiret til minne om Domkirkens skytshelgen i hele Sør-Norge. Svithunsdagen var for tungvint å si. Så snart kalte stavangerne denne dagen for Syftesok fordi Svithunsdagen falt sammen med den dagen folk pleide å syfte eller rense åkeren for ugress.

Bønder og byfolk så fram til Syftesok. Folk har alltid likt å holde fest og glede seg sammen. Bøndene så også en sjanse til å tjene på festen. De samlet sammen huder, skinn, never og det de hadde i overskudd av fisk og korn og kløvet det på hestene sine. Bondekonene bragte med seg til byen fine ulltrøyer de hadde vevd. Fra alle stier strømmet folk mot byen ved Vågen med neverskåpper på ryggen og stav i hånden. Tungt lessede kløvhester bukket seg fram på de kronglete stiene, gjerne med en unge på toppen av sin tunge last. Fra Ryfylke kom småbåtene og la til ved brygger og strandkant i Østervåg. Byfolkene møtte nysgjerrig fram for nå hang skillingene løst, og nå var der rikt utvalg i varer.

St. Svithun, den engelske biskopen som ble skytshelgen for Stavanger Domkirke. Minnedagen for Svithun ble kalt Syftesok. Syftesokbakken og Syftesokveien på Sunde har fått navn etter denne dagen.

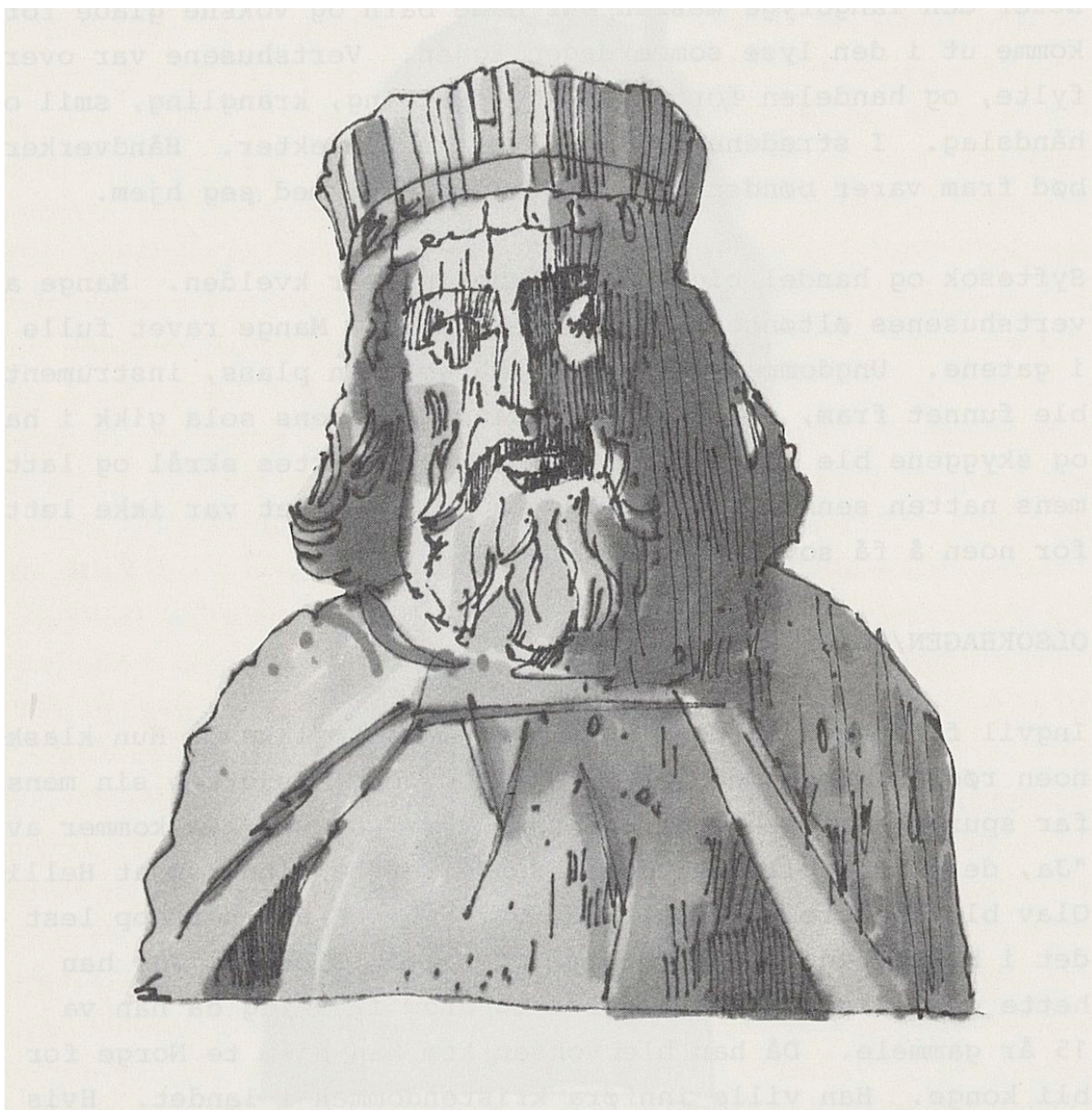
Men kirkefesten var viktigere enn alt dette. Domkirken var stappfull av folk. Rundt langs kirkeveggen blafret levende lys fra kjerterene. Biskopen, kannikene og korguttene gikk i opptog med helgenskrin, kirkefane, kors og levende lys mens de messet fram sine sanger.

Etter den langdryge messen, var både barn og voksne glade for å komme ut i den lyse sommerdagen igjen. Vertshusene var overfylte, og handelen fortsatte med prutting, krangling, smil og håndslag. I stredene klang all slags dialekter. Håndverkerne bød fram varer bøndene gjerne skulle hatt med seg hjem.

Syftesok og handel ble feiret langt utover kvelden. Mange av vertshusenes øltøner ble drukket tomme. Mange ravet fulle om i gatene. Ungdommene tente bål på en åpen plass, instrumenter ble funnet fram, og så sang og danset de mens sola gikk i havet og skyggene ble lange. Fra vertshusene hørtes skråll og latter mens natten senket seg over Svithunsbyen. Det var ikke lett for noen å få sove i Stavanger på Syftesok.

OLSOKHAGEN/OLSOKVEIEN

Ingvil forsynte seg med en ny porsjon cornflakes. Hun klasket noen røde klumper med jordbærsyltetøy oppi asjetten sin mens far spurte: “Olsokhagen, det navnet vet du vel hva kommer av?” “Ja, de e 29. juli, den dagen så feires te minne om at Hellig Olav blei drepte på Stiklestad i 1030. Me har nettopp lest om det i historien.” “Vet du mer om Hellig Olav?” “Ja, han hette egentlig Olav Haraldsson og drog i viking då han va 15 år gammele. Då han blei voksen, kom han hjem te Norge for å bli konge. Han ville innføra kristendommen i landet. Hvis folk nekta å la seg døba, tru’an de med sverdet og soldatane sine. Te slutt fekk han så mange uvenner at han måtte rømme fra landet. Då han kom tebage for å bli konge igjen, blei han drept på Stiklestad 29. juli 1030. Fysst blei han begravte nere med sin elv, men då prestane gravte han opp igjen for å legg an i ei kjerka, påstod de at håret og neglene hadde vokst på den døde kongen. Mange blei friske når de ba ved gravå hans i kjerka. Derfor blei Olav helgen og folk begynte å kall ’an for Hellig Olav.”

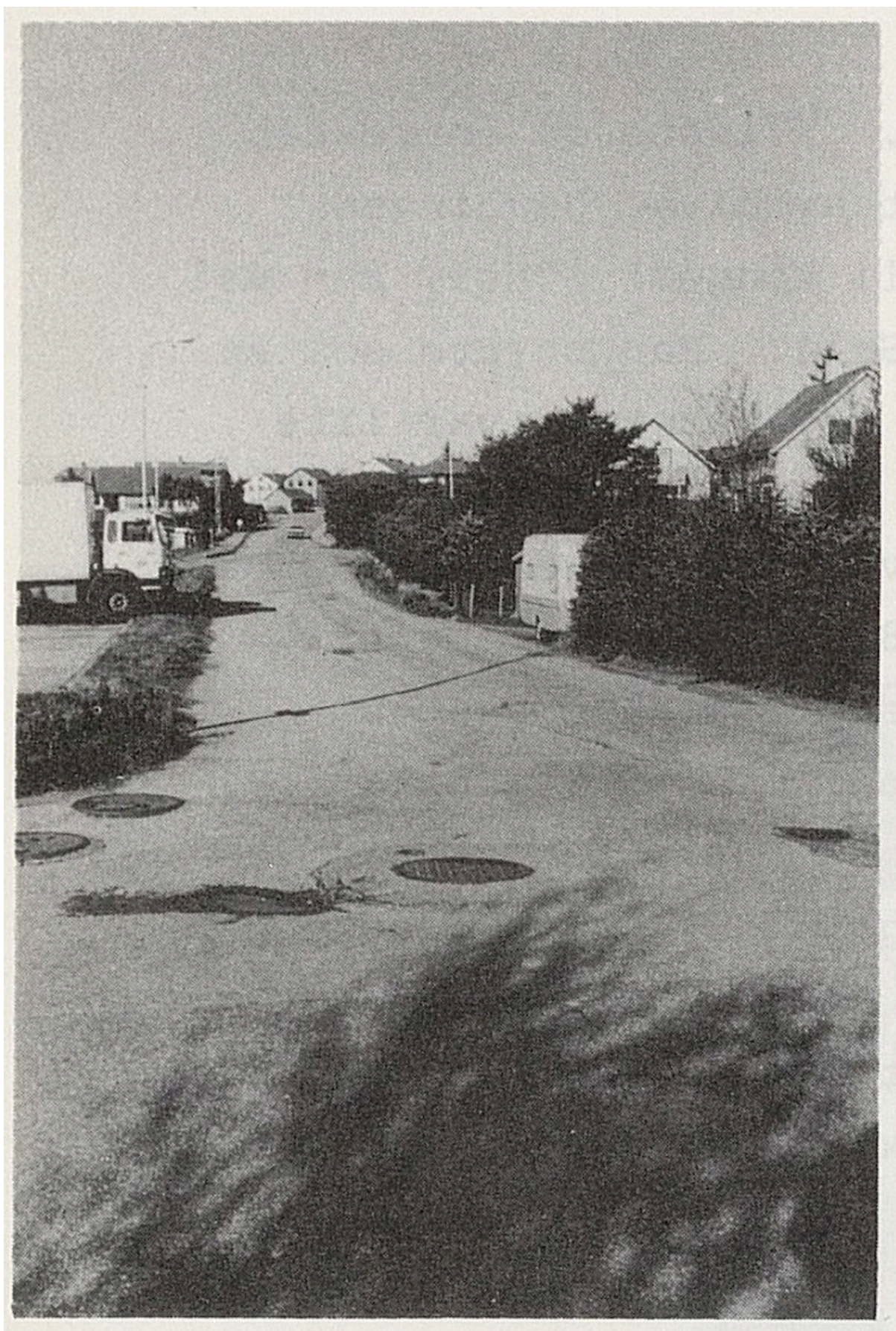

Tegningen viser en trefigur av Hellig Olav i Borgund stavkirke i Sogn. Kong Olav døde 29. juli 1030. Denne dagen ble siden feiret som Olsok-dagen. På Sunde har en gate fått navn etter denne dagen.

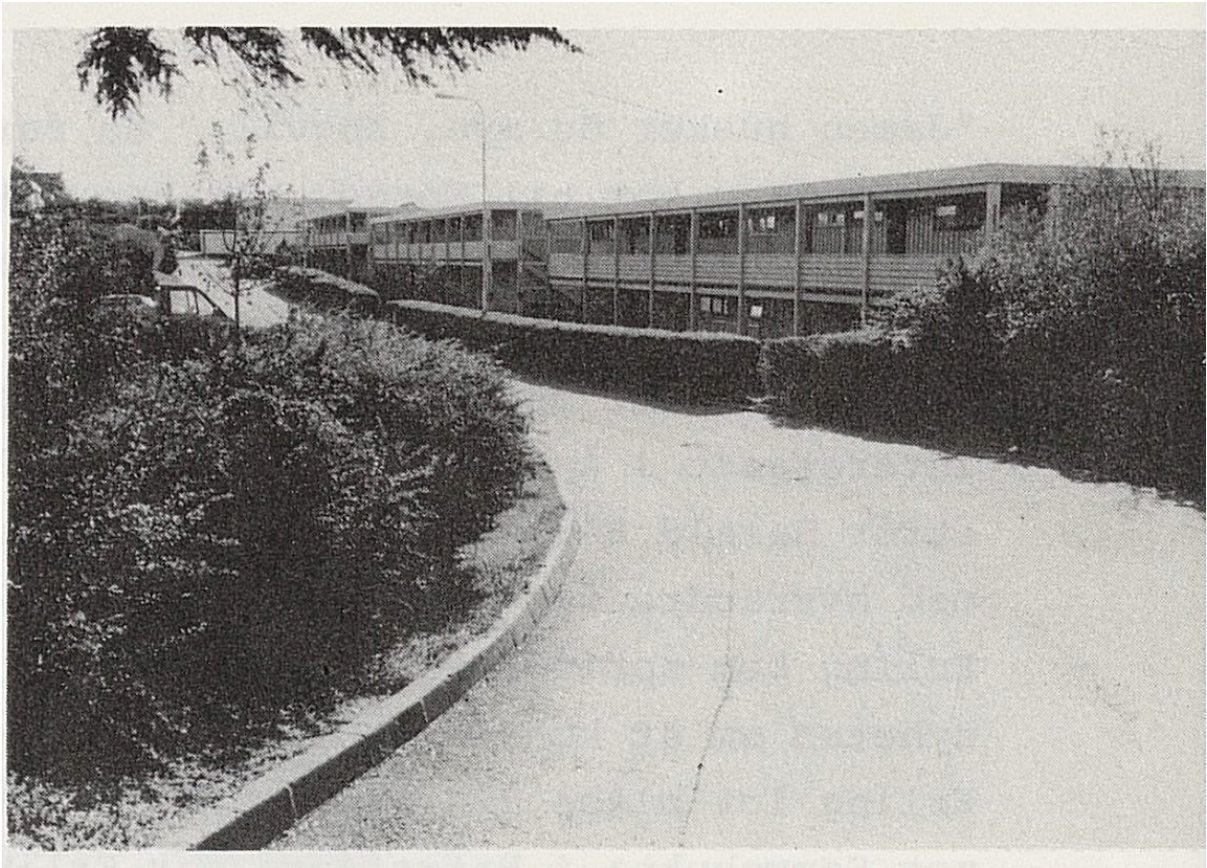
“Jamen husker du mye, Ingvil,” sa far. “Visste du forresten at da Olav kom til Norge, ble han møtt av bl.a. høvdingen over Sunde som ville hindre ham i å bli konge?” Nei, kem va’ det?” “Det var Erling Skjalgsson på Sola. Han styrte som en konge over det meste av Vestlandet og Sørlandet og var lite interessert i å gi fra seg makten til denne unge etterkommeren etter Harald Hårfagre. Erling og Olav hadde mange sammenstøt med hverandre før desemberdagen i 1028 da gårdsfolkene til Erling kom springende inn til hersen sin for å bringe ham nyheten om at kongens skip seilte forbi Sola på veg nordover. Erling lot blåse alarmsignal og folkene hans strømmet nedover mot Sømmebukta i Hafrsfjord der Erling hadde lagt båtene sine i ly for vinterstormene i Nordsjøen. Erling

ventet ikke lenger enn at han hadde fått mannskap til sitt eget skip før han ga ordre om å ro utover mot Sunde. Nå skulle han endelig få tatt knekken på denne østlandskongen!

Så snart vinden fattet skikkelig, ble seilet heist ute ved dagens Hafrsfjordbro. Så begynte en kappseilas på liv og død. Erling sto selv med styreåren i hånden mens vinden rusket i det grå håret til 60-åringen. Men nå følte han seg som en ungdom igjen. Blikket var bare rettet framover. Han så seg ikke tilbake i det hele tatt. Da ville han sett hvor stort forsprang han hadde fått til sine andre båter der sønnene hans hadde kommandoen. Kong Olav oppdaget at han ble forfulgt av Erlings skip - og at Erling halte innpå. I en bukt ved øya Bokn nord for Tungenes, la kongen seg på lur med båtene sine. Så snart Erlings skip stakk baugen fram ved neset, angrep Olavs båter. Det ble en ulik kamp. Erlings mannskap ble felt en etter en. Til slutt stod Erling igjen alene bak i båten sin. Han skjønnte at slaget var tapt, for ennå ville det ta noen minutter før sønnene hans nådde fram med forsterkninger. Erling kastet fra seg sverdet og tok av seg hjelmen. Aslak Fitjarskalle, Erlings tremenning, som lenge hadde vært misunnelig på slektningen sin, ventet ikke på ordre fra kongen. Han hevet øksen sin og satte den i hodet på Erling som straks falt død om foran føttene til kongen. Kongen forstod med en gang hvor galt dette var, for nå ville han nok få alle Erlings høvdingvenner mot seg. Slik gikk det også, som du vet, og det endte altså med at kongen ble drept 29. juli – Olsok dagen.

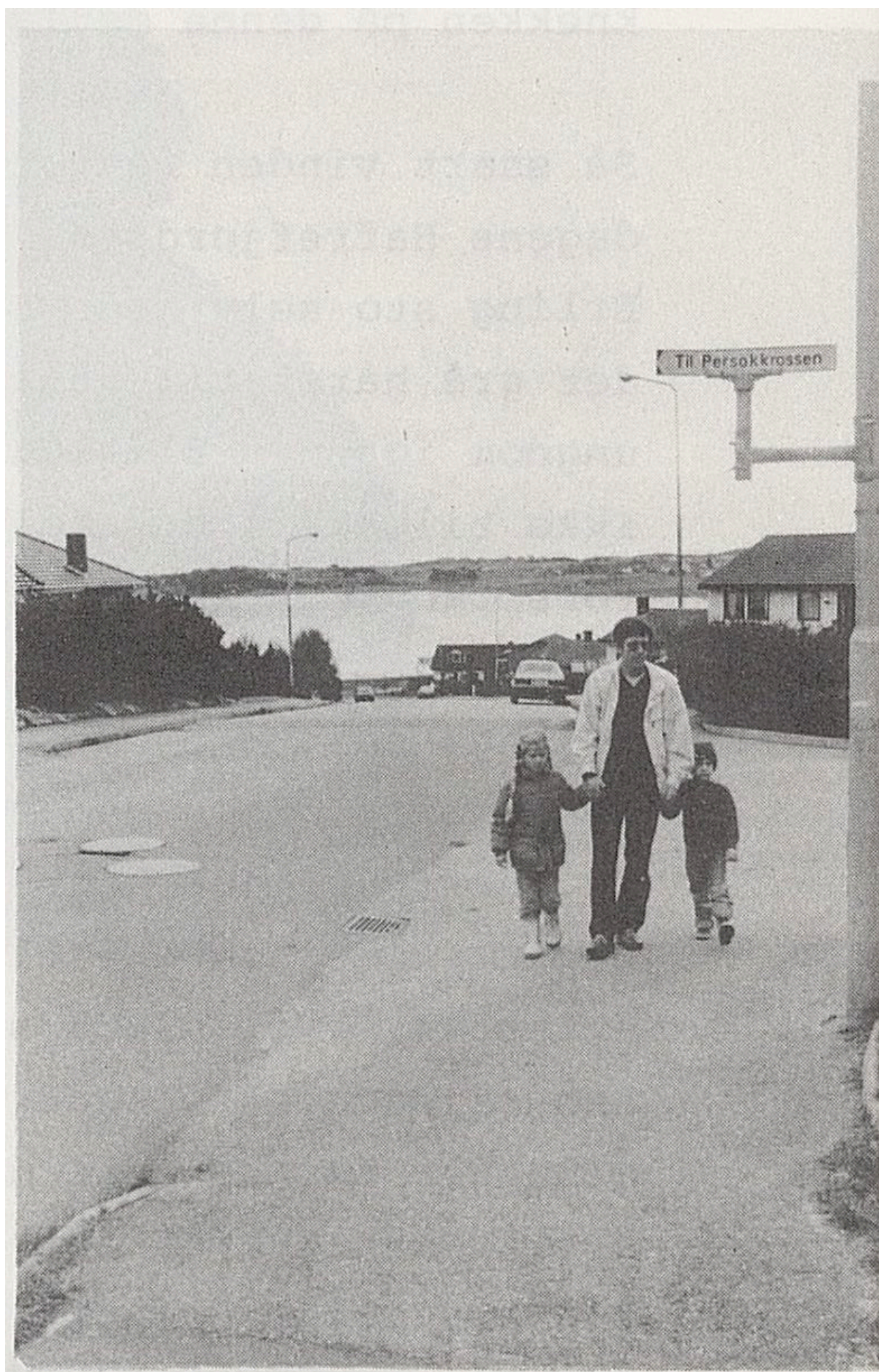
Olsokveien

Olsokhagen

Syftesokveien

Det var først da nordmennene fikk sin egen helgenkonge å tilbe, at kristendommen fikk tak i sinnene til nordmennene. På denne måten fikk Olav Haraldsson større betydning for samlingen etter sin død enn mens han levde.

Etter at Erling var død, tok kongen kontroll over det området Erling før hadde styrt over. Det gjaldt og Sunde. Aslak, den ene sønnen til Erling fikk i oppdrag å bestyre Vestlandet for kongen. Etter Aslak fikk hans sønn Svein denne jobben. Men etter hvert delte kongen opp sitt store jordegods og ga dem som gavert til kirker, prester og biskoper.

Sunde gården ble delt i to. Det nye bispedømmet i Stavanger skulle ha inntekt av Sør-Sunde, og ting kan tyde på at inntekten fra Sør-Sunde ble brukt til å bygge Olavsklosteret som ble bygget i Olavskleiva, der Olavsgården nå ligger. Dette skjedde på 1100-tallet. Apostelkirken, kongens kapell i Bergen, fikk inntekten av Nord-Sunde.”

JONSOKVEIEN

”Jonsok er det samme som Sankt Hans. Denne dagen fikk sitt navn etter Døperen Johannes og ble altså feiret 24. juni. Johannes ble både til Jon og Hans på norsk. Derfor har midtsommerdagen fått 2 navn.

Vi vet hverken om Jesus ble født 25. desember eller Johannes 24. juni. Det var den katolske kirken som på 400-tallet bestemte at disse to dagene skulle feires til minne om Jesu og Johannes’ fødsler. Prestene ville gjerne få fjernet de hedenske festene som ble feiret i forbindelse med at sola snudde. I stedet for å ta festene fra folk, lærte prestene dem å feire disse fødselsdagene i stedet for å tilbe solguden.

I Johannes evangeliet i Bibelen sier Døperen Johannes om Jesus: “Han skal vokse, jeg skal avta.” Dette verset passet godt på solversvdagene. Etter jul vokser jo dagene på den nordlige halvkulen og etter 24. juni avtar de.”

“Så Jesus blei altså ikkje født i julen?” spør Ingvil. “Nei, det er helt sikkert at han ikke gjorde, for den dagen fastsatte den katolske kirken lenge etter at Jesu fødselsdag var glemt.”

“Vet du forresten noe om Døperen Johannes, Ingvil.” “Ja, utenom at han døpte Jesus, vett eg at han bodde ude i ørkenen. Han spiste honning og gjekk omkring i ein kappe av kamelhår.” “Ja, det er rett, Ingvil. Du husker sikkert og da han ble født og faren Sakarja skulle gi ham navn. Sakarja skrev”Johannes” på en tavle, og så fikk Sakarja stemmen igjen. Sakarja og kona Elisabeth kunne nemlig ikke få barn sammen. Men en dag Sakarja, som var prest, gjorde tjeneste i tempelet, møtte Gud ham gjennom engelen Gabriel. Gabriel sa at Johannes skulle være

navnet på den gutten som Sakarja og Elisabeth skulle få sammen. Da Sakarja tvilte på at dette kunne være sant, mistet han stemmen og fikk den ikke tilbake før han skrev "Johannes" på tavla.

Johannes var i slekt med Jesus, og han var klar over at Jesus stod nærmere Gud enn han selv. Han ble derfor svært over-rasket da Jesus ville at Johannes skulle døpe Ham i Jordanelva. Først nektet Johannes, men Jesus overbeviste ham om at det var rett å gjøre det fordi Jesus ville vise at han stilte seg på parti med alle mennesker som føler at de ikke får livet til slik de vet er rett og godt.

Siden husker du sikkert at Johannes våget å kritisere kong Herodes Antipas fordi kongen hadde tatt kona Herodias fra broren sin. Etter dette ble Johannes kastet i fengsel og halshogd."

PERSOKKROSSEN

"Persokkrossen har ikke fått navn etter en"Per", men etter apostelen Peter. Peter ble til Per på norsk, og derfor ble minnedagen etter apostelen Peter kalt Persok. Denne dagen ble feiret med messer den 29. juni.

Peter var fisker ved Genesaretsjøen da han bestemte seg for å følge Jesus på hans vandringer i hjemlandet. I Det nye testamentet leser vi at Jesus valgte Peter til leder for disiplene. Peter ble lett begeistret og var villig til å gjøre alt for Jesus. Om alle de andre forlot Jesus, skulle ikke han gjøre det, lovte han. Men Jesus kjente ham og sa at før hanen galte, skulle Peter ha fornektet Ham 3 ganger.

Så husker du sikkert resten av påsken i Jerusalem der Peter ville vaske Jesu føtter ved nattverden, men ikke fikk lov, han sovnet i Getsemane-hagen da han skulle våke mens Jesus ba, han grep sverdet fra en av soldatene da de kom for å arrestere Jesus. Med sverdet kappet Peter øret av yppersteprestens tjener Malkus, men Jesus leget skaden. Så stakk Peter av, men dukket opp igjen ved yppersteprestens borg der Jesus var i forhør. Peter ble gjenkjent som Jesu disippel. 3 ganger nektet han på dette før hanen galte, og Peter husket hva Jesus hadde sagt. Så gikk han ut og gråt ved borgmuren mens Jesus ble ført bort. Alt Peter gjorde ble galt, og likevel kunne Jesus bruke ham som lederen for de første kristne.

Etter Jesu himmelfart ble nemlig Peter leder for den første, kristne menigheten i Jerusalem. Peter drog på misjonsreise til Samaria sammen med apostelen Johannes. Peter reiste også til byene Joppe og Lydda nord og vest for Jerusalem for å fortelle om Jesus som var stått opp fra de døde. Mange ble helbredet når Peter velsignet syke, og mange kom til å tro på Jesus.

I Joppe hadde Peter et syn. Han forstod at Guds rike var ment for alle mennesker - ikke bare for jødene. Peter drog derfor videre til Cæsarea, romernes festningsby

ved Middelhavet. Der døpte Peter den romerske høvedsmannen Kornelius og hans familie.

Det ble oppstandelse i Jerusalem da de kristne jødene der fikk høre at Peter hadde døpt ikke-jøder. Men Peter trodde på det synet Gud hadde gitt ham. Han drog derfor på misjonsreise til Antiokia i Syria og til Korint i Hellas. Begge steder døpte han ikke-jøder.

Siden drog Peter videre til Roma. I hovedstaden for Romerriket ble han valgt til leder for den første, kristne menigheten der. Peter regnes som den første biskop og pave i Roma. Trolig ble Peter drept da keiser Nero satte i gang forfølgelse av de kristne i riket sitt. Vi tror at Peter ble korsfestet med hodet ned. Han følte seg ikke god nok til å korsfestes på samme måte som sin Herre.

Peter var forresten gift, men vi vet ikke om han hadde barn eller om familien fulgte ham til Roma.

LARSOKVEIEN

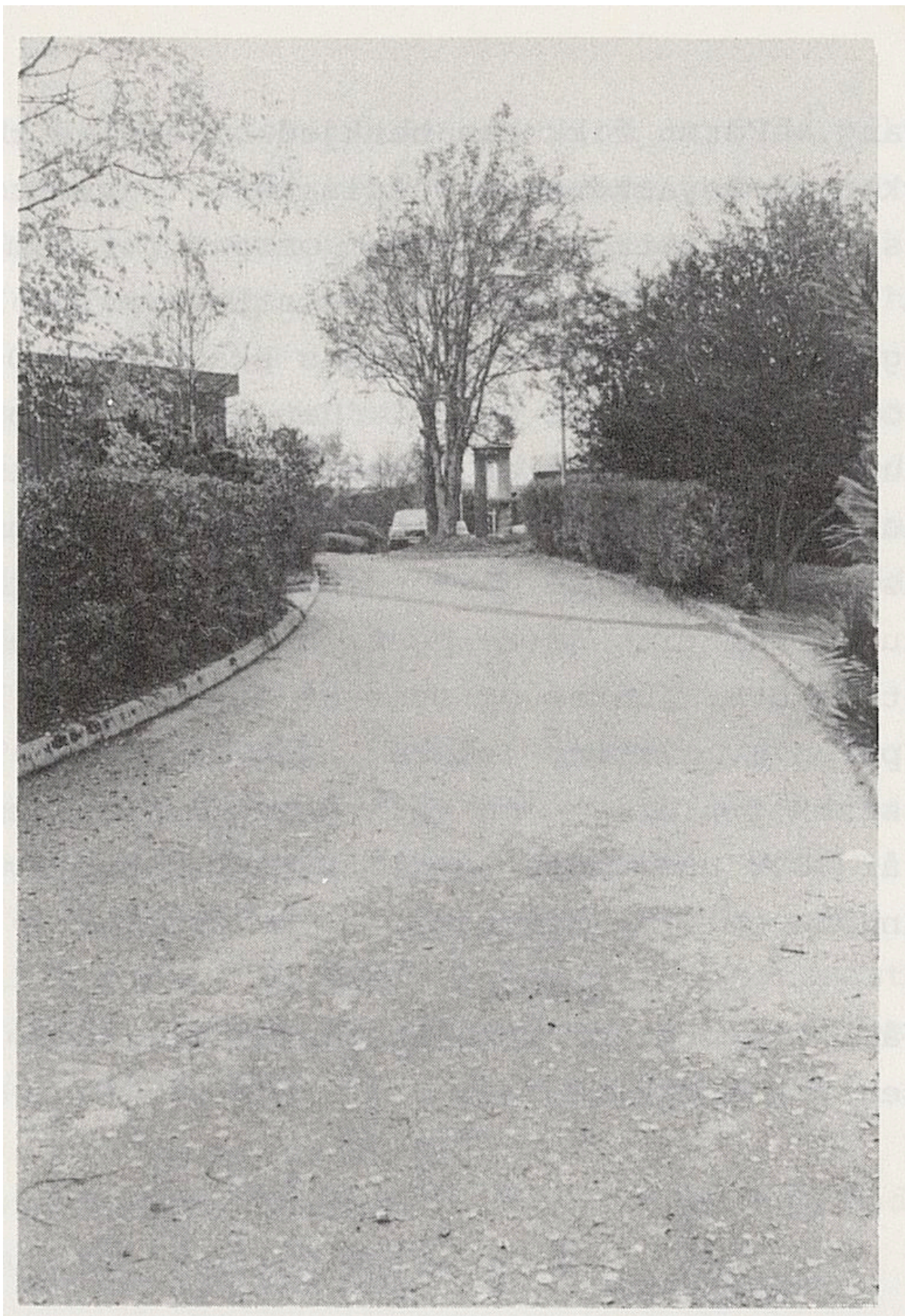
Ingvil var ferdig med cornflakesen sin for lengst, men far sa: “Ja, du visste vel mye av dette fra før av, men han som har gitt navn til Larsokveien kjenner du nok ikke, så vi tar med han til slutt. Larsokveien har fått navn etter en katolsk helgen som het Laurentius. På norsk ble Laurentius altså til Lars. 10. august ble feiret til minne om St. Laurentius.

Laurentius levde i Roma omkring år 250. Det var vanskelige tider for de kristne. Mange ble forfulgt, kastet for ville dyr eller drept på annen måte. I år 258 ble biskop Sixtus drept i Roma. Laurentius var biskopens diakon. Soldatene tok ham derfor med til den romerske dommeren. Laurentius benektet ikke at han var en kristen. Likevel ble han ikke drept med en gang. Først fikk han beskjed om å vise keiserens menn hvor kirken oppbevarte sine verdisaker. Laurentius samlet da alle de syke og fattige han hadde omsorg for i menigheten. Da dommeren kom for å hente kirkens skatter, pekte Laurentius mot de fattige og sa: “Dette er kirkens skatter.” Dommeren ble rasende og fornærmet for dette. Han ga derfor ordre om at Laurentius skulle henrettes på en særlig grufull måte. Laurentius ble deretter levende stekt på en jernrist, mens dommerens menn jaktet på kirkens penger og verdisaker. Før Laurentius trakk sitt siste pust, hadde de funnet hva de søkte. Så jublet de over funnet og over at de samtidig hadde tatt knekken på en av kirkens ledere. Men kirken og kristendommen ble for sterk for dem. Den vokste seg utover hele jorden, og omkring år 1000 nådde den Sundes strender med Kvite Krist og fortellingene om alle helgnene.

Men nå får det være nok om alt som slutter på sok,” sa far og reiste seg fra kjøkkenbordet.

Larsokveien.

Jonsokveien.

Persokrossen.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Katedral = domkirke, hovedkirken i et bispedømme

Vigsle = velsigne

Never = bjørkebark

Kløve = laste på hesten

Kjerte = en slags fakkel til å lyse med

Messe = synge på noen få toner (en messe kan også bety en gudstjeneste)

Prutte = diskutere prisen på en vare

En herse = storhøvding Å felle = slå ned, drepe

Solverv = når sola "snur"

Forsker = en som undersøker noe svært nøye – ofte vitenskapsmann eller -kvinne

Våke = holde seg våken for å hjelpe noen

Helbrede = gjøre frisk

Diakon = sykepleier som hjelper gamle og syke i en menighet

1. Hva var egentlig Syftesok?
2. Hva het den første biskopen i Stavanger?
3. Hvilken dag var Syftesok?
4. Hva tid er Olsok og hva feires denne dagen til minne om?

5. Hvem ga kongen inntekten av Nord- og Sør-Sunde på 1100-tallet?
6. Hvilke to navn har vi på midtsommerdagen, 24. juni?
7. Hvem har gitt navn til Persokkrossen og hvilken dag ble Persok feiret?
8. Hvem har gitt navn til Larsokveien, og hvilken dag ble Larsok feiret?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Tenk deg at du levde på 1200-tallet! Du har nettopp vært med på å feire Syftesok. Skriv et brev til en venn om hvordan du hadde det på Syftesokdagen.

Dramatiser møtet mellom Erling Skjalgsson og kong Olav på kongens skip i Boknafjorden fra Erling kaster sverdet og til han blir drept! Snorres saga om Olav den hellige er et godt hjelpemiddel.

Lag en tegning av døperen Johannes slik du tenker deg ham!

Kan noen elever mime da Jesus ble arrestert i Getsemane-hagen og Peter kuttet Malkus' øre med et sverd? Jesus, 3 disipler (Johannes, Peter og Jakob), Judas og yppersteprestens soldater må være med.

Lag en tegning av Laurentius når han peker på de gamle, fattige og syke og sier: "Dette er kirkens skatter"!

På dette fotografiet fra 1954 ser du Nord-Sunde eller Kvernevik. I forgrunnen ser du veien

som nå heter Ærfuglveien. Sunde kirke ligger i dag ved bondegården midt på bildet. Foto:
WIDERØE

MIKKELSMESSEVEIEN

Anne er ferdig med 1. klasse. Hun har lært å lese. Det er kjempefint å kunne lese. Nå kan hun lese bøker og blader selv, og hun forstår hva som står på plakater og skilt. Anne liker å gå tur med far. Ofte går de langs sjøen forbi båthavnen på Sør-Sunde. Der er det alltid så mye å se på, og om sommeren kan hun plukke blomster langs stranden. Ved strandkanten vokser den rosa strandnellikken. Det er yndlingsblomsten til Anne og far.

Når far og Anne skal hjem igjen, rusler de opp Mikkelsesmesseveien som er en bratt bakke. Første gang Anne klarte å lese det lange gatenavnet på et av gateskiltene, lurte hun på om denne bakken var oppkalt etter Mikkkel Rev. “Nei, den har fått navnet sitt etter en engel,” sa far. “Hette ein engel det sama så Mikkkel Rev,” undret Anne seg. “Nei, det er reven som har fått navnet etter engelen,” svarte far. “Snakke du sant nå, far?” “Ja, hør nå! I Bibelen står det fortalt om en engel som heter Mikael. Det står at Mikael til og med er erkeengel. Det betyr at han var sjefen for alle Guds engler. Gud sendte englene sine ut i verden for at de skulle slåss mot draken. Og draken det er det samme som djevelen og alt det som er vondt og galt i verden. I Bibelen står det at det blir en forferdelig hard kamp mellom Gud og djevelen, eller mellom Mikael og draken. Til slutt skal Mikael sette sverdet sitt i draken og drepe den. Det betyr at en dag skal alt vondt, sykdom, død, slåssing og krancling forsvinne og bare det gode og fine skal være igjen. Det skal skje når Jesus kommer tilbake til jorden så vi kan se Ham.

Før menneskene hadde lært om Jesus, trodde de på mange forskjellige guder. Én gud hjalp dem i krig, én til å få fisk på havet, én ga dem vann og én annen ga dem mat av jorda. Menneskene feiret festdager for å tilbe og ofre til alle gudene sine. Prestene ville at folk skulle slutte med å feire alle disse festdagene. Men det nyttet ikke bare å si: Slutt med alle disse festene! For folk likte å feste den gangen som i dag. Prestene bestemte derfor at i stedet for å holde fester for alle de gamle gudene, skulle folk nå holde fest for å feire Jesu fødsel, Døperen Johannes’ fødsel, Jomfru Marias fødsel osv. Erkeengelen Mikael fikk også en festdag for 1600 år siden. Biskopen eller paven i Roma bestemte at 29. september skulle være festdag for engelen Mikael. Dagen ble bl.a. feiret med gudstjeneste eller messe i kirken. Mikaelsmesse ble vanskelig å si, så snart kalte nordmennene 29. september for Mikkelmess.

Folk trodde at engelen Mikael skjulte seg i huler og grotter når han var på jorda. Det ble derfor bygget kirker og kapeller i mange fjellhuler for å ære erkeengelen. Folk i Norge begynte å gi Mikaels eller Mikkels navn til guttebarn, men det var en annen også som fikk navnet hans, og det var en som likte seg godt i fjellhuler, nemlig reven. Så ble reven kalt Mikkkel Rev i eventyrene. Mikkkel Rev ble regnet for å være en luring. Lur var jo engelen Mikael også når han klarte å ta knekken

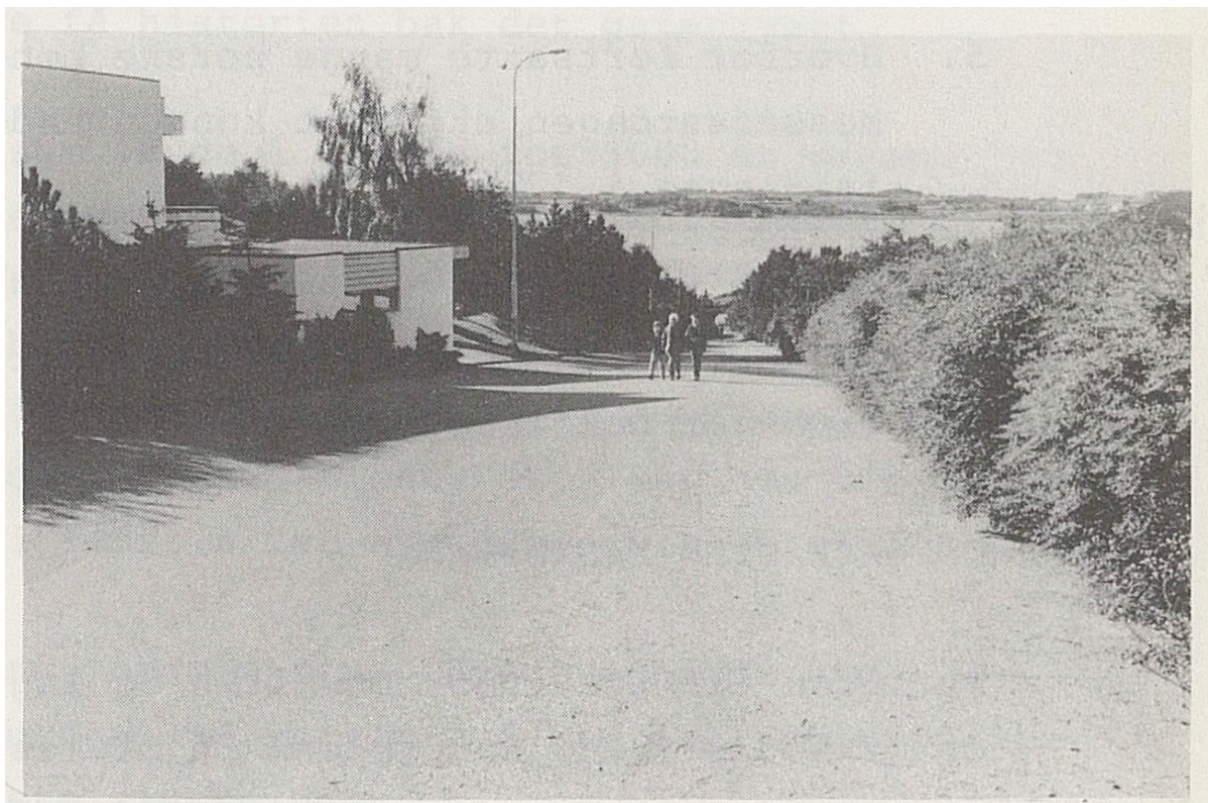
på draken med lyssverdet sitt. Kanskje klarte fortellingen om Mikael å få noen mennesker til å forstå bedre hvem Gud er.

Mikkelsmessedagen ble feiret i Norge helt fram til 1770. Da bestemte kongen at mange av de gamle festdagene skulle fjernes. Kongen mente det var bedre at folk arbeidet enn å feste så ofte. Det var mange mennesker som ikke brydde seg om kongens bestemmelse. 29. september hadde bøndene fått avlingen sin i hus, og da passet det godt å feire at vintermaten var i hus både for folk og fe. På Mikkelsmessedagen skulle sauene og kyrne være hentet hjem fra sommerbeite på fjellet, for nå kunne en ikke lenger være trygg for snøen.

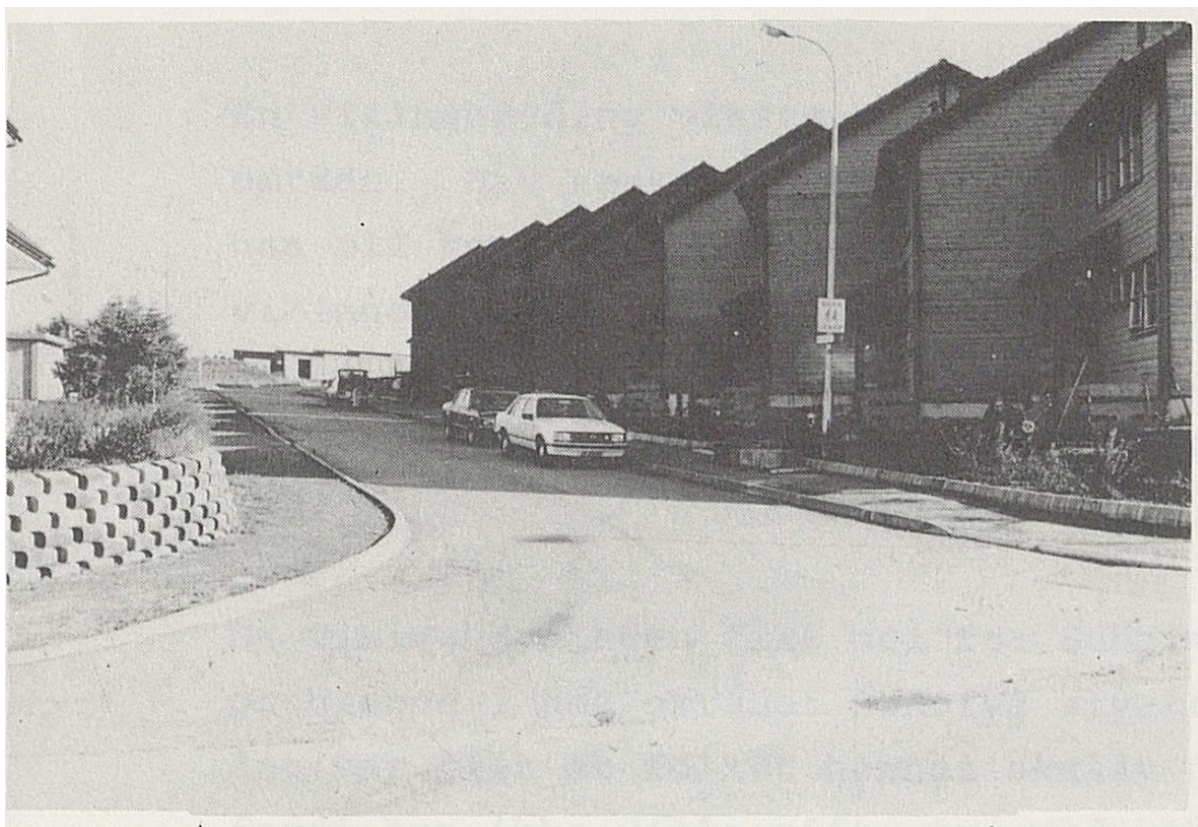
Det var ikke lett for folk å huske alle festdagene i gamle dager. Primstaven skulle hjelpe dem med det. Primstaven var en trepinne der alle festdagene var merket av med spesielle tegn. Tegnet for Mikkelsmessedagen var en vekt. Da kunne folk veie opp hvor mye varer gården hadde skaffet dem i løpet av våren og sommeren.

Anne og far passerte en gatestump som var oppkalt etter Primstaven på hjemveien.

“Neste gang vi går til byen, skal vi stikke innom Domkirken,” sa far. “Der skal du få se når Mikael stikker en lanse gjennom draken. Du ser, en flink treskjærer som het Andrew Smith har skåret ut Mikael og draken i den flotte prekestolen han laget til Domkirken for 300 år siden.” “Men nå vil eg hjem å lesa den boga om Mikkel Rev,” sa Anne og drog far i full fart nedover Syftesokbakken.

Mikkelmesseveien.

Primstaven er en gate som også er nevnt i teksten til dette kapitlet.

ORD FORKLARING OG SPØRSMÅL

Avling = det bonden har dyrket på åkeren sin (korn, grønnsaker, poteter)

1. Hvem har gitt navn til Mikkelsmesveien?
2. Hva er erkeengelen Mikael kjent for?
3. Hvorfor har reven fått navn etter erkeengelen Mikael?
4. Hvilken dag ble Mikkelmessen feiret?
5. Hvorfor fortsatte mange norske bønder å feire Mikkelsmesfestdagen etter at kongen hadde forbudt denne feiringen i 1770?
6. Hva var egentlig en primstav?
7. Hva heter skotten som har skåret ut prekestolen i Stavanger Domkirke?

OPPGAVE UTEN FASITSVAR

Ta turen til Stavanger Domkirke og lag en tegning av Mikael og draken slik du kan se dem på prekestolen der.

SUNNIVAKROSSEN

“Du far, alltid når du fortelle historier fra Sunde, handle det om gutter eller menn. Har du ingen historie om ei jenta eller en dame?” spurte Ingvil en kveld ved leggetid. “Eg seie det sama,” sa Anne, lillesøster.

“Jo klart jeg har det,” svarte far. “På veien fra Sunde mot Revheim skole og -kirke, er det en gatestubb som heter Sunniva-krossen. Nå skal dere få historien bak det gatenavnet.

Sunniva var ei jente som levde i Irland for 1000 år siden. Sunnivas far var konge over et område av Irland. Faren var også høvding over en stor irsk slekt. En slik slekt kaltes en klan. Sunnivas klan hadde gått over til kristendommen og gitt en stor jordeiendom til et kloster. Det var meningen at Sunniva skulle læres opp i dette klosteret. Når hun ble voksen, skulle hun bli leder eller abbedisse i klosteret.

Da Sunniva var tenåring, døde faren. Sunniva hadde ingen brødre. Derfor ble Sunniva nå satt til å styre klanens rike sammen med sine nærmeste slektninger.

En vikinghøvding visste at Sunniva var arving til et irsk land-område. Han tenkte at hvis han giftet seg med henne, ville han bli konge over dette området. Sunniva ville ikke ha vikingen til mann fordi han ikke var kristen, men ofret til de gamle gudene. I klosteret hadde Sunniva dessuten gitt løfte om at hun ikke skulle gifte seg, men gi livet sitt for å tjene Gud.

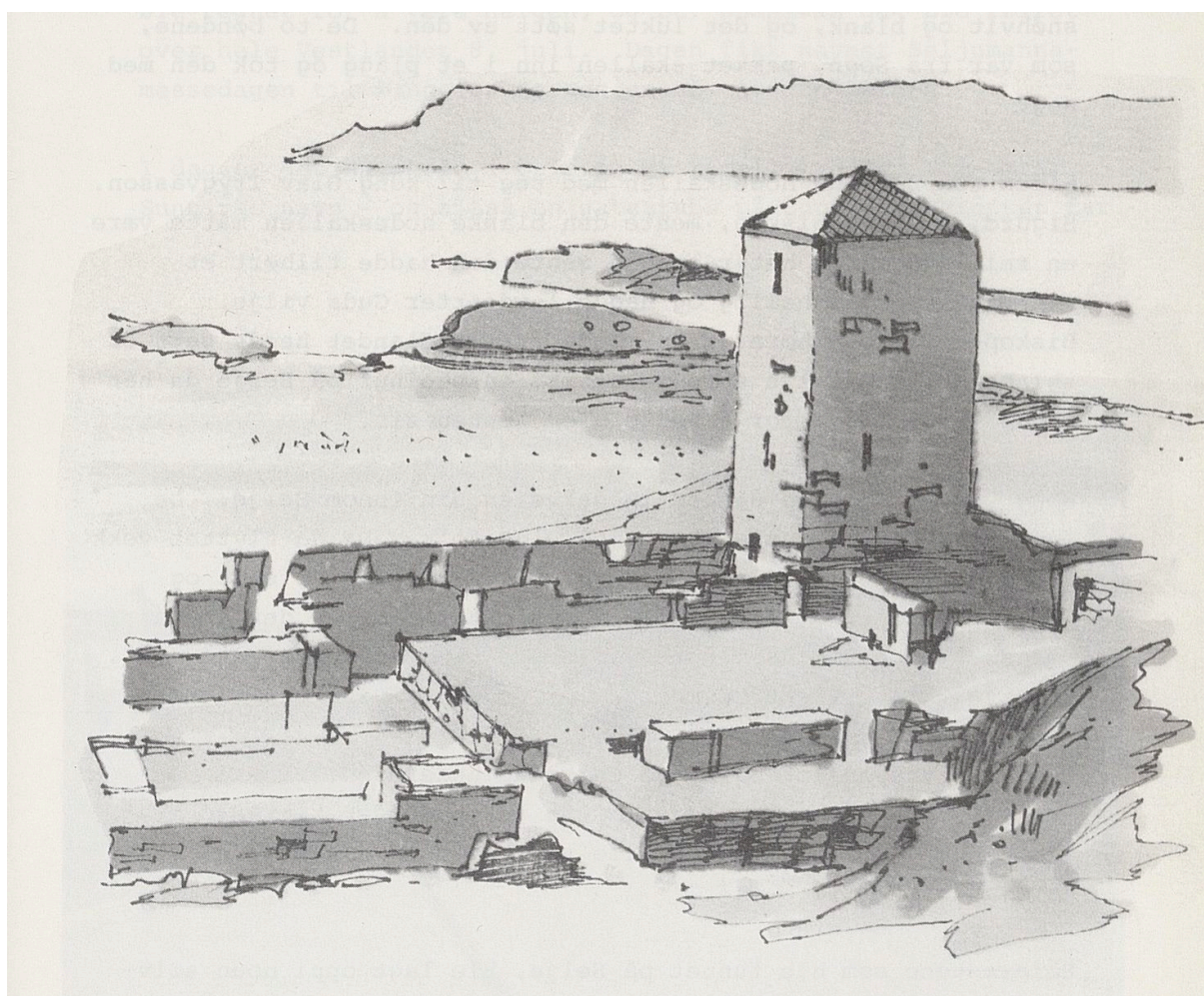
Da vikinghøvdingen fikk nei fra Sunniva, begynte han å herje og brenne i det området Sunniva styrte over. Sunniva syntes det var fælt at folket hennes skulle ha det så vondt bare fordi hun ikke ville gifte seg med vikingen. Hun bestemte seg derfor for å reise vekk slik at vikingen ikke trengte å slåss lenger for å få tak i henne. Samtidig løste hun folket sitt fra det troskapsløftet det hadde gitt henne. Mange av irene var så glade i Sunniva at de ville følge henne på den reisen hun nå ville legge ut på. De mente *det* var bedre enn å komme under et voldsomt vikingstyre.

Fra en plass på kysten av Irland som heter St. Maccuil, drog Sunniva ut med sine folk. Alle ombord i båtene var uten våpen. Båtene var uten årer og seil. Gjennom vind og strøm skulle Gud vise dem hvor Han ville føre dem. Irene hadde bare med noen lange stokker så de kunne stake seg ut på dypt vann. Båtene drev nordover rundt nordspissen av Skottland og så østover mot Norge.

I Norge ble de mottatt med piler og steinkast av redde kystboere. Irene staket ut fra kysten igjen og drev nordover mot Stad på Mørkekysten. På øya Selje gikk irene på land. Irene fant tak over hodet i noen fjellhuler på øya. Maten hentet de fra havet. Ved stranden fant de skjell og i bergene hentet de seg fugleegg.

Det bodde ingen nordmenn på Selje på denne tiden. Men noen bønder som bodde på Stadlandet og innover langs Moldefjorden, brukte Selje som beiteplass for sine hester og kyr. Bøndene ble redde da de oppdaget at fremmedfolk var gått i land på øya. De sendte derfor bud på høvdingen sin. Han het Håkon jarl og bodde på Lade ved Trondheimsfjorden. Jarlen samlet sine mannskaper og seilte sørover for å jage vekk det han trodde var røvere og ransmenn.

Da Sunniva og folkene hennes oppdaget de skrikende vikingene, flyktet de inn i fjellhulen sin og ba Gud være deres redningsmann. Da gikk det et steinras foran hulen og sperret inngangen så ingen slapp hverken ut eller inn. Håkon jarl og hans menn forstod ingenting da menneskene på øya var sporløst forsvunnet. Til slutt måtte de sette kursen nordover igjen uten å ha sett snurten av "fienden".

Ruinene av Selje kloster - klosteret som ble reist på øyen hvor St. Sunniva døde. På Sunde er gaten Sunnviakrossen oppkalt etter den irsk-norske helgenen.

Noen år seinere seilte noen bønder langs Mørkysten. Fra Selje-øya så de et underlig lys. De rodde i land og fant en hodeskalle der lyset fra himmelen samlet seg. Hodeskallen var snøhvit og blank, og det luktet søtt av den. De to bøndene, som var fra Sogn, pakket skallen inn i et plagg og tok den med seg.

Siden tok bøndene hodeskallen med seg til kong Olav Trygvasson. Sigurd, kongens biskop, mente den blanke hodeskallen måtte være en relikvie. Det betyr at han mente den hadde tilhørt et menneske som var hellig og hadde levd etter Guds vilje. Biskopen fikk da høre at en bonde fra Stadlandet hadde sett et skinnende, klart lys strømme ut fra en steinur på Selje da han hadde vært på øya for å hente hjem hesten sin.

Kong Olav og biskop Sigurd la da veien sin innom Selje. De lette seg fram til steinuren med sine folk. Da de flyttet vekk steinene, fant de beinrester over alt. Det luktet søtt og godt i området. Innerst i hulen fant de liket av den irske kongsdatteren som de visste var dratt ut fra “Den grønne øya”. Liket så helt friskt ut med negler, hår og frisk hudfarge.

Olav Trygvasson lot da bygge en kirke under fjellet med helleren og steinura. Først måtte det lages en terrasse i skråningen for at kirken skulle stå beint. Inne i hulen ble det laget kapell.

Beinrestene som ble funnet på Selje, ble lagt oppi noen sølv-skrin. Sunnivas lik ble lagt oppi en kiste som ble plassert i den nye kirken. Den første biskopen på Vestlandet bodde på Selje før han flyttet til Bjørgvin som Bergen het før. Biskopen fikk satt seg opp hus og kirke på en slette nede ved sjøen.

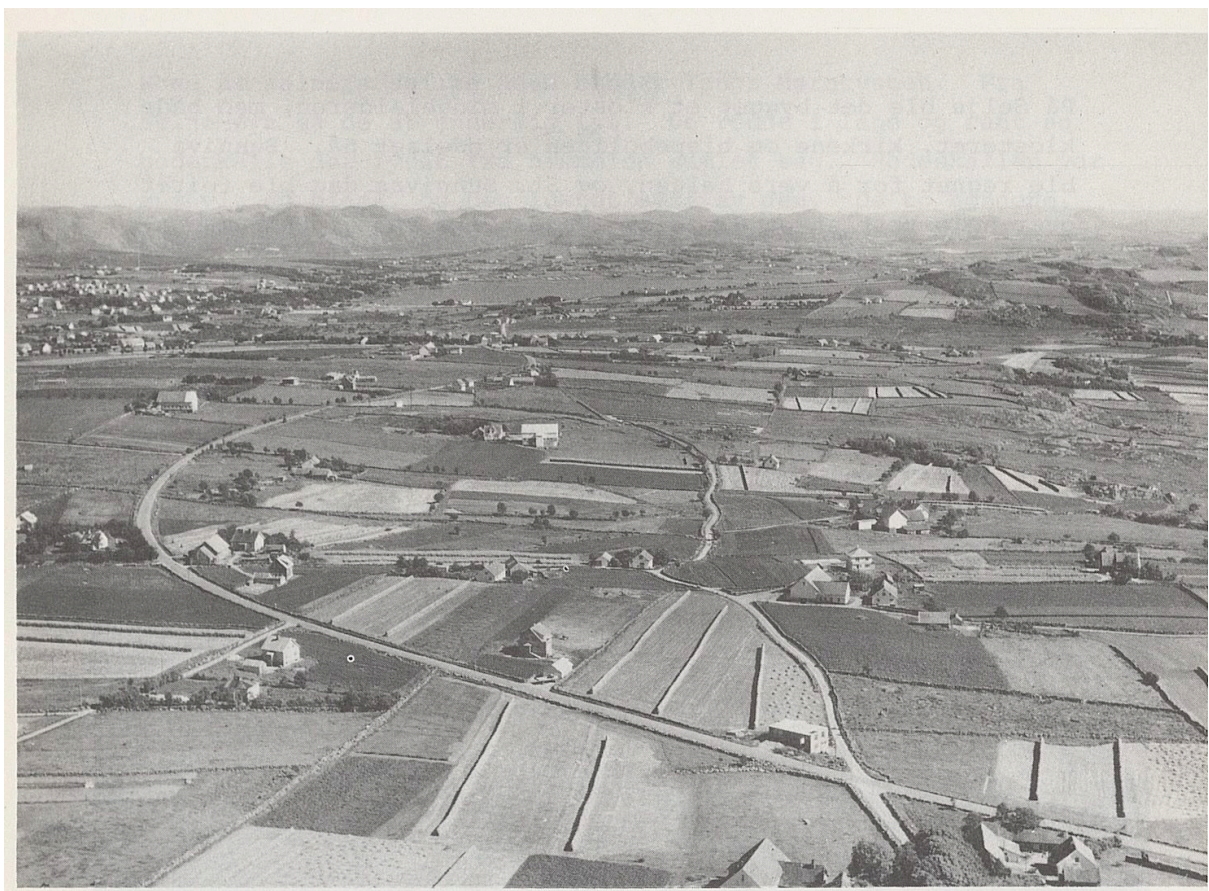
Da Seljebiskopen flyttet til Bergen i 1170, tok han kisten med Sunniva med seg. Den ble plassert i den nye Domkirken i Bergen mens de andre sølvskrinene foreløpig ble igjen på Selje.

På Selje ble det bygget et kloster i middelalderen, men både klosteret, kirkene og bispeboligen er ødelagt nå. Sunniva ble regnet for å være helgen, og St. Sunnivas dag ble feiret over hele Vestlandet 8. juli. Dagen fikk navnet Seljumannamessedagen til minne om Norges eneste kvinne-helgen.

I dag er det en skole i Oslo og et kapell i Molde som bærer Sunnivas navn – og altså en gatestubb på Sunde,” avsluttet far.

Sunnivakrossen.

Dette bilde fra 1952 viser deg hvordan det så ut på Sør-Sunde da. Sunde skole ligger utenfor den nedre bildekanten til høyre og så ser du Revheimsveien bue seg avgårde mot Madla. Veier som ender på “sok” ligger omtrent midt på bilde i dag. Foto: WIDERØE

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Abbedisse = leder i et kloster for kvinner eller nonner

Relikvie = bein eller gjenstander som har tilhørt “hellige” mennesker

1. Hvor var Sunniva født, og hva tid levde hun?
2. Hvorfor reiste Sunniva hjemmefra?
3. Hvor ligger Selje?
4. Hvorfor tror du Sunniva ble trodd å være helgen?
5. Hvem var konge i Norge mens Sunniva levde på Selje?
6. Hvor bodde den første biskopen på Vestlandet?
7. Hva tid ble Seljumannemessedagen feiret?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Skriv den talen du tror Sunniva holdt for klanen sin da hun hadde bestemt seg for å reise vekk fra Irland!

Diskutér i grupper eller i klassen hva dere tror skjedde inne i fjellhulen etter at raset var gått!

Lag en eller flere tegninger fra historien om Sunniva!

AUSTRHEIM – ØYGARD

En sommer ferierte familien Sunde på Finnøy i Ryfylke. En søndag var familien i den gamle kirken på Øya. Kirken ligger på en gammel gård som heter Hesby. Far fortalte at navnet på gården egentlig var Hestbø for det hadde bodd en rik familie på gården for lenge siden. Høvdingen på gården holdt mange hester, og hesten hadde gitt navn til gården. Det var også en av høvdingene på gården som hadde bygget kirken for 800 år siden, fortalte far – på samme måte som høvdingen på Madlagården som bygget kirken sin like nedenfor Hafrsfjord skole. Anne, 8 år, forstod ikke alt fars snakk om kirker og høvdinge, men hester likte hun å høre om.

“Eg har lyst på hest eg,” sa hun.

“På Sunde?” spurte mor.

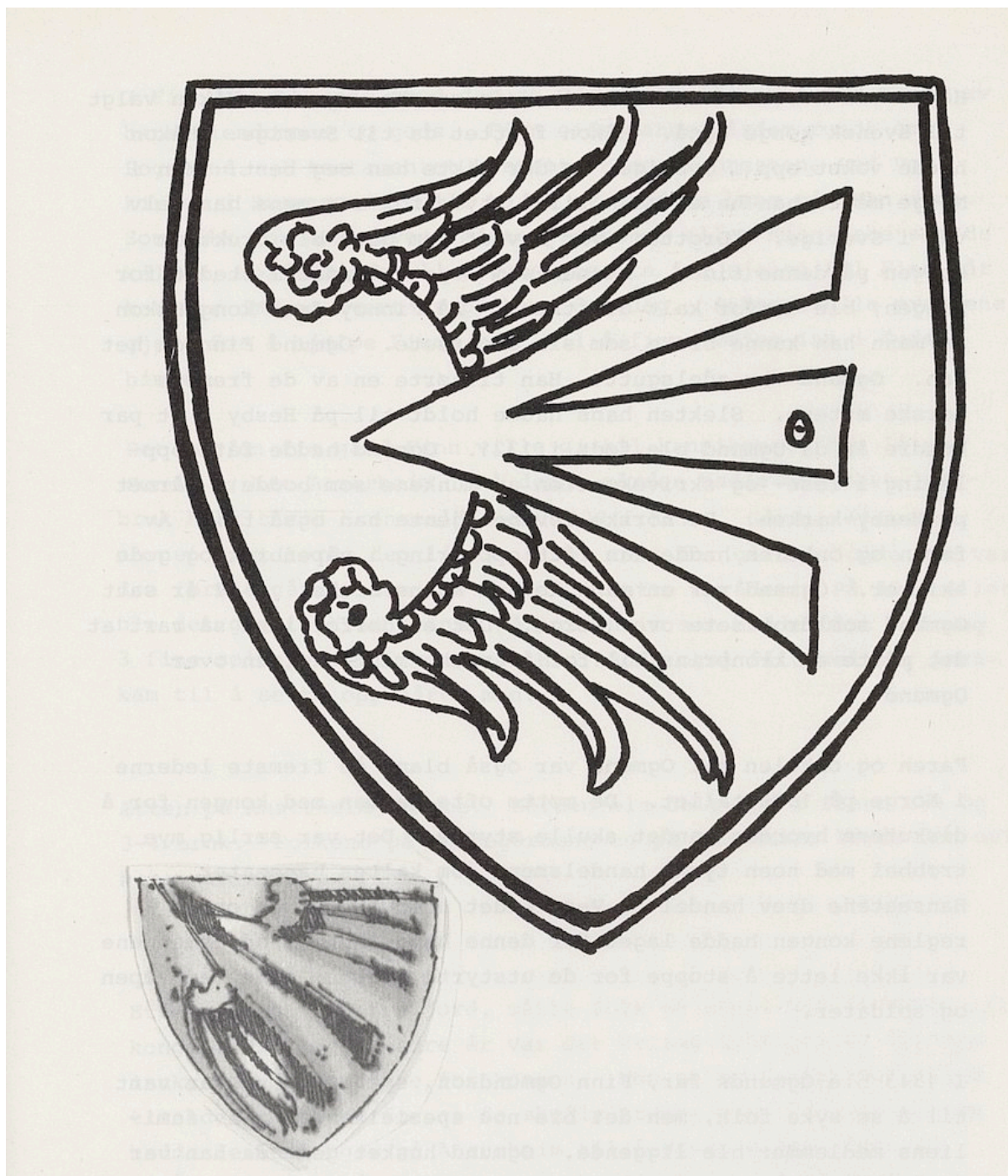
“Ja,” svarte Anne. “Kor sko hesten stått om nåttå?” spurte Geir.

“I garasjen vel.”

“Ja,” sa Geir, “så kunne du hatt høy te hesten oppi bagasjerommet i bilen. Om morgningen når hesten sko spisa, kunne du bare åbna lokket og sei: Vær så god, forsyn deg!” “Alltid må du tøysa, Geir,” sa Anne mens far smilte og så en annen vei.

Geir pekte mot en svær bautastein som stod plassert ved Hesbykirken. “Koffer står den der?” “For an ska detta i håve på deg!” svarte Anne sint i stemmen, men da lo resten av familien. Far fortalte at steinen var blitt avduket av kong Olav i 1950.

“Minnesteinen er reist for en konge som bodde her på Hesby,” fortsatte far. “Å, nei den må du lenger på landet med,” sa Geir. “Ingen norske konge har bodd på Finnøy.” “Det er ikke langt fra det,” sa far. “Du ser på begynnelsen av 1300-tallet var det ingen prinser til å overta den norske kronen. Den siste norske kongen hadde en datter, og hun ble gift med en svensk prins. Ingebjørg het prinsessen. Hun ble mor til to gutter: Eirik og Håkon. Eirik ble valgt til svensk konge og

Ogmund Finnsons våpenskjold som du kan se på minnesteinen over Ogmund ved kirken på Finnøy. Våpenet forestiller en pilespiss med pyntefjær.

Håkon til norsk. Men da Eirik døde ganske ung, ble Håkon valgt til svensk konge også. Håkon flyttet da til Sverige. Håkon hadde vokst opp i Sverige, og der likte han seg best. Men i Norge måtte han ha en mann til å styre for seg mens han selv var i Sverige. "Drotten" var navnet som ofte ble brukt om kongen på denne tiden. Mannen som styrte landet i stedet for kongen, ble derfor kalt drottsete. På Finnøy fant kong Håkon en mann han kunne bruke som sin drottsete. Ogmund Finnson het han. Ogmund var adelsgutt. Han tilhørte en av de fremste norske

ættene. Slekten hans hadde holdt til på Hesby i et par hundre år da Ogmund ble født i 1321. Ogmund hadde fått opplæring i lese- og skrivekunsten av munkene som bodde i tårnet på Hesby-kirken. De norske lovene kjente han også til. Av faren og onkelen hadde han fått opplæring i våpenbruk og gode skikker. Ogmund var en mann kongen kunne bruke. I 12 år satt Ogmund som drottsete over Norge. Det er derfor ikke så rart at det måtte en kronprins til for å avduke minnesteinen over Ogmund.

Faren og onkelen til Ogmund var også blant de fremste lederne i Norge på 1300-tallet. De møtte ofte sammen med kongen for å diskutere hvordan landet skulle styres. Det var særlig mye trøbbel med noen tyske handelsmenn som kaltes hanseater. Hanseatene drev handel på Vestlandet uten å bry seg om de reglene kongen hadde laget for denne handelen. Handelsmennene var ikke lette å stoppe for de utstyrte skutene sine med våpen og soldater.

I 1343 ble Ogmunds far, Finn Ogmundson, syk. Ogmund var vant til å se syke folk, men det ble noe spesielt når en av familiens medlemmer ble liggende. Ogmund husket godt da han var liten og søsteren Kristine døde og ble gravlagt i en fin steinkiste i Hesbykirken. Ogmund var derfor ikke sein om å hente munkene i kirkene slik at de kunne gi faren sine legende urter. Men munkenes urtedrikker kunne ikke hjelpe Finn Ogmundson. Finn skjønnte at sykdommen hans bar ham mot døden. Han ba derfor en av munkene i klosteret om å sette opp testamente.

I Finns testamente stod det at Ogmund skulle arve det meste av hans eiendommer og gods. Finn eide mange gårder rundt om i Rogaland. I testamentet bestemte Finn at prestene ved Domkirken i Stavanger skulle ha en av gårdene hans når han døde. Som takk for den gaven, måtte prestene, eller kannikene som de kaltes, holde messe eller gudstjeneste for sjelen til Finn når han var død og hvert år på hans dødsdag. Dette skulle prestene gjøre for å hjelpe Finns sjel til å finne veien inn i Guds himmel.

Det var en fin gård Finn ville gi til kannikene. Den lå på Sunde og het Austrheim. På denne gården hadde det vært jordbruk helt siden bronsealderen (2000 f.Kr.). Gården fikk nok navnet sitt fordi den lå øst eller aust for gården Sunde som var den første gården som ble ryddet i dette området. På 300-tallet ble det gravlagt en kvinne på Austrheim som hadde fått med seg 3 fine sølvspenner i graven. Hun hadde også fått med seg jernkam til å sette opp håret med.

Ætten på Austrheim vokste. Gården ble delt opp i flere tun og 3-4 bruk. Folkene på Sundegårdene og på Austrheim levde for det meste av korn og fisk.

Etter slaget i Hafrsfjord, måtte folk på Sunde betale skatt til kongen. I flere hundre år var det Erling Skjalgssons ætt som innkasserte avgiftene for kongen. Men så ga kongen Austrheim til adelsfamilier for at de skulle støtte ham. Hesbyfam-

ilien hadde leilendinger på Austrheim til å drive gården for seg. Leilendinger var bønder som ikke eide den jorda de dyrket, men måtte gi fra seg mestedelen av det gården ga til eierne. Leilendingene merket sikkert ikke stor forskjell da gården på Austrheim gikk fra Finn Ogmundson og over til kannikene. Det var det samme for dem hvem de måtte betale sine avgifter til!

Høsten 1349 ble Rogaland truffet av den største ulykken som noen gang har rammet fylket vårt. Halvdelen av befolkningen strøk med i den pesten som denne høsten spredte seg over bygdene i Rogaland. Svartedauen kaltes pesten som særlig herjet fylket utover året 1350. Seinere i århundret fulgte flere pester og rev med seg enda flere mennesker. På Austrheim ble folkene utslettet eller de flyttet. Gården lå i alle fall øde på 14- og delvis på 1500-tallet. I dag heter Austrheim-gården Øygard. Dette navnet fikk gården i denne perioden. Århaug og Skjelbreid-gården ble også lagt øde på denne tiden.

Åkeren og utmarken på Austrheim ble brukt av bøndene på SørSunde. På 1600-tallet fikk en husmann bo på Austrheim eller Øygard mot at han passet husdyra for bonden på Sør-Sunde. Slik fortsatte det til 1800-tallet da bønder igjen fikk eie jorda på Øygard. Siden dette har bønder avløst hverandre på Øygard helt fram til i dag.”

“Men koss gjekk det me’ an Ogmund?” spurte Geir mens han leste innskriften på kobberskjoldet som var festet til bautasteinen ved Hesbykirken. “Jo,” sa far, “i 1350 mistet han onkelen i Svartedauen. Ogmund arvet også onkelens gods og ble en av de rikeste adelsfolkene i Norge. Men før dette hadde han faktisk vært innom Sunde. Ogmund var nemlig sysselmann eller politimester i Nord-Rogaland. Hanseatene hadde igjen vært ute og herset med bøndene i fylket vårt. Bl.a. hadde de tyske handelsfolkene gått i land på Sola og brent ned noen bondegårder og drept 2 av bøndene. Ogmund utrustet skipene sine og satte etter tyskerne. Utenfor kysten vår fikk Ogmund øye på tyskerne. Han fikk opp alle seil og satte etter dem. Tyskerne ble redde for overmakten. De satte kursen nordover til Bergen der de hadde landsmann og kunne få hjelp.

Det var vanskelige tider i Norge etter Svartedauen, så det var ingen lett oppgave Ogmund fikk da han ble drottsete. Det var nesten ikke folk til å betale avgifter lenger, og etter hvert gikk styringen av Norge over til svenske og danske konger. Ogmund ble syk og drog til munkene i Halsnøy kloster i Sunn-hordland for å få hjelp. I klosteret døde Ogmund i 1388. Han ble gravlagt under koret i Stavanger Domkirke. I Dom-kirkens kor kan du se minnetavla som er hengt opp til ære for Ogmund Finnson.”

Fra Krossberg mot Øygard (Austrheim) og Hålandsvatnet.

Dette fotografiet er fra 1959 og er tatt mot Revheimsveien og Kverneviksveien (til venstre). I forgrunnen ligger dagens Tasabekken og Malthaug. Helt i høyre bildekant ser du Sunde skole under oppføring. Foto: WIDERØE

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Bautastein = minnestein

Testamente = et papirark hvor det står hva som skal skje med et menneskes eiendom når dette mennesket dør

1. Hva er det gamle navnet på gården Øygard?
2. Hvorfor har denne gården fått navnet Øygard?
3. Hvem ga Austrheim-gården til kannikene i 1343?
4. Hvordan kan vi vite at det har bodd rikfolk på Austrheim i folkevandringstiden (3-600 e.Kr.)?
5. Hva var en leilending?
6. Nevn 3 gårder på Sunde som ble lagt øde etter Svartedauen?
7. Lag 5 "jeg vet-setninger" om Ogmund Finnson!

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Kan du tegne Ogmund Finnsons våpenskjold?

Kan du tegne ditt eget våpenskjold?

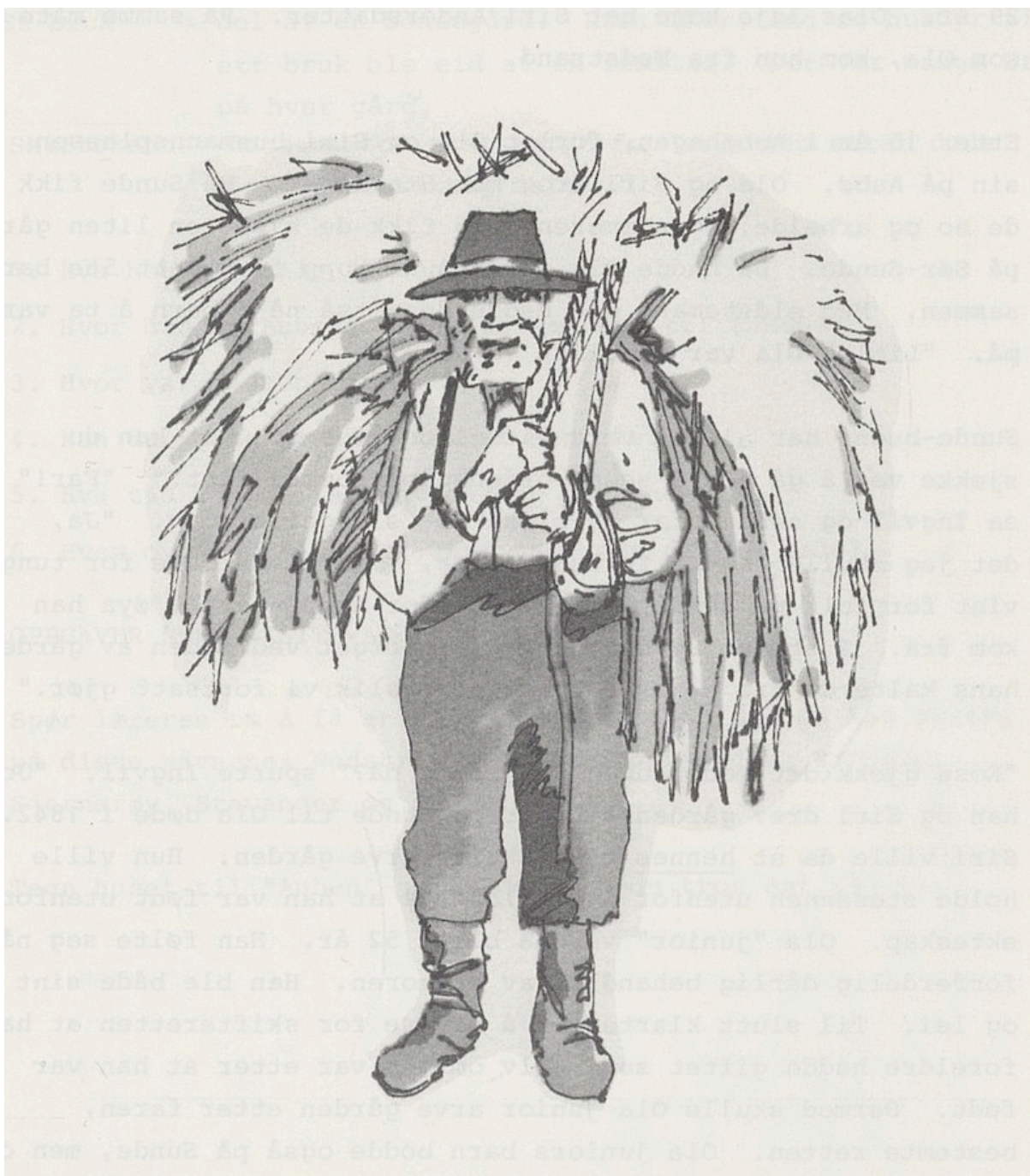
AUBEBERGET

Ingvil og far er glade i å sykle. Når det er fint vær, tar de gjerne en sykkelstur på de fine sykkelstiene på Sunde. Like nedenfor Sunde skole står et merkelig skilt og peker nedover mot sjøen. “Ka betyr det skiltet?” spurte Ingvil. “Det betyr fornnfunn eller at det er et minne fra gamle dager der pilen peker,” svarte far.

“Å, ja då vet eg kor det skiltet pege,” sa Ingvil, “det e vel ner på Aubeberget med helleristningane av adle bådane.” “Ja, det stemmer,” svarte far.

“Det e forresten et løye navn det berget har fått!” “Ja, egentlig skulle det hete Aubøberget,” sa far, og mens de syklet videre, fikk Ingvil historien bak navnet. “Det var en gang en mann som het Ola Olsen,” begynte far. “Ola kom fra Nedstrand, men han hadde rodd over Nedstrandsfjorden til Sjernarøy og fått seg arbeid der. På Sjernarøy fikk han seg også kjærest. Malene Torsteinsdatter het kjæresten. Ola og Malene fikk en gutt sammen i 1790. Til presten sa de at gutten skulle ha navn etter faren og hete Ola, og Olås far lovte presten at han skulle gifte seg med Malene så snart han fikk råd.

Den voksne Ola fikk nå bo og arbeide på husmannsplassen Aubø-hagen på den vakre og vesle øya Aubø i Sjernarøy. Snart ble han forelsket i ei jente fra Erfjord. Randi Jonsdatter het hun. I 1792 giftet Ola seg med Randi. Han brydde seg ikke lenger om at han hadde lovet å gifte seg med Malene. Etter bare 5 måneder døde Randi fra Ola. Ola satt sorgtung igjen. Han lurte på om dette var straffen for å ha brutt løftet sitt til Malene. Med dårlig samvittighet tuslet han avgårde til Malene og ba om forlatelse. Han spurte om hun ville ha ham likevel. Malene svarte ja til det. Hun ville gjerne ha en far til gutten sin.

Tegningen viser husmannen Ola Olsen Aubø - "Auben" - som i 1815 kjøpte seg gård på Sør-Sunde der helleristningsberget Aubeberget i dag bærer hans navn.

Ola og Malene fikk ikke så mange årene sammen for i 1796 døde Malene, og Ola satt alene igjen med "litle" Ola på 6 år. Samme året giftet Ola seg for 3dje gang, og ennå var han bare 29 år. Olas 3dje kone het Siri Andersdatter. På samme måte som Ola, kom hun fra Nedstrand.

Etter 15 år i Aubøhagen, forlot Ola og Siri husmannsplassen sin på Aubø. Ola og Siri drog mot Stavanger. På Sunde fikk de bo og arbeide, og sommeren 1815 fikk de kjøpe en liten gård på Sør-Sunde. Da hadde Ola og Siri nettopp fått sitt

5te barn sammen. Med eldstemann Ola hadde de altså nå 6 barn å ta vare på. “Litle”-Ola var nå blitt 15 år.

Sunde-buene har alltid vært litt late av seg. Det kan du sjekke ved å gå ned å se på ordenen på rommet ditt.” “Far!” sa Ingvil og sendte far et blikk det slo gnister av. “Ja, det jeg skulle sagt,” fortsatte far, “var at det ble for tungvint for folk på Sunde å kalle Ola for Aubøen etter øya han kom fra. I stedet sa de ”Auben” og berget ved siden av gården hans kalte de fra nå av Aubeberget – slik vi fortsatt gjør.”

“Koss gjekk det med ”Auben” te slutt då?” spurte Ingvil. “Jo, han og Siri drev gården sin her på Sunde til Ola døde i 1842. Siri ville da at hennes barn skulle arve gården. Hun ville holde stesønnen utenfor og skyldte på at han var født utenfor ekteskap. Ola ”junior” var nå blitt 52 år. Han følte seg nå forferdelig dårlig behandlet av stemoren. Han ble både sint og lei. Til slutt klarte han å bevise for skifteretten at hans foreldre hadde giftet seg, selv om det var etter at han var født. Dermed skulle Ola junior arve gården etter faren, bestemte retten. Ola juniors barn bodde også på Sunde, men da de ble voksne, forlot alle sammen barndomshjemmet, og Aubøene forsvinner ut av Sundes historie. Og snipp snapp snute var “Auben” ute,” sa far mens han pesende trødde sykkelene opp en bakke.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Tusle = gå sakte

Et bruk = del av en bondegård. Hus, åker, eng og husdyr til ett bruk ble eid av én familie. Det var mange bruk på hver gård.

Skifterett = domstol som skal sørge for at arven etter døde folk blir riktig delt

1. Hva het egentlig “Auben”?
2. Hvor hadde “Auben” bodd før han kom til Sunde?
3. Hvor var “Auben” født?
4. Kan du regne ut hvor gammel han ble?
5. Hva tid kjøpte “Auben” gården på Sunde?
6. Hvem overtok “Aubens” gård på Sunde da han døde?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Spør læreren om å få et kart over Rogaland der du kan skrive på disse navnene: Nedstrand, Nedstrandsfjorden, Erfjord, Sjernarøy, Stavanger og Sunde!

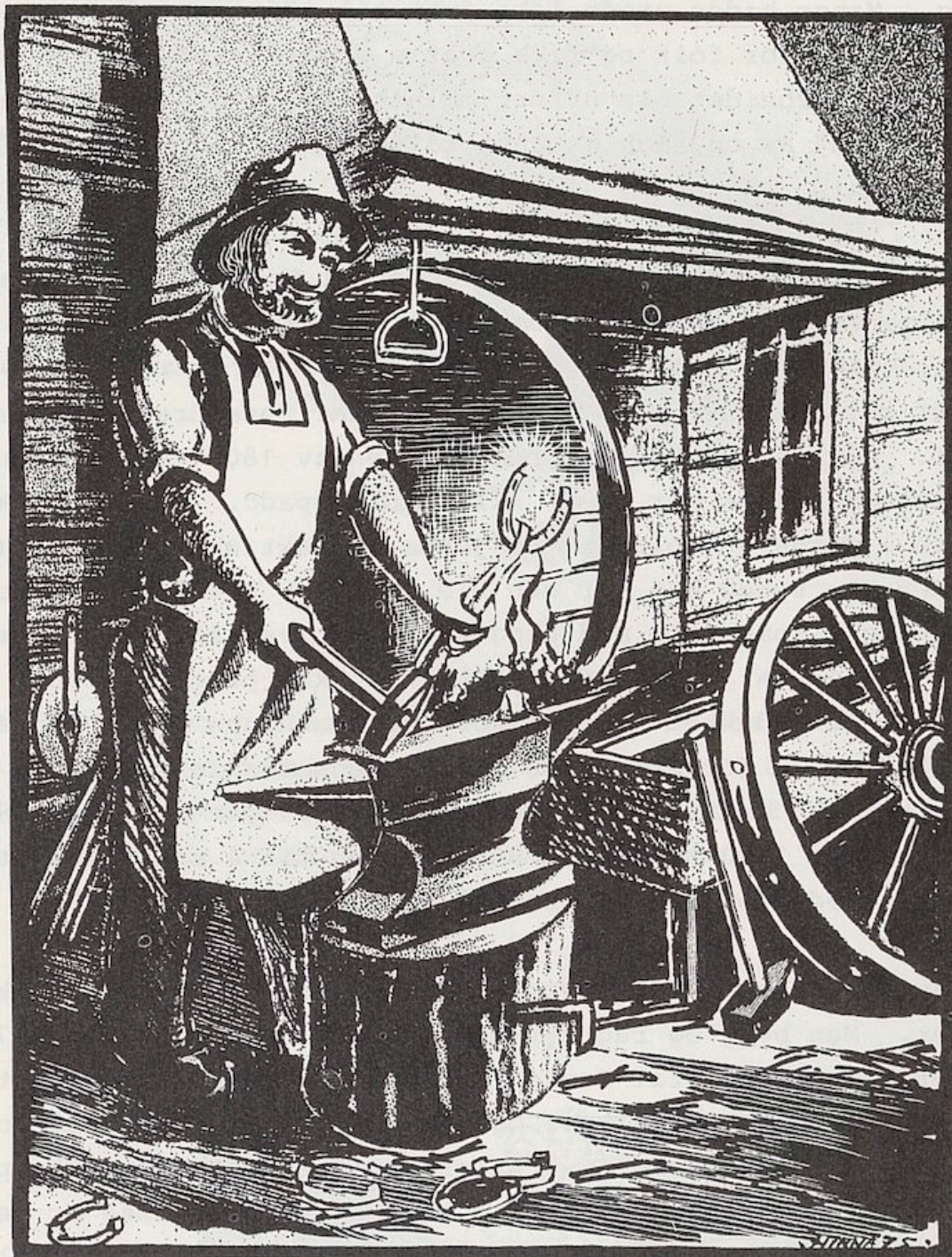
Tegn huset til “Auben” på Sunde slik du tror det så ut!

FOLK OG GÅRDER PÅ SUNDE I GAMLE DAGER

Både Ingvil og Geir er glade i å sparke fotball. Om kveldene hender det ofte at de får far med seg ut i hagen på skuddtrening. I hagen ligger to kjempestore steiner. De brukes som målstenger.

Når far og ungene trenger en pause i fotballtreningen, setter de seg oppå den ene steinen. En kveld spurte Ingvil: “Kem e det så har lagt disse svere steinane i hagen vår?” “Vett du kje det?” sa Geir i det han bøyde høyrearmen sin og pekte på en liten muskelkul på overarmen. Ingvil smilte av broren, men hun gadd ikke å svare ham. Far svarte: “Det var isen som flyttet disse steinene med seg da iskappen som lå over Norge, begynte å smelte og gli utover mot havet for en 12-15000 år siden.” “Men koffer har kje bøndene tatt steinane vekk når di sko dyrka jordå her?” spurte Geir. “De hadde ingen sjanse til det med de redskapene de hadde. Selv ikke med traktor kunne de rikket på disse kolossene,” svarte far.

“Koss va der egentlig på Sunde før de bygde adle husene her?” spurte Ingvil. “Jeg kan huske at omkring 1960 lå det bare marker nedover mot Hafrsfjord, - ja, og så noen få hvitmalte gårdshus. Om sommeren gikk kyr og hester på beite, og høyet hang til tork på hesjene. Jeg kan huske at bøndene som bodde nær byen, kom til Stavanger for å hente sydrene.” “Ka va det?” spurte Geir. “Det var mastrestene som folk hev. Første gang jeg styrte hesten med kjerre, var med en sydrekjerre. Sydrene ble tømt oppi spann som stod på kjerrene. Det luktet ille av kjerren, for sydrene var ofte begynt å råtne når bonden hentet dem. Farmor kjente lukten i klærne mine om kvelden når jeg kom hjem.” “Kor har du vært?” spurte hun. “Eg har styrt hesten for Sydrissen,” svarte jeg. “Ja, det har du ikke lov til! Jeg får ikke den sydrelukten ut av klærne dine.” Ingvil spurte: “Holdt du det?” Far: “Nei, det ble så fristende når Sydrissen kom, at jeg tok sjansen på at de”nye” sydrene var luktefri.

Det var som regel en av bøndene som var smed i bygda i gamle dager. Tegning: Jonas Hinna

Det var så kjekt å få styre hesten når bonden hentet mat til grisene sine.

Bøndene fra Sunde kom forresten til Stavanger for å tømme do-kaggene og. Ikke alle i Stavanger fikk seg vannklosett med en gang. Mange hadde utedo like fram til 1960. Bøndene ved byen tømte doene for folk og fikk gratis gjødsel til markene sine. Men dette arbeidet ble utført om nettene. Do-kjerrerne luktet det “pyton”

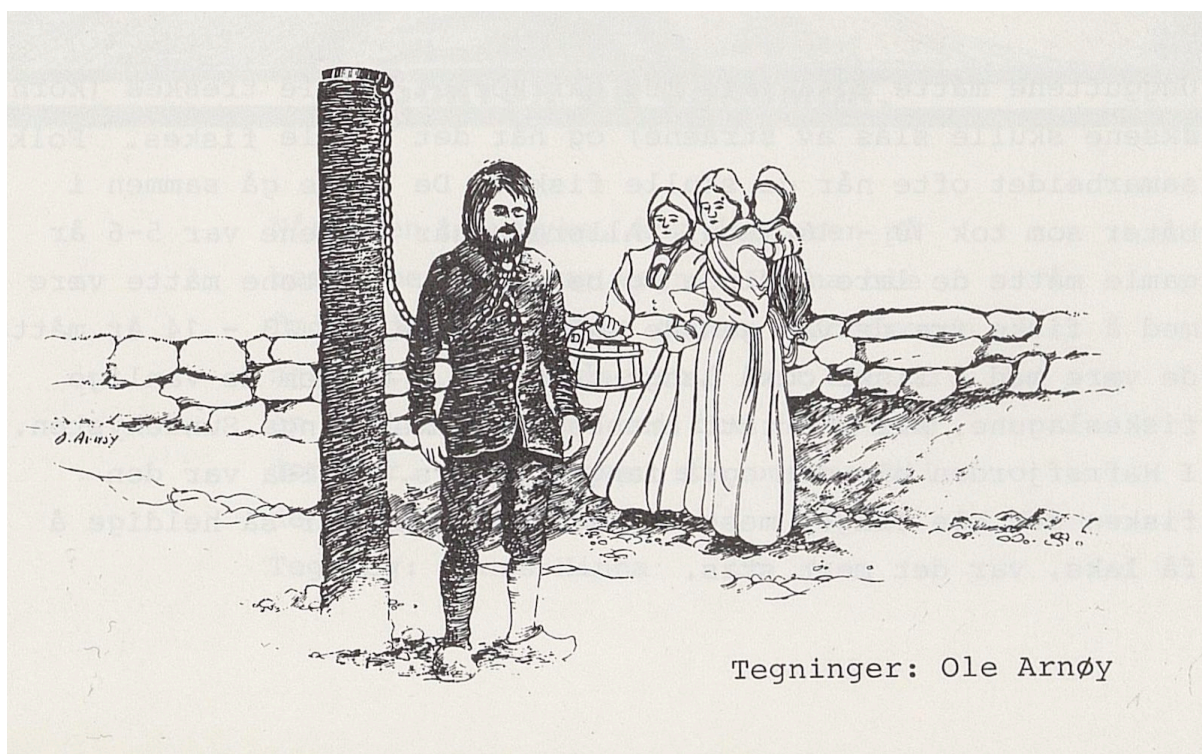
av og sånn en lukt tålte ikke byfolkene - de bare laget den!

Om lørdagene drog sundebøndene ofte til Torget i Stavanger for å selge varer - helst poteter og grønnsaker. Når de skulle hjem, kjøpte de med seg gammelt og billig brød av byens bakere. Det er rart å tenke på hvor fort alt har forandret seg her på Sunde. Går vi tilbake til begynnelsen av 1800-tallet, fantes det ikke maskiner her ute. Åkrene ble spadd. Spaden stakk dypere i jorda enn ploget, og jorda ga faktisk mer grøde (mat) når den ble spadd enn når den ble pløyet. Dessuten var det vanskelig å komme til med plog fordi det var så mange store steiner i jorda. Først fram mot 1850, kom ploget i bruk, og fram mot 1900 dukket den ene jordbruksmaskinen etter den andre opp på Sunde. (Treskemaskin og kornrensemaskin ca. 1860, hakkelmaskin ca. 1870, hesterive og rotrasper omkring 1880 og slåmaskin på 1890-tallet). Steinbukken til å fjerne de store steinene med, kom ikke i bruk på Sunde før omkring 1920.

Det var helst korn folk dyrket. Havre var det viktigste korn-slaget. Men bygg og rug dyrket de også. På slutten av 1700-tallet kom poteten til Sunde. Noen bønder dyrket også litt neper, kål, gulrot, kålrabi og bønner. Av havren laget folk seg flatbrød og havregrøt. Ellers spiste folk seg mette på møsesuppe som var laget av vann, mel og møse. (Møse er det som fatost av den skummede melken.) Kjøtt var sjelden kost. Bare ved høytidene kunne folk spandere slik finmat. Men fisk hadde de vanligvis nok av. Saltet mort og sild hadde de fleste også nok av. Fersk fisk kunne de også hente seg utenfor stuedøra så å si. Poteten spiste de 3 - 4 ganger til dagen. Ofte ble det laget komler av den, men aldri chips eller potetgull.

*Kirkebakken var det viktigste møtestedet i gamle dager. Over gjør tjenere avtale med bonden om arbeid og lønn. Under ser du gapestokken. Der måtte folk stå å skamme seg om de hadde brutt kirkens lover og regler.

Tegninger: Ole Arnøy

Tegninger: Ole Arnøy

På flatbrødet brukte folk smør og ost, men de fattigste hadde ikke råd til det. Til jul fant de fram det beste de hadde: Sauefötter, torsk, rugkaker og lefser. Vann og surmelk var det folk drakk mest av når de ble tørste. Av byggkorn brygget folk seg øl, og øl og brennevin ble det drukket mye av i forbindelse med jul, bryllup og begravelse.

Alle på gården måtte være med å arbeide så sant de var friske. Det var hardt arbeid å spa opp hele åkeren, og barn, voksne og gamle måtte være med på dette arbeidet. Det samme gjaldt når det skulle skjæres torv til brensel og torven skulle lødes i stakk. Det betyr at de la torvene oppå hverandre for at de skulle tørke. Både gutter og jenter måtte være med i høyonna. De vanligste husdyra var ku og sau. Seinere kom også grisen. Dyra var mye mindre da enn nå. Slaktevekta på ei vanlig ku var 100 kg, og ei vanlig ku ga ikke mer enn 500 liter melk i året omkring 1800. I dag er slaktevekta på ei vanlig ku ca. 250 kg, og ei ku i dag gir omkring 5000 liter melk på ett år. Dyra ga lite gjødsel. Så sundebuene hentet seg tare på stranden og hev den på åkeren som tilleggsgjødsel. Ellers kjøpte bøndene seg sildeavfall som gjødsel – seinere også dogjødsel. Det var vanskelig å skaffe nok mat til husdyra, og det var vanlig at lyngljåen måtte fram. Lyngen ble slått for å skaffe nok mat til husdyra.

Ungguttene måtte også være med når kornet skulle treskes (kornaksene skulle slås av stråene) og når det skulle fiskes. Folk samarbeidet ofte når de skulle fiske. De kunne gå sammen i båter som tok 10 – 16 mann. Allerede når guttene var 5-6 år gamle måtte de lære å binde og bøte garn. Guttene måtte være med å fiske fra de var ganske små. Når de var 13 – 14 år måtte de være med å fiske også langt til havs. Utenom de vanlige fiskeslagene, ble det tatt krabbe og hummer langs Sundekysten. I Hafrsfjorden ble det også fanget østers. Silda var den fisken det ble fanget mest av, men når noen var så heldige å få laks, var det mest stas.

Når noen ble syke, kom doktoren på besøk med hest og vogn. Barna ble født hjemme i gamle dager. Jordmoren hjalp til ved fødselen. Her ser du en gutt som viser vei for doktor og jordmor. Det virker som om han vil de skal skynde seg. Tegning: Jonas Hinna

Fra jentene var 7 år måtte de hjelpe mødrene med barnepass og matlaging og med karding, spinning, sying, lapping, strikking og veving. Klærne skulle også vaskes og repareres. Husdyra skulle melkes, stelles og gjetes. Når jentene var 13 - 14 år, måtte de være med å kinne smør og yste ost. Det var tungt arbeid. Det var nok å gjøre fra morgen til kveld også for jentene.

Klærne var laget av ull. Vadmél kaltes det tykke ullstoffet folk brukte. I første halvdel av 1800-tallet brukte mennene for det meste svart trøye og svarte knebukser. Buksene manglet smekk. I stedet var de utstyrt med en klaff som kunne slås ned når mennene skulle tisse.

Damene hadde det også lettvindt når de skulle på do. De hadde nemlig ikke undertøy under det side og varme vadmélsskjørtet. Det var bare å sette seg på huk om de måtte på do. Damene hadde også vadmélstrøye, men til bestklær hendte det nok at damene hadde fine silkeklær. Damene gikk oftest med en hue på hodet. Ofte bandt de et tørkle over huen. Damene likte å pynte seg med øreringer og halskjeder - oftest av gull.

Sokkene folk brukte var også laget av ull. De var ofte hvite, men mange brukte

blå sokker. Blåfargen fikk sokkene når de ble lagt i gammel urin! På beina brukte folk tresko. Skinnskoene ble brukt til kirkegang og fest.

Så dere forstår at mye har forandret seg på Sunde før radioen, vannklosettet, elektrisiteten, kjøleskapet, T.V.'en, vaskemaskinen og bilen kom,” sa far i det han reiste seg fra steinen for å gå inn til kveldsmaten. “Ka gjorde de om kveldane uden T.V., radio og bøger,” spurte Geir. “Å, de snakket sammen og fortalte hverandre eventyr og gode historier,” sa far. “Kan du någe eventyr så blei fortalt her på Sunde?” spurte Ingvil. “Ja, vil du ha et?” “Ja!” sa Geir og Ingvil i kor mens de satte seg til kveldsbordet. Så startet far:

I slike hus bodde sundebuene på 1700- og 1800-tallet.

Det var en gang en gutt som kom til en mann for å spørre etter arbeid. Mannen sa at han trengte en tjener, men han hadde ingenting å betale gutten i lønn. Men

mannen sa han hadde tre gode hunder. Hvis gutten vil ta til takke med de tre hundene, kunne han få arbeid hos mannen i ett år. Gutten syntes dette var greit og begynte i tjenesten. Han fikk i alle fall mat og en plass å sove hos mannen, tenkte han.

Da tjenesteåret var omme, fikk gutten de 3 hundene. Gutten var blitt godvenner med de tre store dyra i den tiden han hadde tjent på gården til mannen. “Bryt stål”, “Bryt jern” og “Bryt av” hadde mannen kalt hundene sine fordi de kunne bite så fryktelig hardt at ingenting kunne stå seg om det kom mellom tennene til dyra.

Hundene fulgte villig med da gutten ga seg i veg for å søke lykken i byen. Inne i byen så gutten bare triste fjes. Mange gikk og gråt og alle snakket med sorgmodige, klagende stemmer. Gutten spurte seg for på vertshuset og fikk da vite årsaken til elendigheten. Det var et svært sjøtroll som holdt til i byfjorden. Hvert år forlangte trollet å få et menneske i gave fra byen, men det måtte være et ungt og friskt menneske med mørt kjøtt. Når nærmet tiden seg da trollet pleide å komme for å hente sin gave. Og stakkars byen hvis trollet ikke fikk hva det ville ha. Da ville det rase inn i byen og legge den øde. Byfolkene hadde derfor valgt ut ei ung jente som trollet skulle ha. Hver kveld satt jenta inne i et av sjøhusene nede ved Vågen og ventet på trollet. Jenta var fra seg av frykt og sorg, og utenfor sjøhusveggene gikk foreldrene og søsknene hennes og gråt.

Gutten gikk raskt ned til stranden med hundene sine. Jenta og foreldrene ble enda reddere da de så de 3 svære hundene, men gutten sa de kunne ta det helt rolig for hverken hundene eller sjøtrollet skulle gjøre dem noe vondt. Gutten sa at jenta, familien hennes og de andre byfolkene, som sto ved strandkanten og ventet på trollet, bare kunne gå hjem og sove, for gutten ville ta jentas plass i sjøhuset. Folk var over seg av undring og takknemlighet. Jenta gråt igjen, men denne gang av glede. Så skyndte de seg hjemover med foreldre og småsøsken på slep.

Gutten behøvde ikke vente lenge før han hørte dur og rabalder ute i byfjorden. Snart så han en hvit skumtopp som kom fossende og buldrende inn Vågen. Over den hvite skumtoppen så han de sju forferdelige hodene på trollet. Det ene hodet skrek og bar seg verre enn det andre. Da ett av hodene fikk øye på gutten i sjøbua, rettet trollet kursen mot ham. Hundene drog i lenkene mens de glefset og gjødde mot uhyret. Gutten slapp lenkene i det han ropte: “Bryt stål, Bryt jern, Bryt av! Hiss ta ham!” Hundene fór halsende ut åpningen i naustet, hoppet på trollet og beit seg fast i hvert sitt hode mens trollet hylte og bar seg. Hundene beit av det ene hodet etter det andre. Snart var vatnet i Vågen farget rødt av blod. Trollkroppen forsvant i dypet mens trollhodene fløt utover fjorden som digre fotballer.

Byfolkene hadde strømmet mot Vågen da de hørte at sjøtrollet kom. De ble så glade da de så at guttens hunder gjorde ende på trollet, at de samlet inn så mye penger i takkegave til gutten at han nesten ikke visste hva han skulle bruke all rikdommen til.

Siden ble gutten gift med jenta fra sjøbua som han hadde berget fra trollet, og gutten og jenta var godt likt i byen alle sine levedager.”

Geir og Ingvil smilte av fars eventyr, men Anne hadde sittet med åpen munn og stive øyne mens far fortalte. Ingen hadde forsynt seg av maten. Først da far var ferdig med eventyret, husket de på hvorfor de satt ved bordet, men nå smakte det herlig også.

Geir sa: “Du far, når du fortelle någe fra Sunde, så snakke du alltid om Nord- og Sør-Sunde, men det va vel flerr gårder her ude enn di to. På skolen har me lært at befolkningen aukte i Norge udøve 1800-tallet. Kor gjorde de av seg adle folkå?”

“Godt tenkt!” sa far mens Geir smilte stolt. “Det er rett at det var mange gårdsbruk både på Nord- og Sør-Sunde,” fortsatte far. “Den første bondefamilien som bosatte seg her ute, hadde nok det meste av Sunde for seg selv. Omtrent 500 år etter Jesu fødsel, øket folketallet på Sunde som ellers i landet. Da ble Sunde delt i to gårder: Nord- og Sør-Sunde. Siden ble også Austrheim eller Øygard gården skilt ut som egen gård. På hver gård bodde det, etter hvert, flere familier. Familiene delte jorda på gården mellom seg. Et bruk kaltes den delen av en gård som tilhørte én familie. Husene på brukene lå omkring et stort fellestun, mens åkrene, engene og utmarken lå spredd utover hele gårdens område.

Utover 1800-tallet øket befolkningen i Norge kraftig. Det var rett og slett ikke nok bruk til alle som ville ha. De som eide de gamle brukene, ville ikke dele dem mer opp. Folk på brukene var redde for at brukene ikke kunne skaffe nok mat til familien om de ble delt opp mer. Noen folk fikk lov å sette seg opp et hus ved et av de gamle brukene mot at de gjorde tjeneste for bonden på bruket så og så mange dager i året eller mot at de betalte avgift til bonden for den jorda de fikk leie av ham. Disse folkene ble kalt husmannsfolk. Andre drog inn til byene for å skaffe seg arbeid der - oftest som sjøfolk. Enda andre drog til Amerika. Særlig mange drog til Amerika fra Nord-Sunde. De første som drog fra Sunde, brøt forresten opp fra husmanns- plassen Dykkjelsbakken ved Hålandsvatnet på Nord-Sunde. Tore Nilsen og Marta Olsdatter het husmannsfolkene som var de første som drog til Amerika fra Sunde i 1846. De hadde med seg gutten sin, Nils, på 2 år. Foreldrene til Tore var kommet til Sunde fra Ryfylke (Fister og Hjelmeland). De håpet at de skulle få det bedre på Sunde enn de hadde hatt

det i Ryfylke. De ble skuffet. Husmannsplassen på Dykkjelsbakken kunne ikke skaffe nok mat til 2 voksne og 6 barn. Tore Nilsen fikk snart følge av søsteren Ane Malena og broren Per. Også de drog til Amerika. 2 av søsknene døde på Dykkjelshaugen som spebarn. Bare én gutt ble igjen på Sunde for å overta husmannsplassen etter foreldrene. Den neste sundebuen som drog til Amerika var Johan Svendsen fra Nord-Sunde. Også hans far var kommet til Sunde fra Fister for å få et bedre liv. Men gården var alt for liten til å gi mat til 2 voksne og 10 barn - selv om 4 av barna døde da de var små. Johan Svendsen Nord-Sunde tok med seg kona, 2 barn og søsteren Johanna Margreta da han sa farvel til foreldrene sine og drog avgårde til Quebec i Canada med seilskuta "Sir Robert Peel". Johan og Johanna Margreta så aldri foreldrene og søsknene sine igjen.

Fiske har alltid vært viktig for bøndene på Sunde. En av bøndene var skomaker og reparerte skoene for folk.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

en hesje = høy som henger til tork på ståltråd som er strukket mellom noen stokker

sydrer = matrester som kastes steinbukk = redskap til å fjerne store steiner med

treske = slå kornaksene av stråene

vadmel = tykt ullstoff

1. Hva slags “varer” hentet Sundebøndene gratis i Stavanger i gamle dager?
2. Hvorfor ble ikke ploegen brukt særlig mye på Sunde på 1800tallet?
3. Nevn noen planter som ble dyrket på Sunde!
4. Hva slags mat spiste sundebuene for 100 år siden?
5. Hva brukte sundebuene som brensel i gamle dager?
6. Nevn noe arbeid guttene på Sunde måtte gjøre i gamle dager!
7. Nevn noe av det arbeidet jentene på Sunde måtte gjøre i gamle dager!
8. Hvordan farget folk på Sunde ullstrømpene blå i gamle dager?
9. Hva slags mennesker var husmannsfolk?
10. Hvem var de første sundebuene som utvandret til Amerika?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Kan du finne bilder av husdyr, planter, redskaper, fisk, gamle klesplagg eller som viser hvordan folk arbeidet før slik det er nevnt i teksten, og lime dem inn i arbeidsboka di?

Tegn trollet med de 7 hodene!

Dette kapitlet er vanskelig og passer best for elever i 6. klasse eller i ungdomsskolen.

DEN FØRSTE UTVANDREREN FRA SUNDE-REVHEIM TIL AMERIKA

Siden fulgte mange sundebuer etter de første Nord-Sundene til Amerika. Men den første som drog til Amerika fra det området vi bor i, kom fra Revheim. Hans historie er interessant og spennende som et eventyr, så selv om han ikke kom fra Sunde, tar vi med hans historie her. I den tjukkeboka som heter “Soga om Sola og Madla” står det forresten at det var lensmanns- sønnen Ivar Ivarsen Oftedahl som var den første utvandrerens fra Sola og Madla, men det er ikke rett.

Geir: “Du lige å finna feil hos andre, far! Eg lure på om di så bler lærare e sånne så lige å retta på andre sine feil!”

Far: “Det har jeg aldri tenkt på. Det er mulig du har rett i det, men når jeg ser på den iveren du legger for dagen når det gjelder å retta på de feilene søstrene dine gjør, er jeg overbevist om at det ikke bare er lærere som koser seg når de finner feil hos andre! Men vil du høre om den første utvandrerens fra Sunde-Revheim området? Han var forresten ikke eldre enn deg da han pakket sekken sin for å forlate foreldre og søsken.” Geir: “Ja, eg hørre itte. Bare kom igjen. Eg lige eventyr.” Far: “Ja, bare at dette eventyret er hentet fra virkeligheten. Altså: Det var en gang en mann som flyttet fra Strand til Madla. Mannen het Hallvard Ivarson. Han hadde kona med seg fra Strand. Ekteparet fikk 9 barn sammen før kona, Åsa, døde i 1810. Familien var da flyttet til Revheim og der giftet Hallvard seg på nytt i 1811 med ei jente her fra Sør-Sunde som het Mari. Hallvard og Mari fikk ingen barn sammen, men vi skal høre nærmere om to av de guttene Hallvard fikk med Åsa. Vi begynner med den yngste av dem. Knud het han. Han ble født i 1786 på Revheim og ble kalt Knud Halvorsen. Selv om Hallvard arbeidet som smed utenom gårdsarbeidet, var det stritt å skaffe føde til den store familien sin.

Knud begynte derfor tidlig å fiske og handlet med fisk, krabbe og hummer. Han var kjent både ved Hafrsfjorden, Jærkysten og i Ryfylke. Marta, den eldste søsteren hans bodde på Finnøy der hun drev et gjestgiveri med mannen sin. Knud rodde inn og besøkte søsteren på Finnøy fra han var 17 år. Så kunne han selge fangsten sin underveis eller til gjestgiveriet på Juda-berg.

Knud slo seg etter hvert ned i Stavanger og startet i paraply-makerlære. Med yrke som paraplymaker var det liten sjanse for å bli arbeidsledig i Stavanger, tenkte vel Knud. Men det ble ikke så enkelt likevel. For i 1807 ble det krig mellom Danmark/Norge og England etter at engelskmennene hadde stjålet de fleste dansk-norske krigsskipene i København. I denne krigen kapret landene skip av hverandre. Hvem som ville kunne kjøpe seg noe som het kaperbrev av kongen. Kaperbrevet kostet ikke mye. Med kaperbrevet i lommen kunne en sjøkaptein

utstyre sitt skip med kanoner og forsøke å ta eller kapre britiske skip. Klarte han det, fikk han alt av verdi i det britiske skipet. Det britiske mannskapet ble ført til Danmark eller Norge og satt i fengsel. Men like ofte var det britene som kapret danske og norske skip og satte de dansk-norske mannskapene i britiske fengsler.

I 1808 seilte et lite kaperskip ut fra Kristiansand utstyrt med 4 kanoner. Kapteinen het Abraham Stendahl. Stendahl hadde fått sitt brev av rederen kjøpmann B. T. Rolfsen og hans bror Jens Rolfsen. Stendahl seilte skuta si til Egersund i august. Der skulle skuta bygges om og utstyres til sitt nye oppdrag med å kapre britiske handelsskip. Skuta ble kalt “Hævneren”. Båt-typen het slupp. Da flere av mannskapet trakk seg fra jobben ombord i kaperskuta mens sluppen lå i Egersund, måtte Stendahl dra nordover til Stavanger for å skaffe seg flere sjøfolk.

Ikke mange hadde råd å kjøpe seg paraplyer mens landet var i krig. Det var ikke mye å gjøre for Knud Halvorsen. Knud meldte seg derfor for kaptein Stendahl og spurte om jobb. Det fikk han, og så bar det ut Byfjorden, rundt Tungene og sørøstover mot Skagerak. Bak Knud forsvant Revheim og Sunde i det fjerne. Det skulle gå lenge før Knud kom hjem dit igjen.

Å som han lengtet hjem da sjøsyken meldte seg! Knud hadde ikke vært så ofte på havet før. Skjemtes gjorde han også da han måtte mate krabbene fra skutescida. For de andre sto og lo av landkrabben! Han var glad til da styrmannen sa han kunne få gå og legge seg i kahytten.

Knud kom seg etter hvert over sjøsyken. En dag i månedsskiftet september-oktober fikk kaptein Stendahl øye på britiske skip som var på vei mot England fra Gøteborg. Nå ble det fart i folkene ombord. Kanonene ble gjort skuddklare, og snart smalt den første salven mot en av de britiske skutene. Den britiske handelsbåten la kursen om og forsøkte å flykte, men “Hævneren” var lett å manøvrere. Den norske skuta tok inn på den britiske. Stendahl ga ordre om nye skudd. “Hævneren” fikk inn flere treffere på den britiske skuta, men kulene var for små til å gjøre stor skade. Da smalt det fra en annen kant. Stendahl og hans mannskap hadde vært så opptatt av å forfølge den ene britiske skuta, at de ikke hadde lagt merke til at de andre britiske skutene nå angrep fra siden og bakfra. Snart ble “Hævneren” truffet av den første kulen. Skuta begynte å ta inn vann. Neste kulen splintret masten og brakk den i to slik at seil og tauverk lå utover skutesciden som en eneste stor vase. Knuds kamerat, Enoch Jacobsen, fikk en splint i låret og lå og ynket seg på dekket. Det ble ropt om hjelp og “stop the shooting”. Da så Knud en engelsk offiser entre opp lederen ved skutesciden. Engelskmannen rettet en pistol mot dem da han kom på dekk. Alle ble kommandert å stille opp på en linje. Knud hjalp Enoch å stå. Mannskapet fikk ordre om å ta med seg sine eiendeler og gå i de britiske livbåtene. Som fanger ble Knud

og hans kamerater ført over i en av de britiske skutene. Kursen ble satt vestover. “Hævneren” ble tatt med på slep.

4. oktober 1808 kom “Hævneren” og dets mannskap inn til Leith ved Edinburgh i Skottland. Knud og hans kamerater ble ført over i en annen skute som skulle føre dem til elva Themsen ved London og et fangeskip som lå der. Men før de kom så langt, klarte kaptein Stendahl og styrmannen på “Hævneren” å stikke av.

Ved London ble de andre fangene ført over i et stort, gammelt, engelsk seilskip som het “Bahama” og som ble brukt som fengsel. Knud og Enoch traff Elias Eliassen Tasta, Tosten Malde og Rasmus Harestad fra Randaberg ombord i skuta. Men de var ikke alene. 800 fanger var stuet sammen ombord i skuta. I skipet ved siden av var det samlet 900 norske, danske og franske fanger.

Knud og hans kamerater gikk en hard tid i møte. Knud var bare 21 år, men han var kraftig og sterk og trodde nok han skulle klare seg. Han sov i en hengekøye av seilduk, men fangene lå så tett at de dunket borti hverandre når de skulle snu seg. Om nettene ble lukene på fangeskipet “Bahama” stengt med kjet-tinger. Det var tungt å puste, og lukten i fangerommet var kriminell. Knud var for sikkerhets skyld havnet rett ved siden av latrinen. Lopper, lus, kakkelakker, mus og rotter skulle også dele plass med de stakkars mennene ombord i fangeskipet. Om nettene frøs fangene så de hakket tenner. Mange ble syke, og noen døde og ble lagt inn i en sekk som ble sydd igjen. En stor stein ble hengt i sekken, og så ble den døde lempet i elva.

Halvråtne gulerøtter og en vanntynn suppe med litt løk eller gryn var det fangene fikk å spise.

Slik gikk dagene, ukene, månedene og årene. En februardag i 1812 skulle det være fest ombord i “Bahama” til ære for sjefen for skuta, Higgins, som fylte 50 år. Higgins og hans offiserer feiret dagen i land. Om kvelden kom festfølget tilbake til fangeskuta. Ved siden av Higgins satt en kjempesvær kar som alle kalte for Goliat. Goliat hadde vanligvis som oppgave å passe på at ingen av fangene fór løs på Higgins. Men i dag fikk han beskjed om å kvitte seg med klærne på overkroppen. Fangene ble så bedt om å melde seg for å slåss med Goliat. Om en av fangene klarte å banke opp Goliat, skulle han få ti pund sterling av Higgins. Om Goliat vant, skulle han lempe fangen over skanseledningen (rekkverket) og ut i elva.

Fangene sto i kø for å få slåss med Goliat. For det første lokket pengene, men like viktig var det å få hevne seg på denne råtassen som sparket og slo dem når Higgins ba ham om det. Nå sto han midt på dekket med sine svulmende muskler. Han ertet fangene for pyser og småkryp, og fangene brølte og bannet

tilbake mens de holdt knyttnevene opp mot ham. Skipslegen hadde ordre om å skille slåsskjemene hvis det var fare for at noen av dem skulle bli drept.

Fangene som prøvde seg på Goliat, fikk først et beger vin å styrke seg på før kampen. Men de ble alle et lett bytte for Goliat som levde på skikkelig mat i motsetning til fangene. Fangene fór overbord den ene etter den andre. Knud Halvorsen Reveim sto lenge og så på slåssingen. Han la merke til hvordan Goliat fikk vippet fangene opp på skulderen før han sendte dem ut på flygeturen. Selv om Knud ikke kunne måle seg med Goliat, var han en kraftkar som stod for en støyt. Knud meldte seg derfor som utfordrer til Goliat, men han sa nei takk til begeret med vin. Goliat hånet av ham for det, men pipen fikk en annen lyd da han merket kraften i Knuds grep. Selv begynte Goliat å bli trøtt nå etter all slåssingen. Med en voldsom kraftanstrengelse klarte han likevel å løfte Knud over hodet sitt. Knud holdt igjen med den ene hånden rundt Goliats håndledd, med den andre fikk han tak i rekkverket. Goliat mistet balansen og for på hodet over rekkverket og ned på en plattform som var bygget rundt skipet. Han drog Knud med seg i fallet, men Knud fikk sånn fart at han havnet i elva.

Da Goliat kom kravlende opp på dekket igjen, hadde han slått seg sånn at det dryppet blod av hendene hans. Fangene på dekk trodde blodet var Knuds og at Goliat hadde drept Knud med sine egne hender. Fangene skrek som ville dyr før de b skilte dem fra kjempen. De engelske offiserene fyrte av et par skudd før de flyktet ned i kahytteseg inn der. Fangene kastet seg da over Goliat og nakken på ham. Da kom Knud opp på dekket igjen. klatret opp en taustige langs skutesiden. Ved synet av Knud jublet fangene, og opprøret stanset av seg selv uten at det ble lagt hånd på noen av de engelske offiserene. Noen av fangene ble likevel plukket ut og hengt på grunn av drapet på Goliat. De andre fangene ble pisket og måtte nøye seg med halve matrasjoner i en uke før dagene igjen gikk som før.

Først høsten 1814 kunne Knud Halvorsen Reveim og Enoch Jacobsen gå ombord i en svensk skute som skulle føre dem hjem etter 6 års fangenskap i England. Det skjedde to gode ting mens Knud satt i fengsel. Det ene var at han lærte å snakke engelsk. Det andre var at det kom noen kristne engelskmenn ombord i fangeskipene i England. Disse kristne menneskene kalte seg for vennene, men andre kalte dem for kvekere fordi det hendte at noen av dem var så fulle av spenning når de holdt møter, at de begynte å skjelve. To quake på engelsk betyr å skjelve og der har du forklaringen på det ordet. Knud ble glad i disse kveker-vennene som kom ombord i skutene og hjalp fangene med mat og klær. De stelte og vasket de syke og de leste fra Bibelen og fortalte at det var troen på Jesus som drev dem til å hjelpe de stakkars fangene som ble holdt ombord i fangeskipene som dyr i bur. Knud og Enoch hadde aldri møtt kristendommen på en så fin

måte som gjennom disse kvekerne. Knud og Enoch bestemte derfor at de ville tro på Jesus slik som kvekerne gjorde.

Den skuta Knud og Enoch kom hjem til Norge i, gikk inn til Christiania som Oslo het den gangen. Der slo Knud seg til som urmaker og paraplymaker mens Enoch også startet med å lage paraplyer.

Før Knud drog til sjøs på kaperskuta, hadde han kjøpt seg en liten gård hjemme på Revheim. Det var faren og stemoren som bodde på denne gården mens Knud var i England. Sommeren 1815 kom Knud hjem til Revheim og fortalte om sine opplevelser. Knud ville ikke bli bonde. Han solgte derfor gården sin til søsteren og mannen hennes. Det var Ivar, Knuds 3 år eldre bror, som drev den gården hvor de to brødrene hadde vokst opp. Ivar visste hvordan det var gått med Knud før han kom til Stavanger. Elias Tasta som satt i fengselet sammen med Knud, hadde vært på Revheim for å fortelle Knuds familie hvordan det var gått med Knud. Elias var også blitt kveker i fengselet. Han fortalte Ivar også om dette. Det gjorde så sterkt inntrykk på Ivar, at han gikk over til kvekernes lære han og.

Men å være kveker i Norge på denne tiden var ikke lett. Prestene og myndighetene i landet likte ikke at noen meldte seg ut av kirken for å starte sine egne menigheter. Det ble nå lagt all slags vansker i veien for kvekerne. Da Elias Tasta mistet sine to jenter i en meslingepidemi, ville han ikke ha presten med under begravelsen. Elias ble da nektet å gravlegge jentene sine på kirkegården. Elias gravla da jentene sine i hagen sin på Våland. Konfirmanten Anders Slogvik ble satt i fengsel fordi han nektet å svare presten da han ble overhørt før konfirmasjonen. I fengsel måtte sjømannen Peder Gilje gå fordi han nektet å avlegge ed i retten og fordi han nektet å være soldat.

Knud Halvorsen hadde forlatt Revheim igjen og dratt tilbake til hovedstaden. Der ble han gift med ei jente som het Anne Olsdatter. Sammen drog de til England for å sette seg bedre inn i kvekernes lære og undersøke om det var mulig for kvekerne å utvandre til England. Fra England vendte de hjem til Stavanger. I Stavanger ble landets første kvekermenighet startet i 1816. Lederen var en Stavangermann som het Lars Larsen Geilane. Knud kjente ham fra fengselet i England. Knud og Anne ble med i kvekermenigheten i Stavanger. Da Knud og Anne mistet sitt eneste barn, gravla Knud det på en løkke han eide utenfor byen. Da Knud meldte fra til lagmannen i Stavanger om hva han hadde gjort, ble han dømt til å betale 10 spesiedaler i bot fordi han hadde gravlagt barnet uten at presten var til stede.

Kvekerne i Stavanger syntes nå at det var så vanskelig å leve i Norge at de bestemte seg for å utvandre til Amerika. 4. juli 1825 drog 52 rogalendinger av

gårde fra Stavanger i den vesle seilskuta “Restauration”.

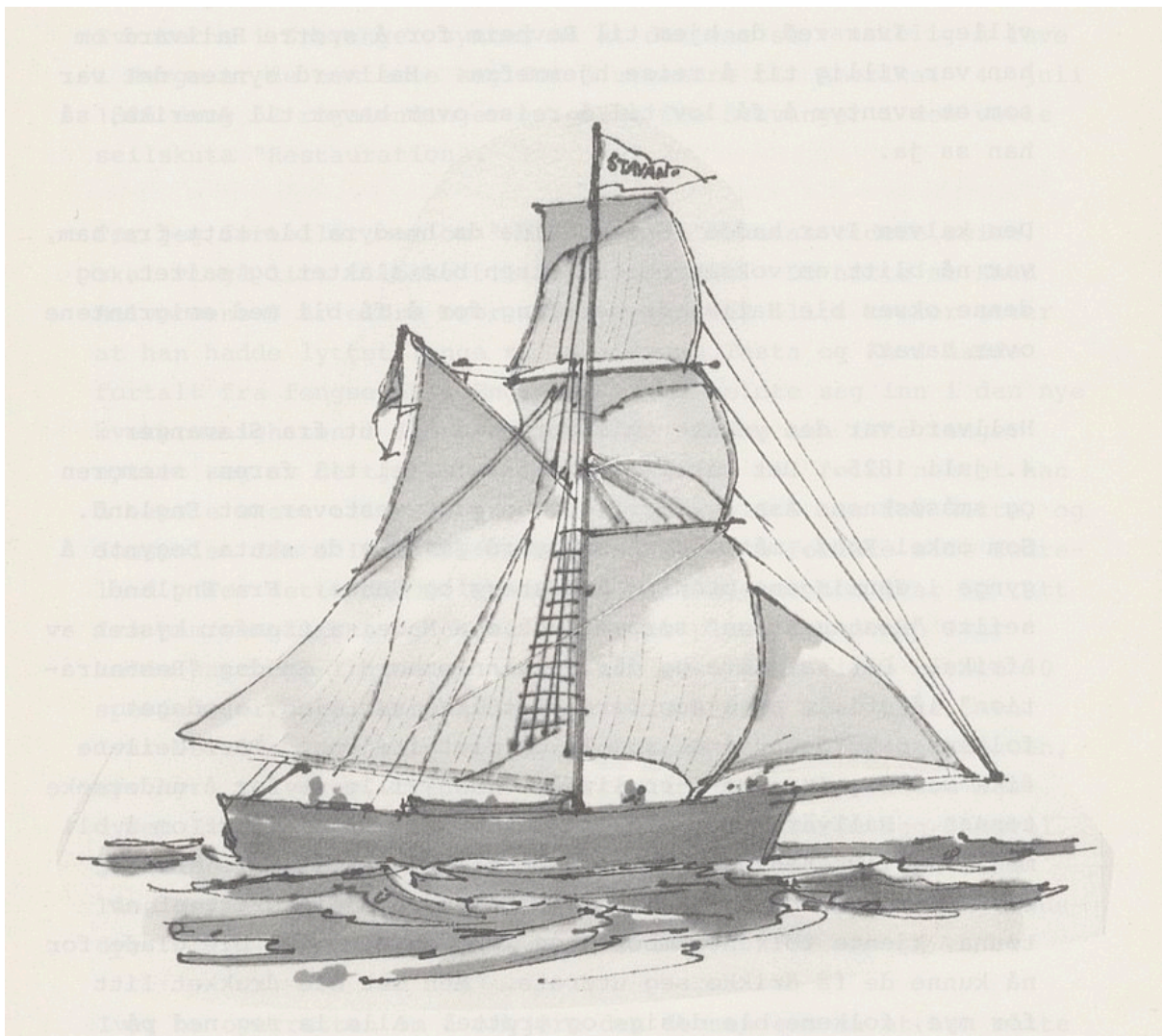
Før jeg forteller mer om “Restauration”-skutas videre reise, skal vi gå litt tilbake til Revheim igjen. Du hørte at Knud Halvorsens 3 år eldre bror, Ivar, også var blitt kveker etter at han hadde lyttet lenge til det Elias Tasta og Knud hadde fortalt fra fengselet i England. Ivar meldte seg inn i den nye kvekermenigheten i Stavanger i 1820. Siden han ikke lenger nyttet seg av de tjenester som presten ga til folk, nektet han å betale skatt til presten. Presten anmeldte ham for dette, og domstolen dømte Ivar Halvorsen Revheim til å forlate sitt fedreland. Før dette hadde lensmannen vært hjemme hos Ivar og tatt fra ham sengklærne og andre eiendeler pluss den ovnen Ivar hadde satt opp i stua si. Ivar ble også dømt til å betale 20 spesiedaler fordi han hadde latt være å døpe 2 av sine barn. Ivar betalte ingenting, og myndighetene tok da fra ham hesten, syv kyr, to værere, tretten sauer og to lam. Det eneste husdyret Ivar fikk beholde var en kalv. Ivar klarte seg likevel. Han eide fiskebåt som lå nede i Hafrsfjorden, og han fikk låne penger av gode venner slik at han kunne kjøpe seg nye husdyr.

Ivar ba overretten om å omgjøre den dommen som sa at han måtte forlate landet innen 8 uker. Overretten holdt med Ivar, og det ble stor glede på Revheim. Da Ivar ble bedt om å være med å kjøpe båten “Restauration” og være med på utvandringen, sa han at siden han nå hadde kjempet så hardt for å få beholde familiens gård på Revheim, ønsket han ikke å forlate den. Men Ivar hadde en sønn som var 15 år. Hallvard het han etter farfaren. En kveld banket Ivar på døra hos Lars Larsen Geilane ved Breiavatnet. Ivar sa at han syntes det var vondt at han ikke kunne være med på “Restaration”, men at han ville sende sin eldste sønn i stedet. Lars, som skulle være leder for de første utvandrerne, sa at Hallvard kunne bli med om gutten selv ville. Ivar red da hjem til Revheim for å spørre Hallvard om han var villig til å reise hjemmefra. Hallvard syntes det var som et eventyr å få lov til å reise over havet til Amerika, så han sa ja.

Den kalven Ivar hadde fått beholde da husdyra ble tatt fra ham, var nå blitt en voksen okse. Oksen ble slaktet og saltet, og denne oksen ble Hallwards betaling for å få bli med emigrantene over havet.

Hallvard var den yngste emigranten som la ut fra Stavanger 4. juli 1825. Det var fælt å vinke farvel til faren, stemoren og småsøskenene Åsa og Per. Ferden gikk vestover mot England. Som onkel Knud, måtte også Hallvard gi hals da skuta begynte å gynge i dønningene utenfor Randaberg og Sunde. Fra England seilte “Restaration” sørover mot øya Madeira utenfor kysten av Afrika. Det var lite og dårlig vann ombord. En dag “Restaration” lå stille på sjøen fordi det ikke var vind, oppdaget folkene ombord en tønne som lå og fløt i sjøen. Lars Geilane fikk med seg 4 roere i en livbåt. Han ville ut for å undersøke tønningen. Hallvard var flink til å ro, så han ble bedt om å bli med. Da livbåten var kommet

bort til tønna, la Lars en tau rundt den og vippet den ombord. Da proppen ble dratt ut av tønna, kjente folkene ombord god lukt av vin. De ble glade for nå kunne de få drikke seg utørste. Men det ble drukket litt for mye, folkene ble døsig og trøtte. Alle la seg ned på dekket for å sove. Imens drev “Restaration” inn mot Madeira. En vaktpost på et fort på Madeira, kikket mot den norske skuta med kikkerten sin. Han så at skuta drev i sjøen og at det lå folk på dekket. Vaktposten trodde “Restaration” var et pest-skip og at alle ombord var døde. På fortet hadde soldatene ordre om at pestskip skulle senkes. Kanonene ble gjort klar for å senke “Restaration”. En tysk skute passerte “Restaration” i det samme. En tysk matros skjønnte hva som holdt på å skje. Han ropte over til den norske båten og pekte mot kanonene på fortet. Berta Nilsdatter, en av damene på “Restaration”, rev av seg underskjørtet og viftet med det alt hun kunne slik at vaktsoldatene skulle forstå at det var liv ombord i den norske båten. Det ble lått og løye da “Restaurarion” kom inn til hovedstaden, Funchal, på Madeira, og nordmennene fikk fortalt hvorfor de lå og sov på dekket.

“Restauration” - den første, norske utvandrerskuta som drog fra Stavanger 4. juli 1825. Den

yngeste utvandreren ombord var den 15 år gamle Hallvard Ivarson fra Revheim.

Fra Madeira satte “Restaurarion” kursen mot New York. Der ventet en mann som het Cleng Peerson på nordmennene. Han hadde dratt i forveien og kjøpt land til sine landsmenn i Kendal ved Ontariosjøen. Hallvard Reveim og de andre utvandrerne fulgte en elvepram fra New York og opp til Kendall. Så var nordmennene blitt nybyggere, og Hallvard måtte i gang med å hogge ned større trær enn han noen gang hadde sett i Norge. Nå fikk han det travelt med å rydde åker og bygge hus.

Hallvard var for ung til å kjøpe eget åkerland ved Ontariosjøen. Som Lars Larsen Geilane flyttet han til den nærmeste byen som het Rochester og fikk seg arbeid der. På en gård ved denne byen traff han ei jente som het Hannah Elisabeth. Henne giftet han seg med i 1834. Året etter fikk Hallvard og Hannah gutten Edward. Det ble bestemt at Edward skulle vokse opp på bondegården til morfaren og mormoren for besteforeldrene hadde selv mistet 6 barn og hadde så lyst på et barn i huset igjen. Hallvard og Hannah fikk også ei jente som døde da hun var liten. I april 1838 døde også Hannah, og Hallvard stod plutselig helt alene i verden. Allerede i mai reiste han hjem til Norge for å besøke familien der. Men Hallvard fikk se at kvekerne ikke hadde fått det særlig bedre i Norge, og han bestemte derfor at han ville selge odelsretten sin til søsteren, Åsa, og svogeren, Ola, som bodde på Revheim. Ivar, Hallvards far, levde fremdeles. Han var svært glad for å se sønnen igjen og høre hvordan det hadde gått med de andre nordmennene i Amerika.

Ivar fortalte at han hadde gjort mye for at kvekerne skulle få det bedre i Norge. Han hadde hatt mye trøbbel med kongens dommere i Stavanger. Han var til slutt blitt truet med at gården kunne tas fra ham hvis han fortsatte å gå på kvekernes møter. Da fant Ivar fram fjørpenn og papir, og så skrev han brev til kong Carl Johan som i 1830 var konge både i Sverige og Norge.

I brevet fortalte Ivar kongen at han i 22 år hadde arbeidet på gården sin som en ærlig bonde. Siden den norske bonden var en fri mann, mente Ivar at det var galt av kongen å ville ta fra ham jorda fordi han gikk på kvekernes møter og nektet å betale skatt til den kirken han hadde meldt seg ut av. Ivar sa at han bare ønsket å leve etter Guds vilje. Han minnet også kongen om den skriftlærde Gamaliel som rådet fariseerne til å vente med å arrestere Jesus, for om Jesus kom fra Gud, ville ingen kunne stanse Hans lære, og om Han ikke kom fra Gud, ville læren Hans dø ut av seg selv, hadde Gamaliel sagt. Ivar skrev at det var viktigere for ham å gjøre etter Guds vilje enn å bøye seg for kongens vilje som sa at kvekerne ikke fikk holde møter. Ivar ville heller dø enn å la være å følge det samvittigheten sa ham var rett og sant.

Ivar avsluttet brevet til kongen med lovnad om at han fortsatt ville be for kongen og hans land og folk. Så ba han kongen om ikke å hindre kvekerne i å tjene Kristus, for en gang skulle Jesus dømme alle som hadde begått urett mot Hans trofaste folk.

Hallvard lyttet til faren i glede og stolthet. Det var jammen ikke dårlig å ha en far som våget å skrive brev til kongen for å irettesette ham! Dessuten hadde Hallvard en mor som stammet fra adelsfolk, en Stavangerbiskop, prester, fogder, dommere, en rådmann, Stavangers rikeste handelsmann og mange rike bønder. Likevel var det altså så vanskelig å leve i dette landet hvis en ikke trodde på Gud slik den tyske munken Luther hadde lært dem det.

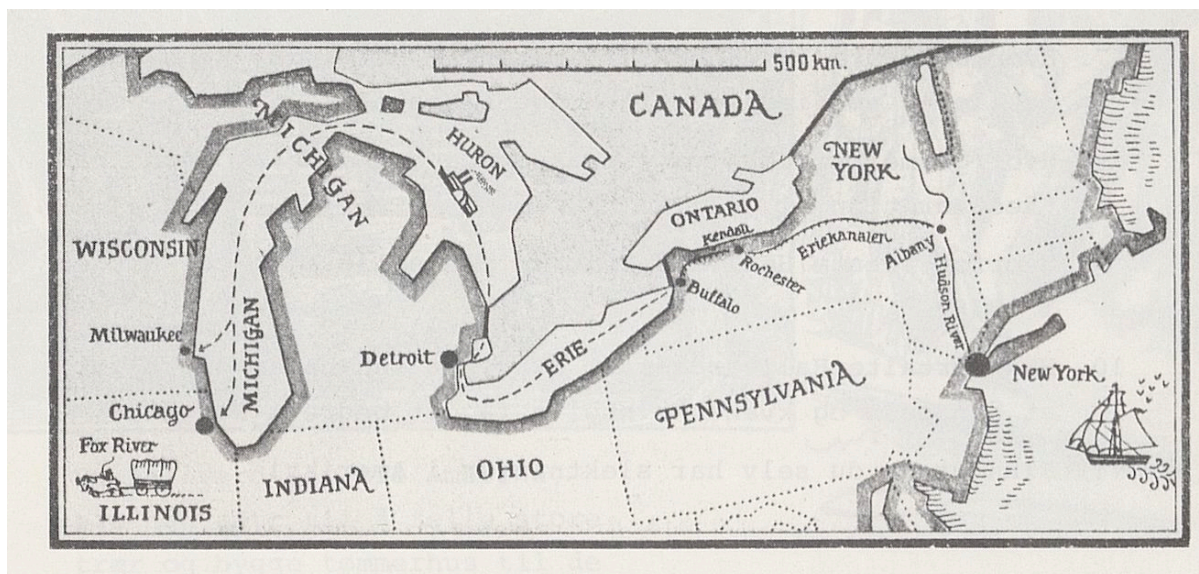
Våren 1839 fikk Hallvard plass ombord i en liten sildeskute som skulle fra Stavanger til Gøteborg. Hallvard sa farvel til faren, stemoren og søstrene. Han skjønnte nok det var siste gang han så dem og barndomslandet sitt på Revheim der han hadde opplevd så mye fint og godt.

I Gøteborg slo Hallvard seg sammen med folk fra Telemark som skulle emigrere til Amerika. Hallvard hjalp telemarkingene med gode råd og med å snakke engelsk på reisen over havet.

I august var Hallvard hjemme igjen i Rochester. Sønnen Edward bodde også i byen. Han arbeidet som tømmermann. Hallvard besøkte ofte sønnen og barnabarna sine, men ofte følte han seg ensom i Amerika. Hallvard ble bare 40 år gammel, men det lever mange etterkommere etter han i USA i dag.”

“Ja, det var litt av ein historie!” sa Geir. “Me kan vel neppe kalla deg far for ein mann av få ord, men de e faktisk ganske interessant med historie når du fortelle sånn så nå.” Far: “Takk skal du ha. Det gledet meg at du sa det. Du ser historien har gitt meg mange kunnskaper og fine opplevelser, og ingenting ville glede meg mer enn om jeg kunne få dele min historieglede med andre.”

Under: Ruten som de første nor-ske utvandrere fulgte: Dampbåt opp Hudson River, ti-tolv dager på kanalbåt – trukket av hester langs Eire-kanalen, en uke med dampbåt til Chicago og så til fots til Fox River.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

odelsrett = den retten den eldste sønnen på gården hadde til å overta gården

etter foreldrene gjestgiveri = et vertshus der folk kan få spise og sove

kapre = ta, stjele

manøvrere = styre

entre = klatre

leider = stige

latrine = do

matrasjon = liten porsjon mat

pest = farlig, smittsom sykdom

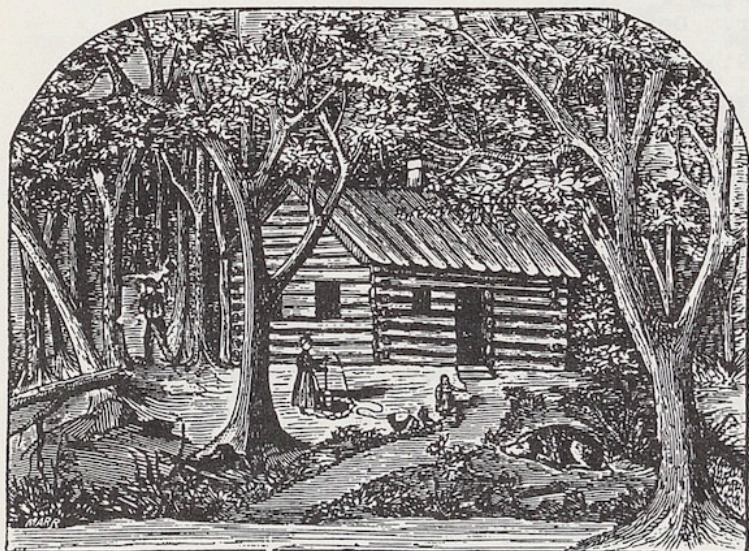
1. Hvordan tjente Knud Halvorsen penger da han var ganske ung?
2. Hva var grunnen til at Knud meldte seg på som sjømann på en kaper-skute?
3. Hvor satt Knud i fengsel i 6 år?
4. Hva slags mat fikk fangene ombord i "Bahama"?
5. Nevn to ting som skjedde ombord i "Bahama" som var bra for Knud!
6. Hvem solgte Knud gården sin på Revheim til?
7. Hvorfor dømte lagmannen (dommeren) i Stavanger Knud til å betale 10 spesiedaler til kongens kasse?
8. Hvor gammel var Hallvard Ivarson da han dro av gårde på "Restauraton" i 1825?
9. Hvorfor reiste Hallvard Ivarson plutselig hjem til Norge i 1838?
10. Hva fortalte Hallvards far, Ivar, at han hadde gjort for at han selv og kvekerne skulle få det bedre i Norge?
11. Finn ut om du selv har slektninger i Amerika!

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Tenk deg at du er Ivar Revheim som banker på døra til Lars Larsen Geilane. Skriv ned det du tror Ivar sa for å forklare hvorfor han ikke ville reise til Amerika, og hvordan han tilbyr at Hallvard kan reise i stedet. Skriv også hva du tror at Lars svarte.

Dramatiser episoden med vintønna fra tønna blir oppdaget og til “Restoration” kommer i havn i Funchal, hovedstaden på Madeira. Denne episoden kan også mimes.

Tegn “Restauration”. Skutetypen kalles en jekt. Du kan finne tegning av en slik båttype f.eks. i et leksikon eller i denne boka.

Da Hallvard kom til Amerika,
ble han satt til å felle store
trær og bygge tømmerhus til de
første, norske utvandrere.

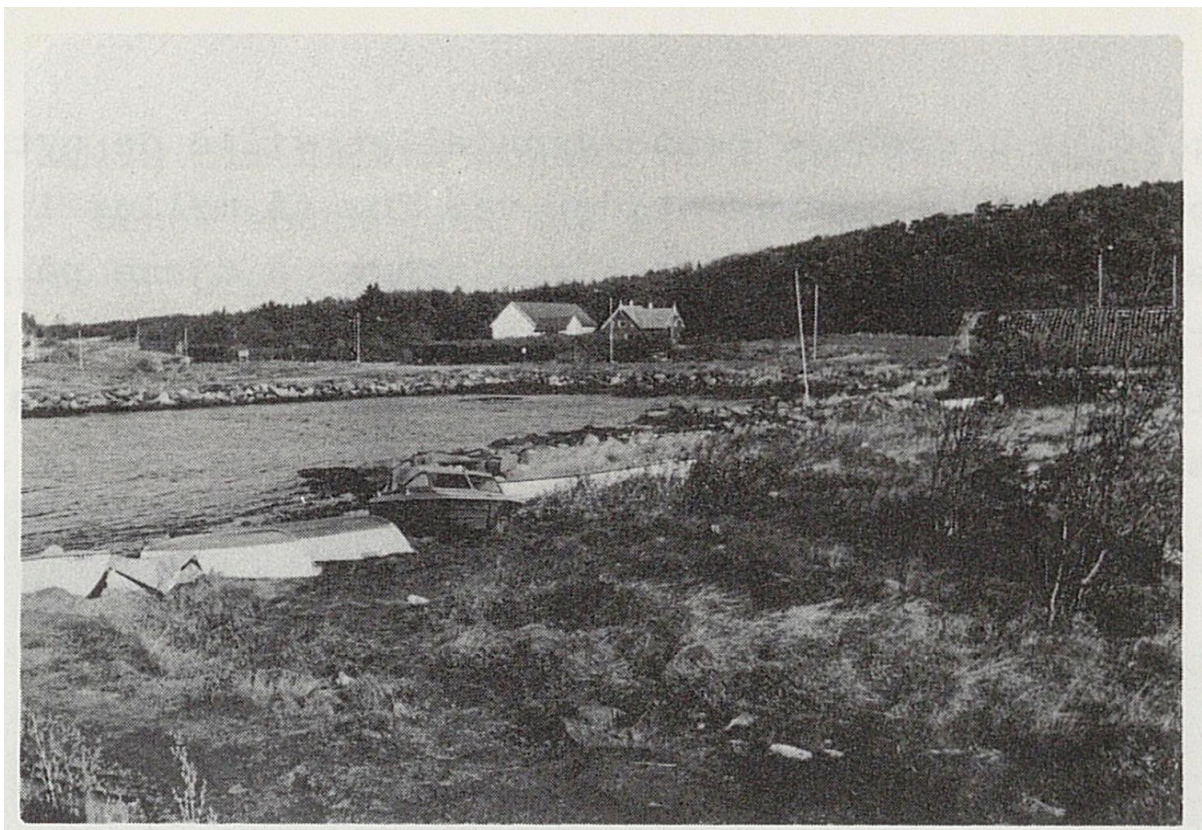
Da Hallvard kom til Amerika, ble han satt til å felle store trær og bygge tømmerhus til de første, norske utvandrere.

KVERNEVIK

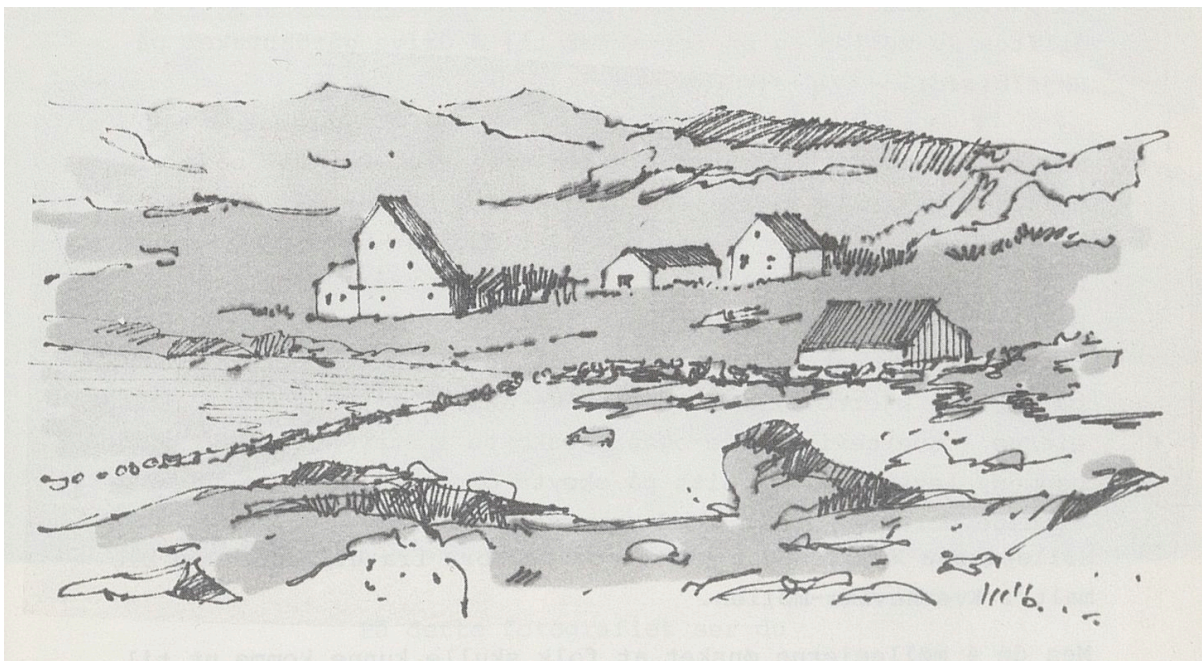
Geir satt og leste fysikkleksen. “Di va smarte i gamle dager og,” sa han. “Det va ein flotte oppfinnelse då di klarte å få rennande vatn te å driva rundt et møllehjul, og så fekk di møllehjulet te å driva rundt kvernsteinane så malte kornet. Det må ha spart di for møyje arbeid. E det forresten ein sånn ein kvern så har gitt navn te Kvernevik-bydelen?” “Ja, etter at kvernen var død,” svarte faren. “Ka meine du med det?” “Jo, det rette navnet på Kvernevik er Nord-Sunde, men så var det folk fra Stavanger kommune som begynte å skrive at noen hus som skulle settes opp på Nord-Sunde i 1957, lå”ved Kvernevik”, og snart begynte folk som flyttet ut i de nye husene å si at de bodde i Kvernevik. Det må ha vært en merkelig opplevelse for de menneskene som hadde bodd her på Nord-Sunde hele sitt liv å få vite at nå bodde de i Kvernevik og måtte ta Kverneviks-bussen for å komme hjem. På denne tiden hadde kverna i Kvernevik vært “død” i nesten 60 år. Det har nemlig ikke vært kvernbruk i Kvernevik etter 1909. Det var derfor jeg sa at en død kvern hadde klart å gi navn til en bydel 50 – 60 år etter sin død.”

“Vett du någe om kvernå i Kvernevik?” spurte Geir. “Ja, jeg har faktisk funnet noen opplysninger om kverna i bøkene mine,” svarte far og fortsatte: “Skjelbreid heter gården ved Kvernevik. Den hadde ligget øde og ubrukt siden Svartenes da en husmann fikk bo på eiendommen fra 1734. Skjelbreid-gården tilhørte egentlig biskopen. Først i 1847 fikk 2 bønder på Nord-Sunde kjøpe denne gården. Allerede året etter solgte de to bøndene Skjelbreid videre til 4 kjøpmenn.

De 4 kjøperne som nå sikret seg Skjelbreideiendommen, kom fra “Monsenhuset” på Tananger, men to av dem drev som kjøpmenn i Stavanger da gården ble kjøpt i 1848. De visste at Skjelbreidgården hadde retten til å bruke bekken som rant fra Hålandsvatnet og ut i sjøen.

Kvernevik.

Denne tegningen viser møllebygningen som stod innerst i Kvernevika fra 1850 til 1909 og som ga navn til en bukt – og siden til en bydel. Til høyre ser du husene og båtnaustet til gården Skjelbreid.

Dette vannfallet ville de nytte til et møllebruk, for de visste at det var for få møller i Stavangerområdet, og regnet med at det var penger å tjene på sånn virk-

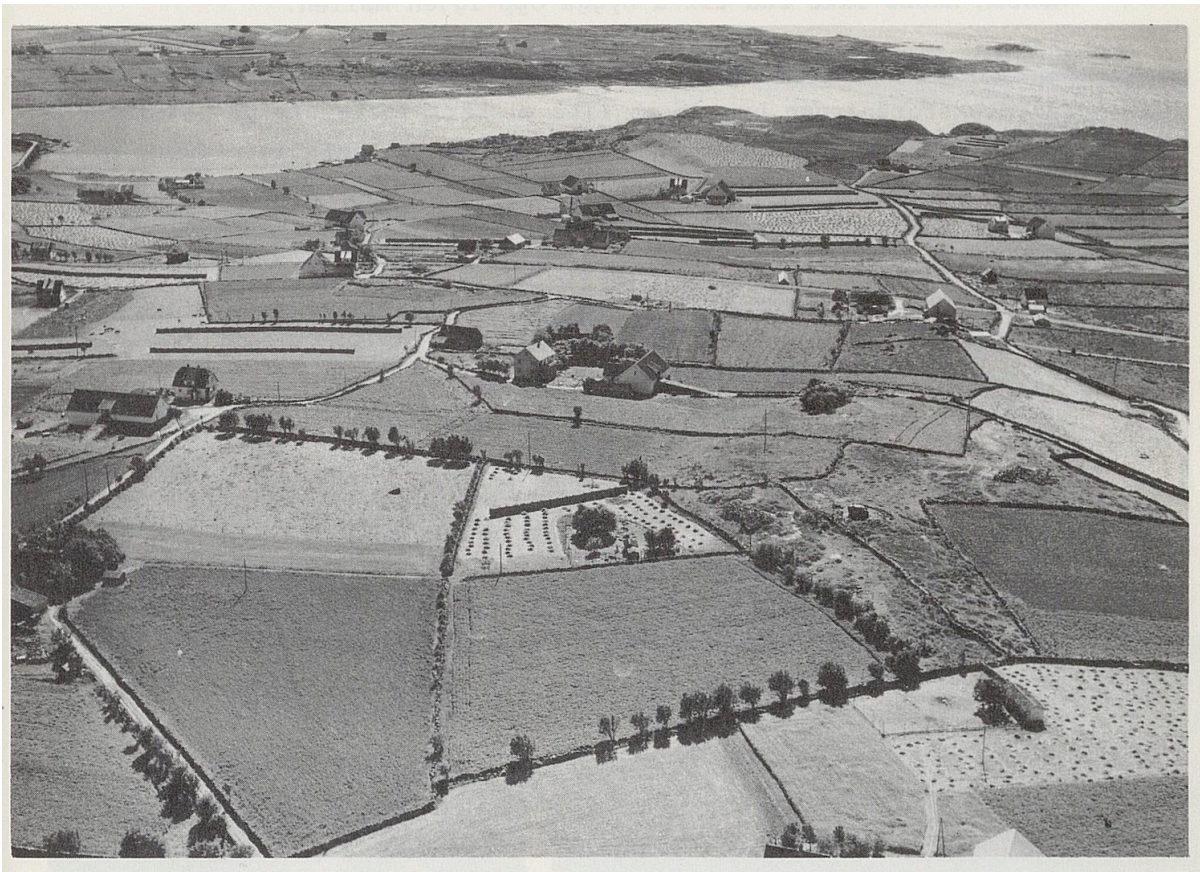
somhet. Siden Skjelbreid måtte dele vannretten fra Hålandsvatnet med Vestre Goa-gården på Randaberg, kjøpte de 4 kjøpmannsslektene den gården og. På Revheim visste de at det bodde en møllebyggmester. Han var fra Jylland i Danmark og het Johan Bevensen. Bevensen var utdannet møllesnekker. Han var kommet til Norge for å få arbeid som møllebygger. På Madlagården hadde han nettopp satt opp en mølle ved Møllebuktå, da han fikk spørsmål om å sette opp kvernbruk også på Nord-Sunde.

I 1850 satte Bevensen i gang, og da mølla med kvernsteinene sto på plass, ansatte de 4 eierne en møllebestyrer til å ta seg av driften av møllen og en forpakter til å drive gårdsbruket på Skjelbreid.

Møllen gikk godt, og snart ble den utvidet. Det var både grynsmølle og melmølle i vika som nå ble kalt Kvernevik. Flere møllere og arbeidere tjente til sitt daglige brød på kvernbruket. Det var møller også på Madla, Forus, Hommersåk, Frøyland og i Hillevåg, men mange gårdbrukere fant ut at de like gjerne kunne frakte kornet sitt på båter ut til Kvernevik som å frakte det på dårlige kjørreveier til en av de andre møllene. De 4 mølleeierne i Kvernevik hadde også en skøyte i Stavanger. Så kunne bøndene levere kornet sitt på skøyta om de ville – og hente det ferdige melet på samme sted noen dager seinere. Mølleeierne kjøpte også hvete- og rugkorn fra utlandet som ble malt i Kverneviks-møllen.

Men de 4 mølleeierne ønsket at folk skulle kunne komme ut til møllen også på vei. De ba derfor Randaberg kommune om å bygge vei fra Håland i Randaberg til Kvernevik. Veien kunne de få lov å bygge selv svarte kommunefolkene – og det gjorde de. I 1904 bygget Randaberg veien videre til Tasta. Det var ikke så dumt med vei likevel, fant kommunefolkene ut. Det var allerede bygget kjørrevei fra Madla til Kvernevik omkring 1870. Også den veien gjorde at driften av møllen i Kvernevik gikk så godt.

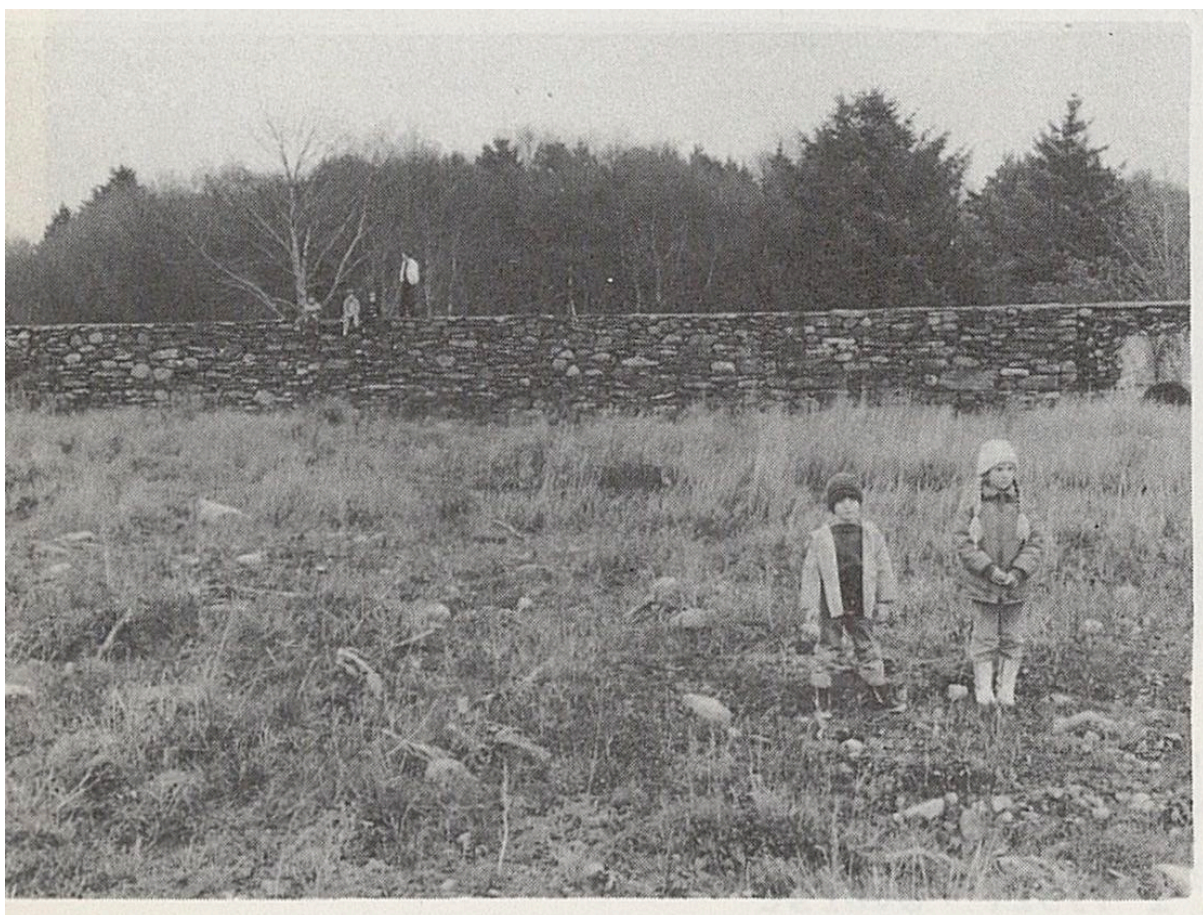
Veien fra mølla til Håland munnet ut i den gamle kirkevegen til Randaberg. Denne vegen gikk fra Randaberg kirke til byen. Dermed kunne en bruke hest og kjerre fra Sunde til Stavanger om Randaberg.

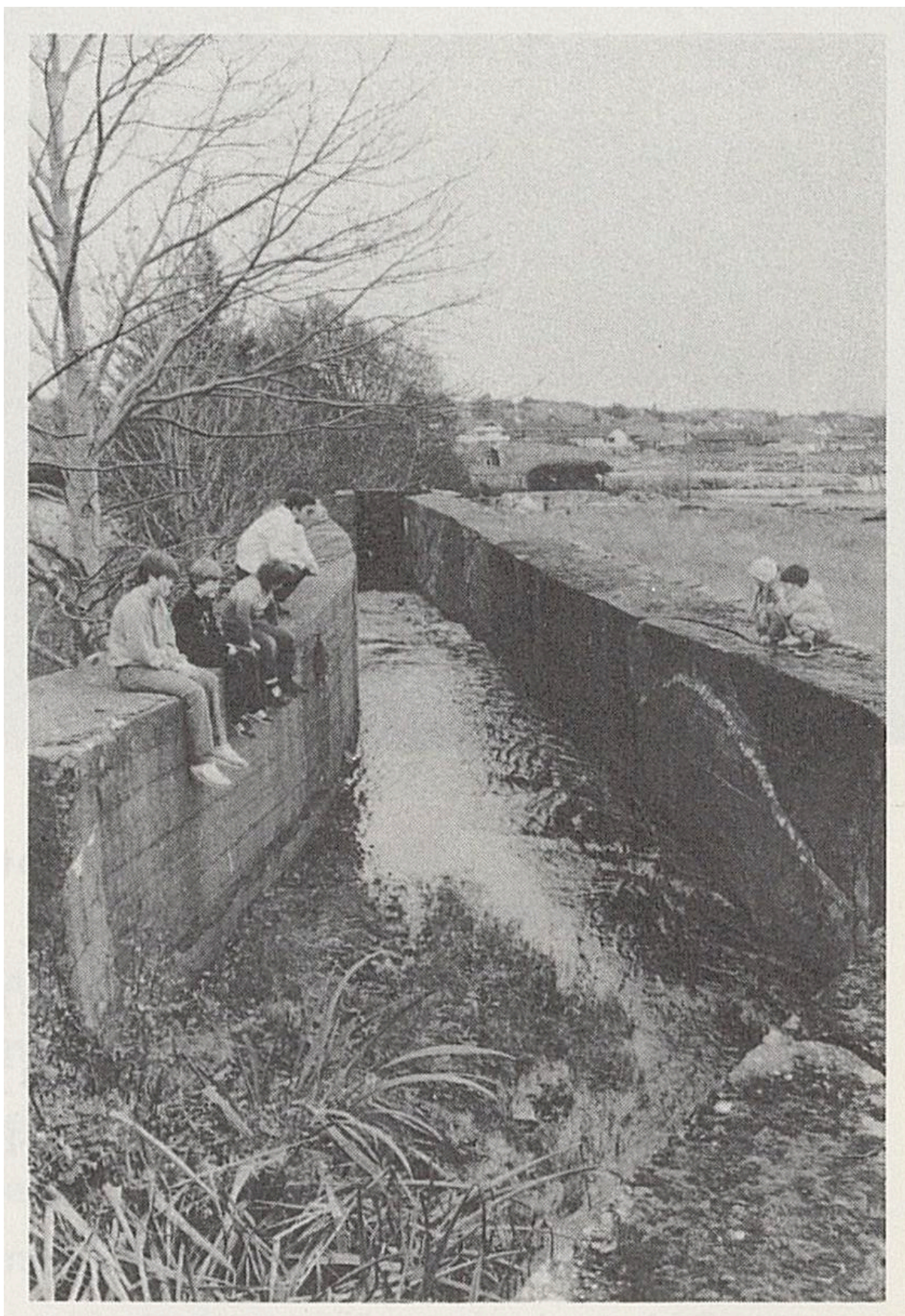
På dette fotografiet ser du hvordan det så ut i Kvernevik (Nord-Sunde) i 1952. Øverst i venstre hjørne ser du Hafsfjord-broen. Foto: WIDERØE

Da de 4 mølleierne begynte å bli gamle, ble de i 1889 enige om å selge Skjelbreidgården med møllebruket til Donkard Monsen som var sønn til en av de tidligere eierne. Donkard, og kona Maren, drev så møllen fram til 1909. Da brant mølla ned for dem. Det var ikke vanlig med husforsikring på den tiden, og ekteparet Monsen hadde ikke råd til å bygge opp igjen møllen.

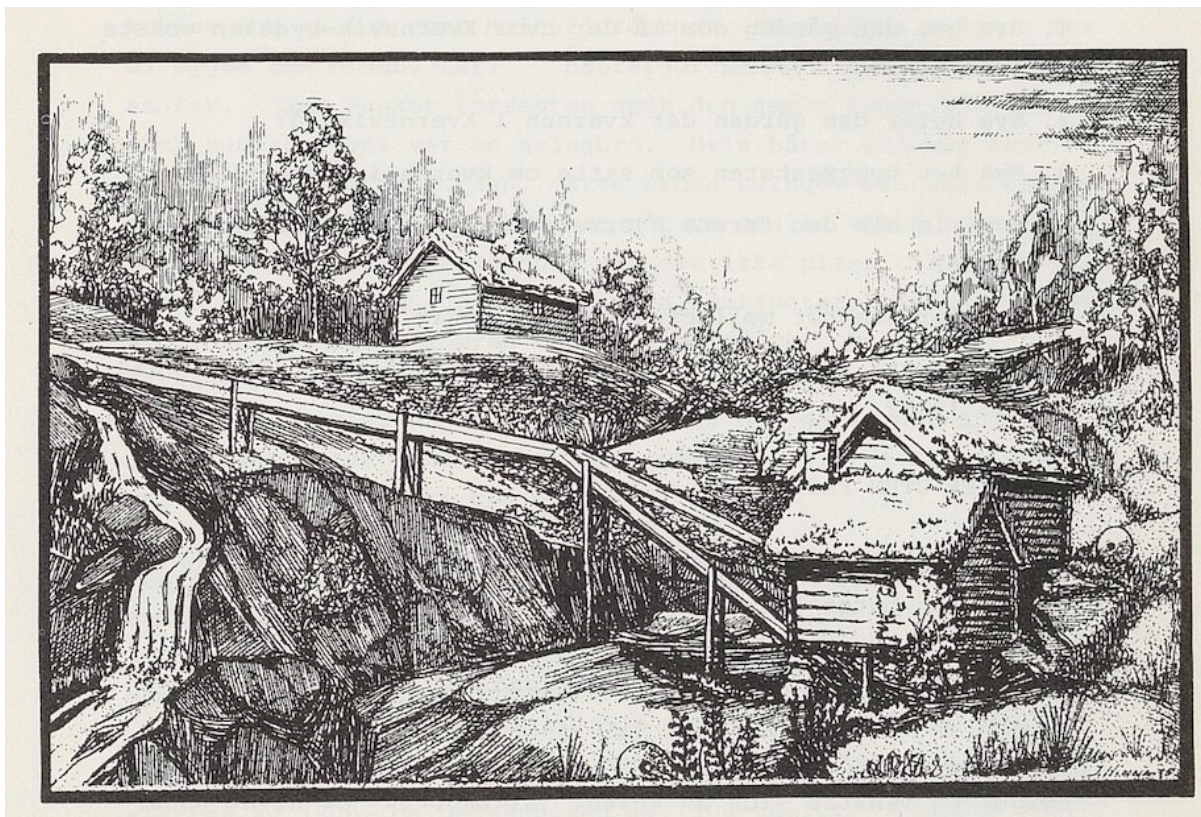
I 1913 solgte Monsen gården sin til Randaberg landbruksforening. Landbruksforeningen bygget et lite elektrisitetsverk på Skjelbreid, men det kunne ikke bli rare kraften av det lille vannfallet i bekken, så elektrisitetsverket ble en fiasko. Randaberg landbruksforening solgte derfor Skjelbreid til Randabergbuen Bergtor Vistnes i 1915, og siden denne tid har familien Vistnes drevet jordbruk på Skjelbreid, mens Kvernevika nå bare gjør nytte som badeplass og båtplass.

Restene etter elektrisitetsverket i Kvernevik.

Den gamle vannkanalen fra elektrisitetsverket ved Kverneviken.

Denne tegningen viser hvordan de gamle kvernhusene kunne se ut. Kvernhuset i Kvernevik var mye større enn disse. Tegning: Jonas Hinna

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Kvernbruk = Hus med kvernsteiner til å male korn til mel. Kvernsteinene ble drevet rundt ved hjelp av vann som rant oppi et møllehjul.

1. Hva het den gården som lå der hvor Kvernevik-bydelen vokste fram omkring 1970?
2. Hva heter den gården der kvernen i Kvernevik lå?
3. Hva het byggmesteren som satte om kverna i Kvernevik?
4. Hva tid ble den første kjerreveien bygget fra Madla til Sunde?
5. Hvorfor stanset møllebruket i Kvernevik i 1909?
6. Hva brukte Randaberg kommune Skjelbreidgården til fra 1913 til 1915?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Lag en tegning av når mølla i Kvernevik brenner! Kanskje ligger det båter lastet med korn i Kvernevika?

Ta en tur til Kvernevik og se hvordan det ser ut der i dag! Du kan se steinmuren etter elektrisitetsverket. Går du 2-300 meter fra Kvernevika mot Randaberg, vil du finne Svinaberget på venstre side av veien. Svinaberget er nevnt

under kapitlet om Mjug. I dag ser du restene av et gammelt sauefjøs på denne steinalderboplassen.

HAFRSJORDBROEN

Det var sommer. Familien Sunde satt på altanen og spiste kvelds. Først hadde de tatt seg en kveldsdukkert i Hafrafjorden, så nå smakte det godt med brødsriver og melk. Kveldssola sendte fremdeles inn varme stråler fra vesthimmelen. Geir satt og så på den jevne strømmen av biler, busser og motorsykler som rullet over Hafrsfjordbroen. “Kor lenge siden e det di bygde den broen, far?” “Hafrsfjordbroen ble bygget i 1966,” sa far. “Jeg husker forresten godt den gamle broen som gikk over sundet. Det var en svingbro. Hvis båter med høy mast skulle inn i Hafrsfjorden, måtte broen svinges til side for å gi plass. Broen var så smal at når vi skulle kjøre over den med de brune Tanangerbussene, var det ikke plass til andre kjøretøyer. Bussen hadde bare noen centimeters klaring på hver side, så den måtte kjøres over i sneglefart. Du forstår sikkert at med en sånn smal bro i dag, ville det stått lang bilkø på begge sider av broen. Men da den gamle Hafrsfjordbroen ble bygget i 1925, var det svært få biler i Stavangerområdet, og broen var god nok.

“Og før den gamle broen då, koss gjorde folk når di ville øve sundet då?” spurte Geir. “Ja, da måtte de spør seg fint for hos en av bøndene som bodde ved fjorden, om han kunne sette dem over i robåten sin. Etter hvert kom det faste fløttmenn ved fjorden. Det var 3”ferjer”, eller store robåter, som førte folk og fe over Hafrsfjorden på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Den ene båten gikk fra Hestnes og over til Meling. Ole Bendiksen het bonden som var skysskar på den strekningen. Fra 1878 fikk han fast lønn av kommunen for det arbeidet han utførte med å ro folk over fjorden. Til alle døgnets tider kunne han risikere å bli tilkalt for ferging av folk - til dårlig betaling. Til slutt nektet Ole å ro folk over fjorden, og så måtte kommunen få andre folk til å gjøre dette arbeidet fram til Hafrsfjordbroen kom i 1925. En kort tid ble det også ferget folk fra Hestnes til Haga. Passasjerene på denne “ferjen” klaget fælt over den sølete veien de måtte følge over Hagagården når de skulle videre mot Tananger.

I 1906 kom det i gang ferjetrafikk fra Buseneset til Jåsumd. Den store robåten som ble brukt, kunne frakte folk, fe og kjerrer. Ofte var strømmen i sundet så stri at de to rors-karene måtte gi opp å få båten over. Barn under 12 år og sykler og dyr oppi kjerrer fikk gratis skyss. Sauer og lam som ble fraktet over sundet, måtte eierne betale 5 øre stykket for. Prisen for voksne var også 5 øre. For 2 hester med vogn og kusk måtte det betales 50 øre. Billettinntektene gikk til de to ferjemennene fra Jåsumd. Av kommunen fikk de i tillegg 200 kr i året for jobben.

I 1907 ble det bygget stall for hestene og venterom for folk på Buseneset. I venterommet var det et rødt glass. Glasset ble nyttet når folk skulle ha skyss. Hvis de signaliserte med rødt glass, betød det at de skulle ha vanlig skyss, men

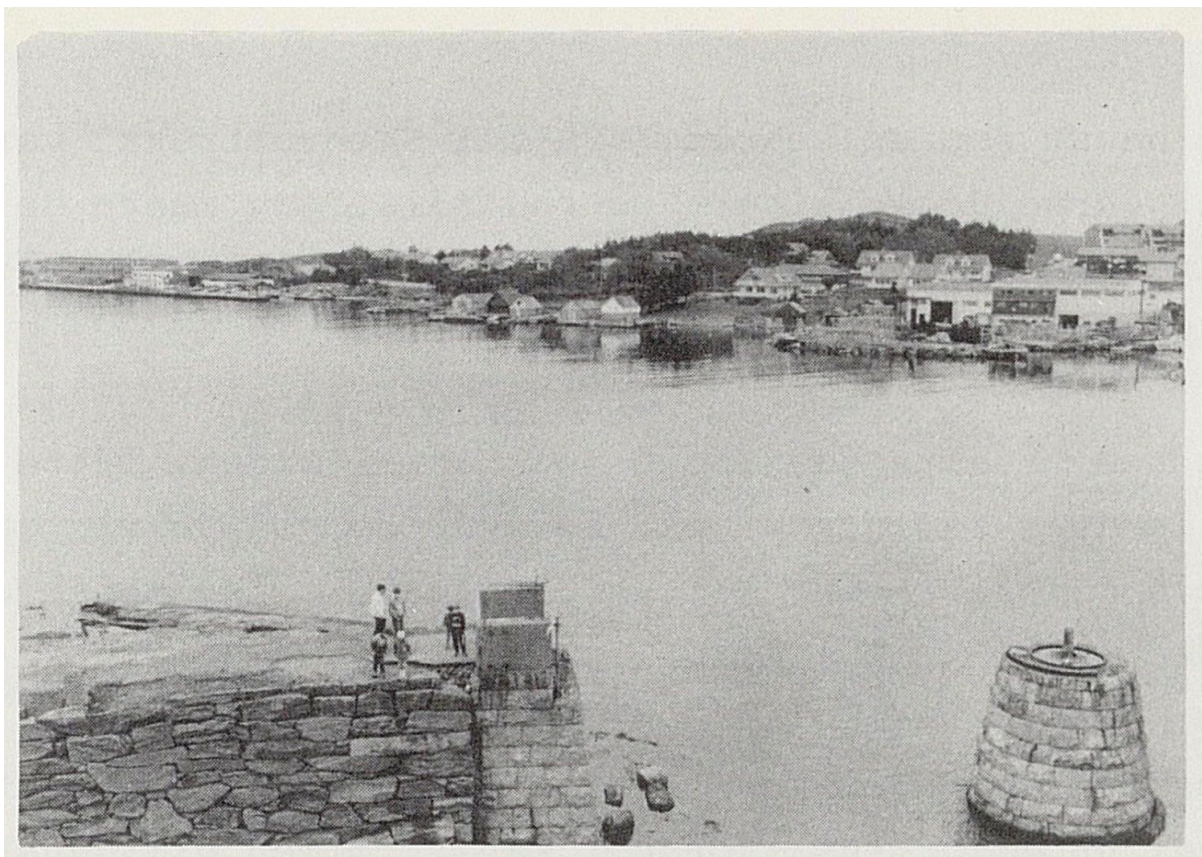
signaliserte de med hvitt glass, betød at de ønsket den store hesteferja.

Omkring 1915 ble det satt opp en slepemekanisme som skulle dra båtene over, men motoren i mekanismen fikk store problemer når det var uvær, og svært ofte gikk den i stykker.

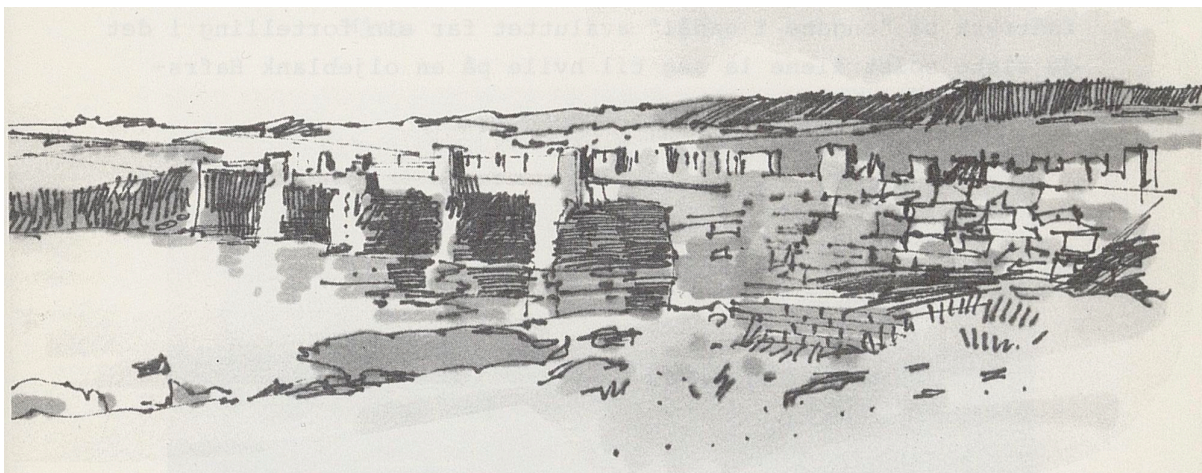
Noen folk mente derfor at kommunen burde kjøpe en stor motor-båt til å føre folk og fe over sundet med, mens andre mente det var tryggere og bedre å satse på bro. Forkjemperne for bro vant diskusjonen.

I 1922 ble det satt i gang bygging av bilvei fra Madlaforen til Sunde. Mange arbeidsløse stavangere fikk 80 øre timen for å være med på veiarbeidet. Rundt om på gårdene lå svære stein-hauger. Det var stein bøndene hadde ryddet vekk fra åkrene sine. Denne steinen ble nå hogget i stykker og brukt som vei-dekke. Bøndene var glad de ble kvitt steinrøysene.

Ute i Hafrsfjordsundet var dykkere i gang med å lage funda-menter for broen som skulle bygges. Stein til brokarene ble sprengt ut fra Smiodden og Ham-maren på Nord-Sunde. Du ser fremdeles et par av brokarene til den gamle Hafrsfjordbroen ved siden av den nye. Arbeidere var også i gang med å fylle ut en del av sundet fra Jåsumd-siden. Arbeiderne nyttet et gammelt naust som spisested. “Hotel Gjennomtrekk” var navn på naustet. Arbeiderne klaget på “hotellet” og mente de kunne bli syke når de svette og varme satte seg ned i det trekkfulle skuret for å spise.

Brukarene som står igjen etter den gamle Hafrsfjordbroen.

Den første Hafrsfjordbroen som stod ferdig i 1925. I dag kan du se restene etter et par av brukarene fra den gamle broen.

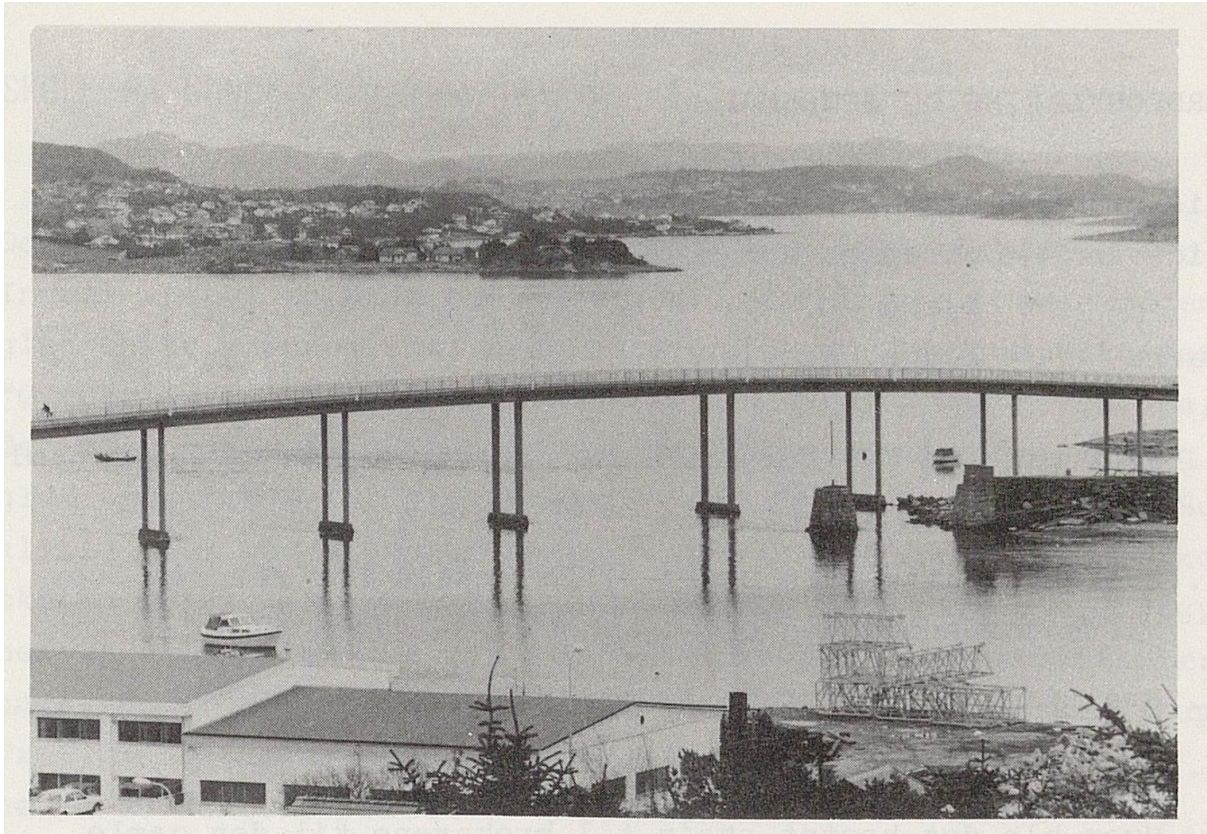
Før det kom betalte ferjemenn ved Hafrsfjorden, måtte nok folk som ville over fjorden gå til bøndene som bodde ved sjøen og be pent om å bli satt over til andre siden, eller kanskje de ba om å få låne båten noen timer.

Å svømme over fjorden kan være ganske skummelt. Når tidevannet er på vei ut eller inn fjorden, kan strømmen bli ganske strid. Da jeg var liten, var en av kameratene mine ute og fisket i Hafrsfjordsundet sammen med faren. Da

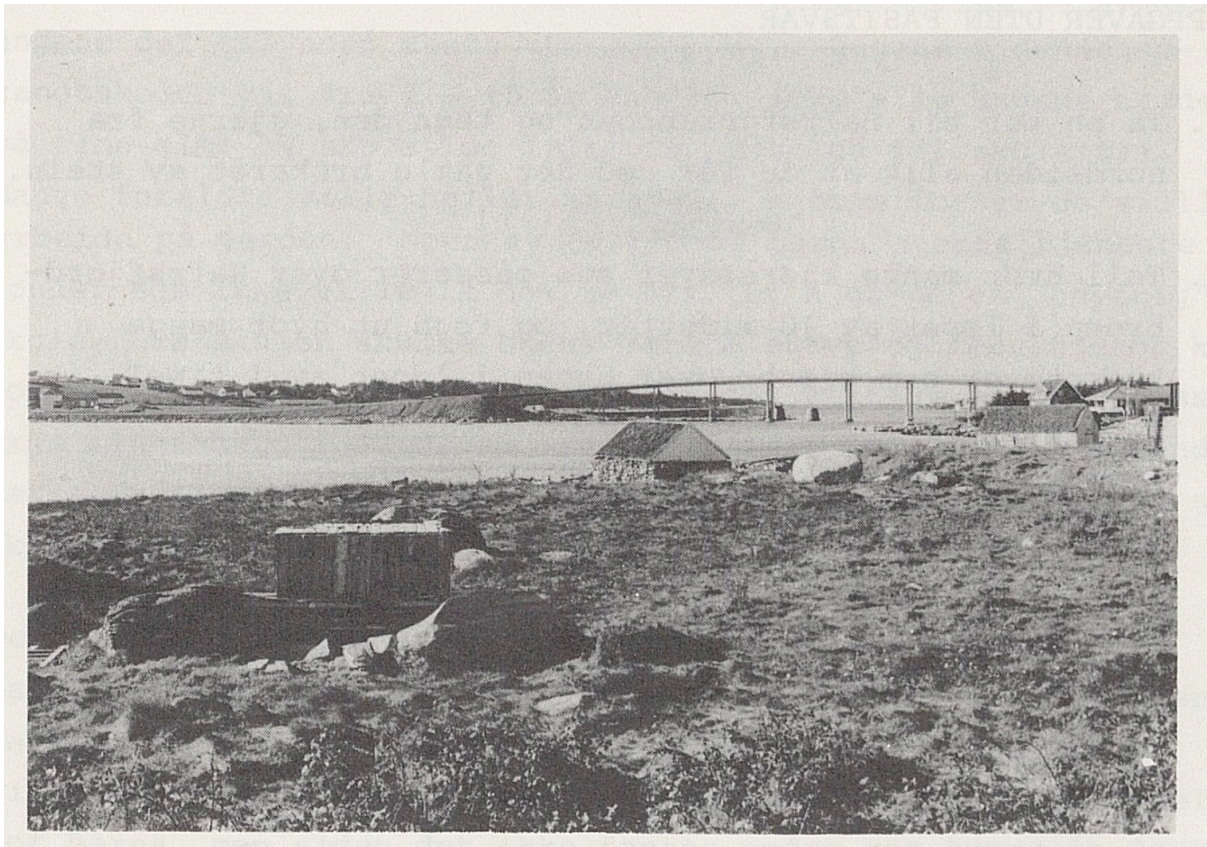
robåten veltet i den strie strømmen, druknet faren, mens kameraten min med nød og neppe fikk karret seg til lands. Gjett om den hendelsen gjorde inntrykk på “ongan i gadå!” avsluttet far sin fortelling i det de siste solstrålene la seg til hvile på en oljeblank Hafrsfjord.

Restene etter den gamle Hafrsfjordbroen.

*Hafrsfjordbroen sett fra Mjug.

Hafrsfjordbroen sett fra Sør-Sunde.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Diskusjon = samtale, snakke sammen

Tidevann = strømmen som oppstår når sjøen går fra flo til fjære Karre = kripe, kravle

1. Hvor gikk de tre “ferjene” som krysset Hafrsfjorden i gamle dager?
2. Hvor mye måtte barn under 12 år betale for roturen over Hafrsfjordsundet?
3. Hva tid ble den første broen bygget over sundet?
4. Hva tid stod dagens Hafrsfjordbro i betong ferdig.
5. Hvor ble det hentet stein til brokarene til den gamle Hafrsfjordbroen?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

1. Ta en tur til Hafrsfjordbroen og tegn den, gjerne fra nordsiden slik at du får med det gamle brokaret av stein.
2. Tell hvor mange kjøretøyer som passerer over Hafrsfjordbroen i løpet av 10 minutter, og regn ut hvor mange kjøretøyer som kjører over broen i løpet av 1 time!

SKOLE PÅ SUNDE

Det var august. Det gikk mot slutten av sommerferien. Far og Ingvil satt i robåten og koste seg i kveldssola. Mens båten gled sakte gjennom speilblank sjø mot Grasholmen, spurte far: “Gleder du deg til å begynne på skolen igjen, Ingvil?” “Ja, det blir kjekt å treffe igjen klassekameratene mine, men eg glede meg ikkje te adle leksene. Har forresten ongene på Sunde alltid mått gå på skolen og hatt lekser?” Far: “Nei, hverken skolen eller leksene har så forferdelig lang historie. Begynnelsen til skolen var når klokkeren på 1600-tallet måtte lære barna Fadervår, trosbekjennelsen og litt kristendomskunnskap. Fra 1736 måtte ungdommene gå til konfirmasjonsforberedelse bestemte kongen. Prestene på Jæren ble i 1738 enige om at klokkeren i bygda skulle ta seg av undervisningen. Han skulle samle ungene fra ulike gårder å gi dem noen ukers undervisning hvert år. Klokkeren vandret videre til neste bygd og samlet ungene der til noen ukers undervisning. Ungene i denne omgangsskolen var fra 7 – 15 år gamle: Ikke alle ungene hadde så fine klær og sko at de følte de kunne gå til skolestua. Mange foreldre ville heller ha ungene hjemme for at de skulle arbeide på gården. Noen av de eldste barna gjorde tjeneste for bønder som ikke ville la dem få fri for å gå en ”unyttig” skole. På skolen skulle barna lære å stove og lese utenom kristendomsundervisningen som fortsatt var det viktigste i omgangsskolen. Ikke mange barn i denne skolen ble flinke til å lese, og enda færre lærte å skrive litt. Ofte kunne ikke læreren heller skrive skikkelig.

Den første læreren vi vet om i omgangsskolen på Sunde, het Gabriel Litlaland. Han kom fra Sola og var klokker i kirken. Gabriel var fæl til å drikke og møtte ofte full på jobb. Biskopen skrev brev til ham om at han var et dårlig eksempel for barna, men siden det ikke fantes andre som kunne ta lærerjobben, fikk Gabriel fortsette til sønnen hans kunne overta lærerjobben omkring 1750.

Skolen ble holdt inne i stuen på en av gårdene. Ofte satt læreren å arbeidet med bøting av garn, skomakerarbeid eller arbeid med tresko mens barna satt rundt bordet og leste høyt fra hver sin bok. Det gjaldt om å lese høyt, for den som leste høyst ble regnet for den beste leseren! I skolestua foregikk også annet arbeid. Kvinnene arbeidet ofte med kardning, spinning, matlaging, vasking eller barnestell mens barna skulle undervises.

Det var strenge regler om barna ikke var lydige og gjorde det foreldre og lærere satte dem til. Kong Christian V hadde nemlig bestemt at barn som ikke oppførte seg skikkelig, kunne risikere å ikke få noen arv etter foreldrene. Om barna bannet til foreldrene eller lærerne skulle de miste sin arv, og de kunne straffes med å legges i jernlenke i fengselet om foreldrene anmeldte dem til dommeren. Uskikkelige gutter kunne i verste tilfelle sendes til straffearbeid på Bremerholm i København. De verste jentene ble sendt til straffearbeid på “Spindehuset”.

Barn og ungdom som slo sine foreldre, risikerte å bli halshogd. Bonden hadde rett til å slå sine barn og tjenere med kjepp om han var misfornøyd. Det samme kunne læreren gjøre med barna. Men om bonden eller læreren laget sår eller brakk armene på ungene, kunne de bli straffet selv. Læreren kunne bare slå med klubbe på de barna som ikke lystret når de ble slått med kjepp. Først i 1842 ble Christian V's lov erstattet av en ny og mildere lov. Men fortsatt skulle barn over 10 år ha ris på baken om de hadde gjort noe galt, sa den nye loven. Barna skulle ha fra 8 til 24 slag mot sin nakne rumpe eller rygg hvis de ble tatt f.eks. for lyving, stygt snakk eller tyveri. Først i 1936 ble det forbudt for lærerne å slå skolebarna, og i 1972 ble det forbudt også for foreldre å slå sine barn.

“Eg kan viss ver glade for at eg leve nå,” sa Ingvil. “Ja, jeg tror aldri at barn i Norge har gått i en bedre skole enn nå,” sa far.

Ingvil: “Ka tid kom forresten den fyste skolen på Sunde?”

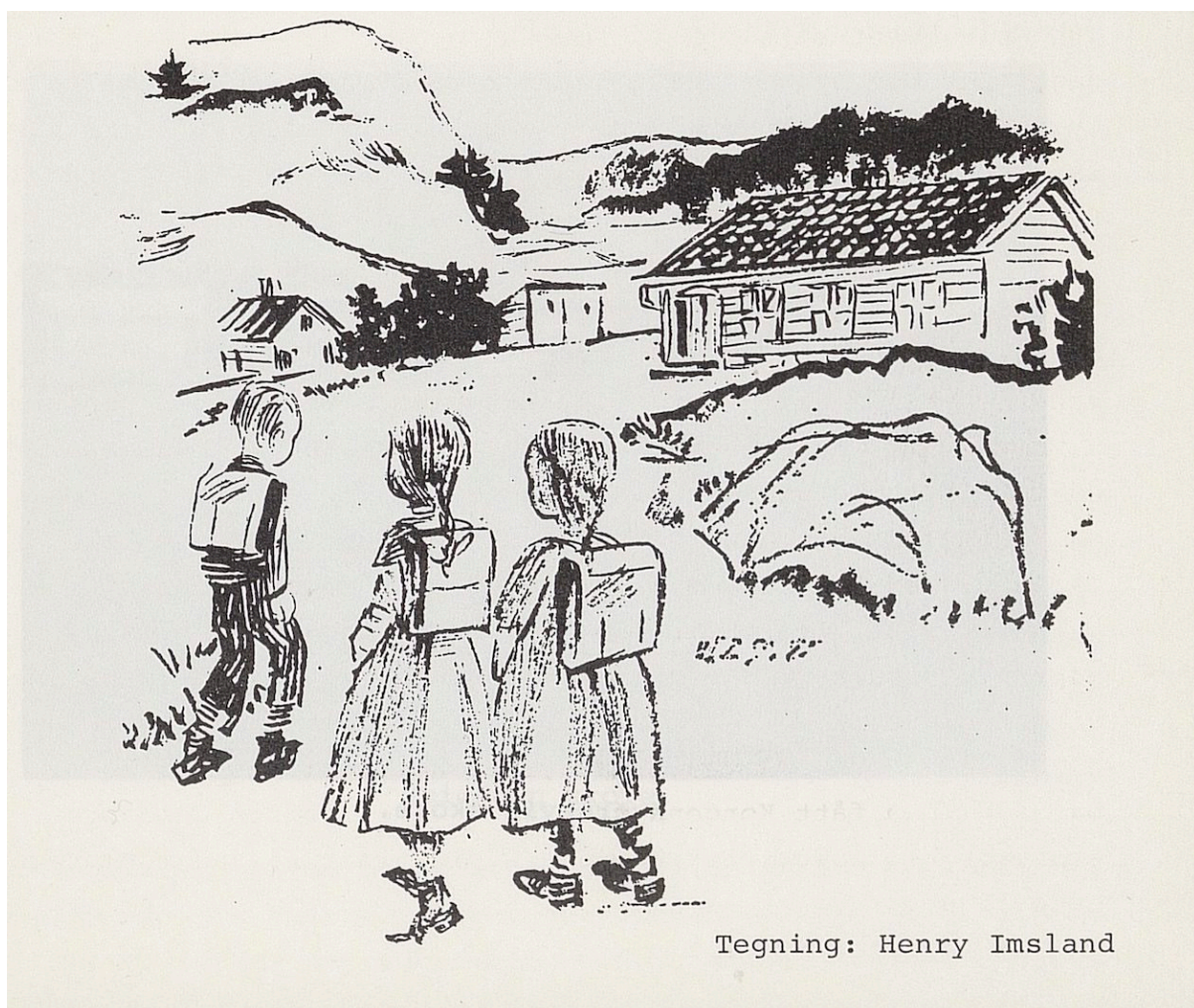
Far sa: “Den siste omgangsskolelæreren på Sunde het Ole Bendiksson. Ole var bonde på en gård på Sør-Sunde, men 37 uker i året gikk han omkring på gårdene på Sunde, Revheim og Madla og underviste barna der. Ingen har blitt rike av å være lærere, og før i tiden var det så elendig lønn at det var svært vanskelig å få noen til å være lærere. Ole var flink selv. Han kunne både lese, skrive og regne, men han kunne ikke under- vise. Ole var helt hjelpeløs når det gjaldt å

få kontakt med elevene sine, og elevene på Sunde var nok glade da han sluttet og det ble bestemt at det skulle bygges skole på Sunde. Det var bøndene som måtte betale lønn til læreren og det kostet å bygge skolehuset, så de var neppe så glade for den nye skolen som skulle bygges.

Fra 1865 holdt skolebarna på Sunde til i stua til Ola Ingebretsen på Nord-Sunde, men skolerommet var alt for lite for de 38 barna som den gangen gikk på skole på Sunde. Det ble derfor bestemt at det skulle bygges eget skolehus på Sunde. Høsten 1871 ble huset satt opp på Sør-Sunde der Sunde skole ligger i dag. Det ble bygget leilighet for læreren i den hvitmalte trebygningen. Skolehuset lå så øde til at læreren ville få for lang skoleveg om han skulle bo hjemme! Den første læreren som flyttet inn i det nye skolehuset på Sunde da det stod ferdig i 1872, var Ole Johannes Bakkevold fra Sola. Ole Johannes var vokst opp på en fattig husmannsplass, men læreren hans forstod at fattiggutten hadde gode evner. Læreren rådet derfor Ole Johannes til å bli lærer. 14½ år gammel, rett etter konfirmasjonen, fikk Ole Johannes sin første lærerjobb. Både elever og foreldre ble glade i Ole Johannes, og myndighetene i Sola og Madla (som den gang het Håland kommune) hjalp ham til å få plass ved en lærerskole i Kopervik. Ole Johannes fikk fine karakterer på lærerskolen, og til Sunde kom han rett fra Kopervik. Bakkevold var lærer på Sunde til 1877. Han sa selv at han ble bare mer og mer glad i å være lærer etter som årene gikk, så han fortsatte i læreryrket helt til han var 70 år. Da hadde han fått Kongens fortjenestemedalje for det gode arbeidet han hadde utført blant skolebarn i Håland kommune i hele 55 år.

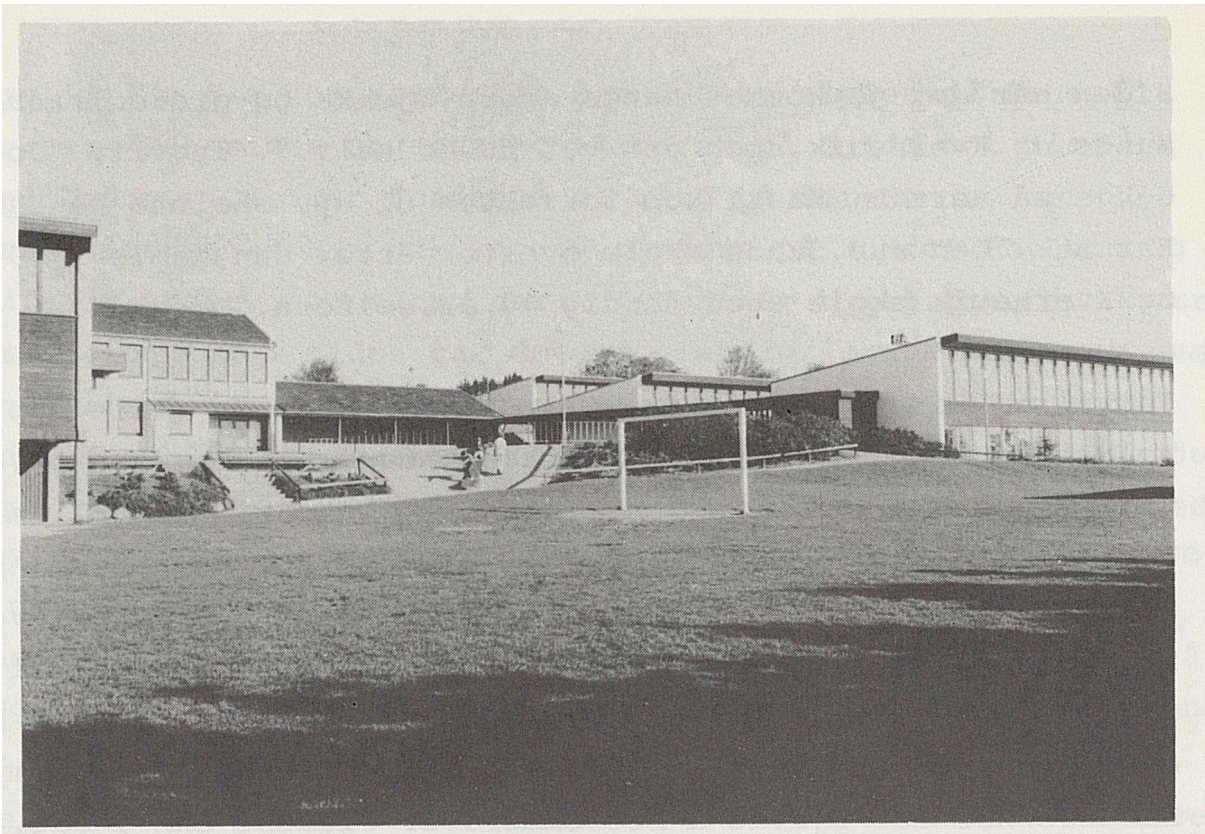
Siden har det jo kommet mange andre kjekke og greie lærere til Sunde og Kvernevik, men det vet du jo selv.” Ingvil: “Jo, di e’kje så versta. Ka ti kom forresten di nye skolene på Sunde?” Far sa: “Den nye Sunde skole overtok etter den gamle i 1960, og Kvernevik skole stod ferdig 10 år seinere.”

Ingvil og far var nådd fram til Grasholmen. De ville opp på holmen og se på en måke som minken hadde tatt knekken på. “De e’kje greit å vera foggel i dag,” sa far. Ingvil smilte: “Det va jammen ikkje greit å vera elev heller på Sunde i gamle dager.” Far: “Nei, det er sikkert. Sammenlikner du elevene med måker, vil jeg si at lærere i dag nok er flinkere til å la måkene fly fritt. Før ville lærerne helst bestemme både hvor og hvordan måkene skulle fly. Jeg tror lærerne før var mye hardere når det gjaldt å bestemme over elevene enn i dag, derfor tror jeg elevene på Sunde og i Kvernevik har det bedre på skolen nå enn noen gang før.” Ja, eg bjøyne å forstå det,” sa Ingvil.

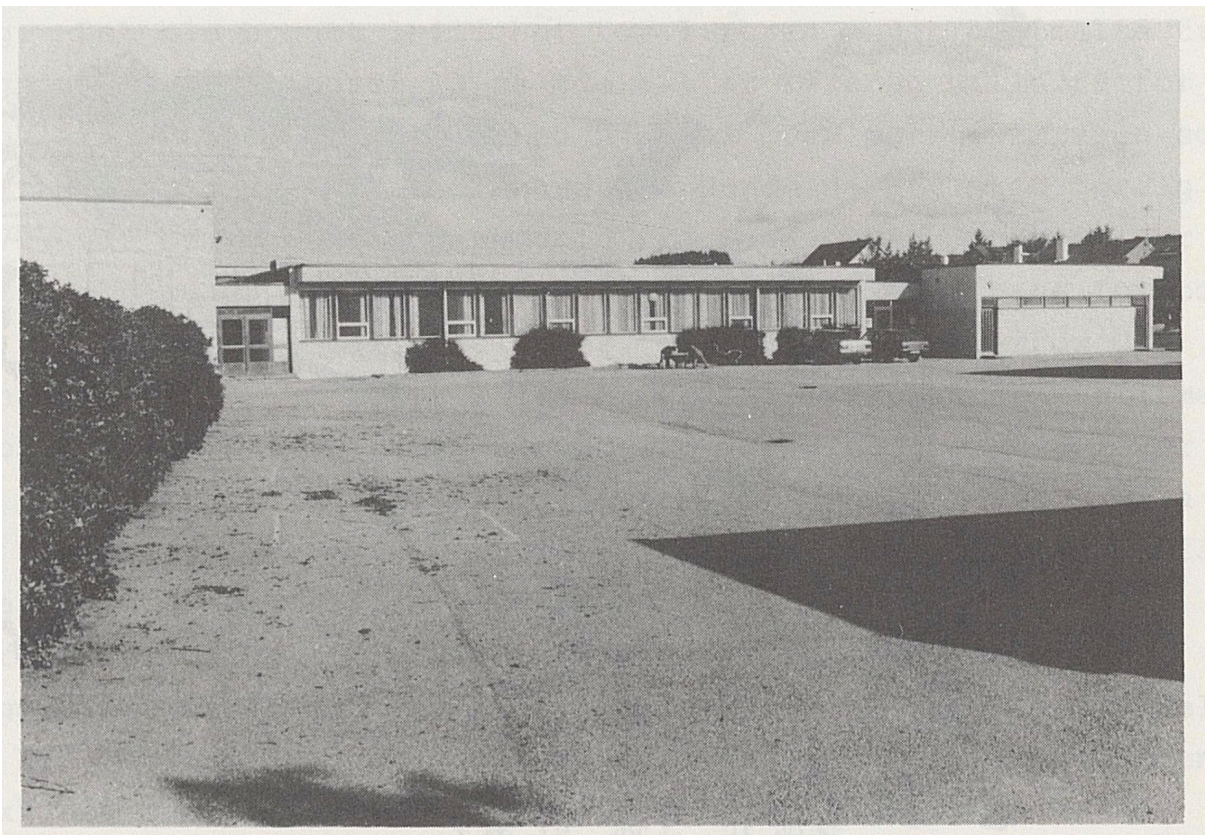

Tegning: Henry Imsland

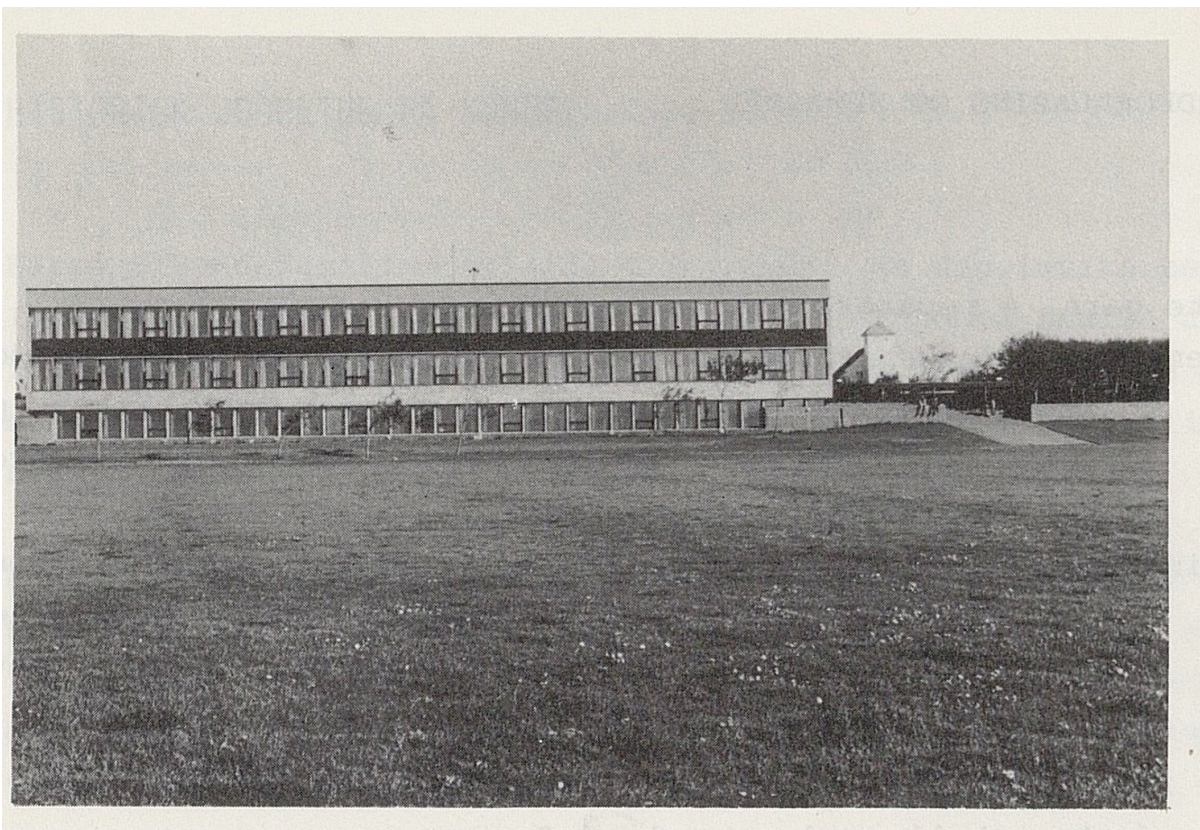
Tegning: Henry Imsland

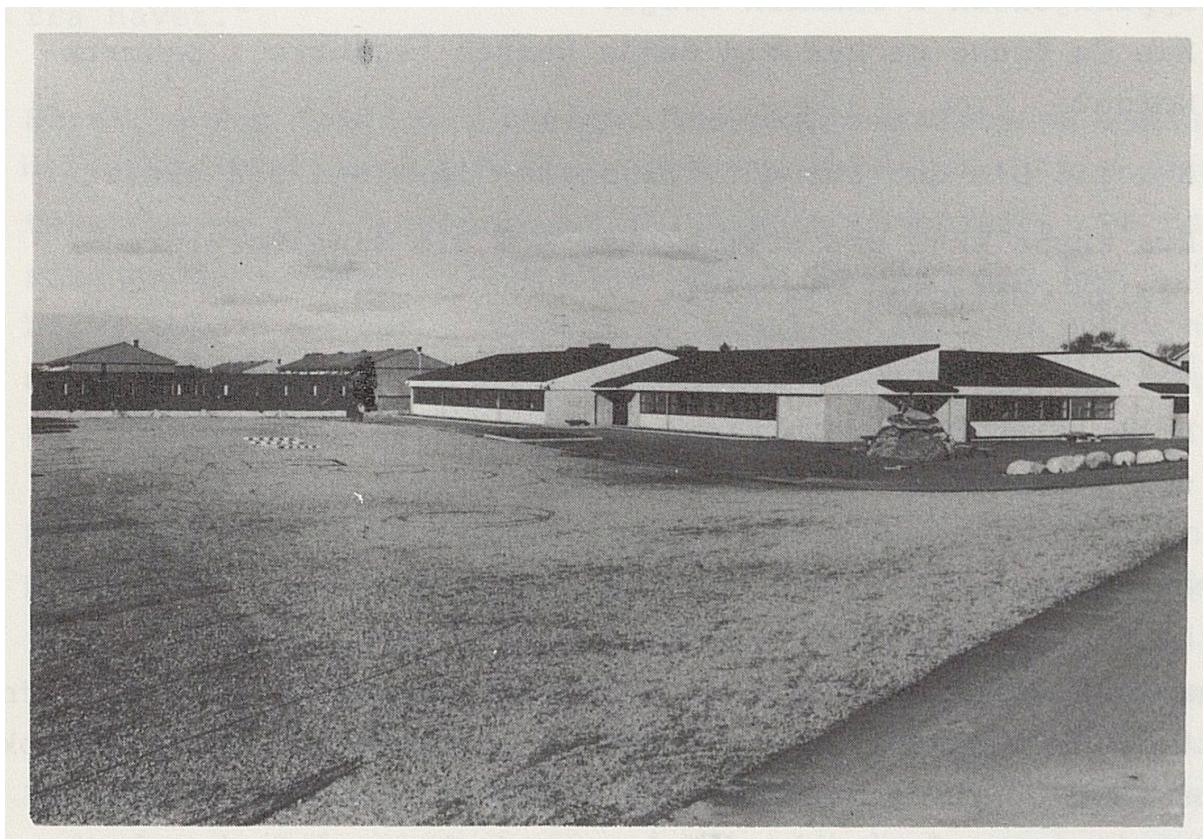
Sunde skole.

Kvernevik skole.

Revheim skole.

Smiodden skole.

ORDFORKLARING OG SPØRSMÅL

Bøte garn = reparere garn

Bremerholm = et stort skipsverft den dansk-norske kongen hadde i København. Ved verftet ble det bygget krigsskip. Straffanger og forbrytere ble ofte sendt til Bremerholm for å utføre straffearbeid på verftet.

Spindehus = et hus der kvinner ble satt til å spinne garn om de hadde forbrutt seg mot Kongens lover. Det var et slikt Spindehus i Stavanger på 1800-tallet. Det lå like nedenfor Petrikirken.

1. Hva kaltes den skolen der læreren gikk fra gård til gård når han skulle undervise barna?
2. Hva lærte barna i omgangsskolen?
3. Hva het den kongen som laget så strenge regler for barneoppdragelsen i Danmark-Norge? Kan du finne ut hva tid denne kongen regjerte i Danmark-Norge?
4. Hva tid ble det forbudt for norske lærere å slå elevene?
5. Hva kunne skje med større barn som slo sine foreldre ifølge Christian V's lov.
6. Hva tid stod den første skolebygningen på Sunde ferdig?
7. Hva tid stod Sunde skole og Kvernevik skole klar til å tas i bruk?

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

Dramatiser når omgangsskolelæreren kom til gårds og alle barn satt rundt bordet og leste høyt fra hvert sitt sted i leseboka mens folk på gården var opptatt med sitt arbeid i stua hvor undervisningen foregikk.

Lag intervju med en av foreldrene dine og med en av besteforeldrene dine om hvordan det var å gå på skolen i gamle dager! Kanskje noen elever har oldeforeldre som kan fortelle sine skoleminner?

HISTORISK JOGGETUR PÅ SUNDE

Faren i Sundefamilien er glad i å jogge. En dag inviterte han Ingvil og Geir med på historisk joggetur. Sammen skulle de løpe en rundtur på Sunde samtidig som de stoppet for å se på minner fra fortiden eller for å lære navnene på forskjellige steder i bydelen.

Første stoppested var Buseneset ved Hafrsfjordbroen. Far forklarte at buse betød å kaste seg fram eller gå på å lage bråk. “Det er nok lyden fra bølgeslagene ute i Nordsjøen som har gitt navn til dette neset,” sa far før de 3 “Sundene” jogget videre.

Neste stopp var Donevigå på andre siden av broen. “Dette navnet betyr nesten det samme som Buseneset,” sa far. “Done kommer av drønn, og Donevigå betyr viken der en hørte drønnet fra havet.”

Så bar turen forbi den største industribedriften på Sunde, Hafrsfjord Industri A/S, der så mange sundebuer har skaffet seg takstein og fin “rosenstein” til å ha i inngangen. På høyre side hadde de Mjug- eller Njug-høyden som den het før. “Njug betyr topp,” sa far. “Der lå en gravhaug før,” stønnet han mens de løp videre forbi fjellknausen Hammaren der det var sprengt ut stein til den gamle Hafrsfjord-broen for 60 år siden.

Det bar først opp på en bergtopp og så nedover mot Kjøbenhavnerbukta som hadde fått navn av danske fiskere. Mange småbåter var trukket på land i vika. “Her har folk hatt båtene sine i hvert fall fra vikingtiden,” sa far, “for ved fotballbanen ved” Ringen Snarkjøp” er det gravd ut et naust fra 800-tallet.” Dermed passerte de det lille helleristningsfeltet de kjente så godt fra de 7 årene de bodde på Måkeberget.

Oppa bronsealdergraven på Smiodden tok de en pause. Da far fikk pusten igjen, sa han: “Dette er Smiodden. Smiodden betyr odden som stikker ut i havet. Det er denne odden som har gitt navn til ungdomsskolen i Kvernevik.” Det var kjekt å være på gamle tomter igjen. Nå kunne de 3 joggerne se rett ned på huset de hadde leid i 7½ år. Far pekte på noe sprengt betong som lå like nedenfor gravhaugen. “Der hadde tyskerne bunkerser med antiluftskyts under krigen. Her lå tyske soldater i 5 år og speidet etter engelske fly og båter. Engelskmennene hadde fått en varm velkomst om de hadde prøvd seg her. Nordmennene forstod forresten at det kanskje kunne bli krig våren 1940. Langs kysten av Rogaland satte forsvarsmyndighetene opp noen fort. Et mitraljoseblokkhus ble plassert på Smiodden. Blokkhuset stod ferdig 7. april – 2 dager før tyskerne kom. Nordmennene hadde ikke fått tid til å plassere skytevåpen i fortet en gang før tyskerne kom og forsynte seg av det nye forsvarsverket. Siden bygde tyskerne forsvarsstillinger langs hele kysten. Vi har jo vært på Jåsund og

sett på skytestillingene der, husker dere. Der er de ikke blitt ødelagt.” “Koffer e di sprengt i filler her?” ville Geir vite. Far sa: “Folk la igjen så mye skrot i bunkersene at politiet fant ut at det var mye bedre å sprengte bort hele betongstasen – og så gjorde de det – og det ble både renere og penere på denne fine odden etter det, synes jeg.

“Dere husker sikkert begge to den grufulle Kielland-ulykken i 1980?” spør far. Geir og Ingvil nikker alvorlig. “Under en storm i Nordsjøen i mars det året,” fortsetter far, “veltet boligplattformen” Alexander L. Kielland” til oljeselskapet Phillips. 123 mennesker omkom i ulykken mens 89 overlevde. Her på Smiodden skal det reises et monument til minne om ulykken og de som omkom. Jeg synes det er funnet en fin plass til monumentet her hvor byen møter havet. Jeg har sett bilde av monumentet i avisen. Det er en kjempemessig kjetting som er brutt i stykker. Det blir spennende å se det ferdig.”

Far begynner å mimre nå. Han har plukket opp en strandnellikk. Mens han kikker ned i den rosa blomsten med de gule støvbærerne, sier han: “Jeg blir aldri ferdig med å undre meg over at noe så fint kan vokse opp av snaue berget så å si. Maken til optimist! Den blomsten har jeg mye å lære av.”

“Lengte du tebage te Kvernevik, far?” spør Ingvil. “Å, ja det hender. Jeg synes det var en fin bydel å bo i. August med lyngen i blomst er noe av det fineste jeg har opplevd. Men jeg har ingen grunn til å klage. Jeg synes det er kjempebra å bo på Sør-Sunde og.

Nei, kom igjen, vi må ikke drømme oss helt vekk. Dermed forlater de 3 joggerne Smiodden eller den ytterste odden som navnet betyr. De passerer Torsteinsvik der Torstein bodde en gang i tiden, tar av ned på asfalten igjen og får grusbanen til Sunde idrettslag på venstre hånd. “Havglimt barnehage” har de til høyre. På Ørnaberget har nok ørnen blitt sett. De jumper over noen ujevnheter inne i Kvernevika. “Her lå det båtnaust i vikingtiden,” peser far. “Et av naustene var nesten 20 meter langt.” De følger Skjelbreid-veien over mot Hålandsvatnet. Skjelbreid-gården har vært bredt som et skjold. Derfor har den fått det navnet. Hålandsvatnet har fått navnet etter den fine gården som ligger på Randaberg-siden av vatnet. Håland betyr den høyeste delen av den gamle gården,” forteller far mens han peker utover vatnet. De følger Hålandsvatnet bortover til Århaugvegen. Far peker mot Risnes - neset som stikker fram, der det lå en bygdeborg i folkevandringstiden (ca. 500 e.Kr.). Til høyre for Risnes ligger Dykjelhaugen som er navnet på et oppkomme eller en kilde som har ligget der. Dette forteller far mens de rusler opp Århaugbakken der orrfuglen nok har holdt til før det flyttet så mange folk til Sunde. Til høyre har de Haraberget eller det harde berget.

Så setter de opp farten igjen og får først Stålen på venstre hånd. Far tror det navnet kommer av en stall som har stått der. Stål kan også være et gammelnorsk ord på en stapel med korn eller høy eller utlå der høyet ble oppbevart. På venstre hånd får de også Sundeporsen som har fått navn etter en plante som heter pors, og Kjelleberget der det har vært en vannkilde. “Bak Kjelleberget ligger Rudlehaugen,” sier far. “På oppsiden av”Toppen kolonia[” ligger Mimmarudlå. Begge disse rudlene er gamle gravhauger fra bronsealderen som var bygd opp av rullestein.” “Ka betyr Mimma?” spør Ingvil. “Stedet hvor sola står midt på dagen,” svarer far i det de får Sunde skole på høyre hånd og Ekrehaugen på venstre. Far klarer å si at Ekrehaugen betyr haugen ved den forlatte åkeren før de raser ned i tunellen under Revheimsveien.

“Ny pause!” peser far. “Revheim er et gammelt navn,” sier han. “2500 år omtrent. Det betyr heimen eller gården ved ryggen. Hvis du sitter i båt på Hafsfjorden og ser oppover mot Revheim, så forstår du navnet. Landskapet buer seg akkurat som en rygg.” så rusler de trøtte joggerne forbi Tasabekken der det altså må ha rent en bekk før. “Tase betyr sau,-så her har nok sauene beitet ved bekken,” forteller far. “Men tase kan bety å rasle og. Så Tasabekken kan like godt bety sildrebekken. Det var forresten her ved Tasabekken den stor Malthaugen lå,” sa far. “Den store bronsealdergraven hvor malt- eller korndyrkerne holdt til og som har gitt navn til gaten vår. Malthaugen målte 18,5 meter tvers over og den var nesten 4 meter høy. Bøndene på Sør-Sunde brukte steinen i haugen til steingjerder for hundre år siden. I haugen fant bøndene bronsespenner, bronsenøkler, 3 grønne – og en blå glassperle, en rød perle, mosaikkglassperler, et forsteinet sjøpiggsvin, en vevskje og en gravurne. Funnene ble sendt til museet i Bergen, men jeg tror urnen er på Stavanger Museum,” avslutter far joggeturen. “Ikke glem å strekke ut musklene nå,” roper far da Ingvil og Geir vil gå rett inn. “Det er viktigere enn alt om dere vil unngå å bli gamle før tiden.”

ORDFORKLARING OG OPPGAVER

Odde = nes

Bunkers = forsvarsstilling laget av betong

Mimre = tenke på og snakke om gamle dager

Antiluftskyts = kanoner og mitraljøser som nyttes for å skyte ned fly

1. Skriv opp en liste over alle de navnene far gir forklaring på i løpet av joggeturen og skriv hva navnene betyr.

OPPGAVER UTEN FASITSVAR

1. Spør læreren om å få et Sunde kart der du kan tegne inn ruten de tre joggerne fulgte rundt Sunde!

2. Ta joggeturen rundt Sunde sammen med gym.læreren din. Eller forsøk å ta turen på egen hånd. Ta kartet med deg så lærer du kanskje noen nye navn i bydelen.

Gravhaugen på Smioddan i Kvernevik (Nord-Sunde).

Malthaug/Tasabekken. Omtrent midt på dette bildet lå gravhaugen Malthaug

Kvernevik. Slik så det ut i 1970.

KILDER

- O. Aurennes: Høyland gards og ættesoge 1500-1900 Høyland kommune 1952
- Esperø/Øisang: Folk og samfunn før og nå 4 og 5 Gyldendal 1966
- Hansen/Holmberg: Gut - en stenaldredreg Unge Pedagogers Forlag. København 1951
- A. Hauge: Hundevakt, Landkjenning, Cleng Peersontrilogien Den norske Bokklubben 1983
- Z. Hopp: Hvem er hvem i kongerekken John Griegs forlag 1957
- S. Nordberg: Norge i Vesterled Luther Forlag 1974
- S. Refheim: Gard og ætt i Sola Sola kommune 1980
- S. Refheim: Gard og ætt i Madla Stavanger kommune 1981
- P. Rolfsen: Båtnaust på Jærkysten Stavanger Museums Skrifter 8. 1974
- J. H. Rosdail: The Sloopers. Their ancestry and posterity Norwegian Sloopers Society of America 1961
- Snorre: Kongesoger Gyldendal 1942
- H. L. Tveterås: Rogaland rister runer Stabenfeldt 1942
- J. N. Tønnessen: Kaperfart og skipsfart 1807 - 1814 Cappelen 1955
- I. Velle: Kirkens historie, bind I Lutherstiftelsen
- Soga om Sola og Madla bd. I, II og III (Sola kommune 1980)
- Jærboka III. Kulturhistoria (Norsk Oikos A/S) Norges historie 15 bind (Cappelen 1980)
- Bygdebok for Sjernerøy (Finnøy kommune)
- Forskningsnytt nr. 4 - 1979. Å være barn i gamle dager Universitetsforlaget
- Gyldendal ett-binds leksikon (Oslo 1966)
- Bibelen (Det norske bibelselskaps forlag 1978)
- Ætt og Heim. Rogaland ættesogelags årshæfter
- Bøker og hæfter gitt ut av Stavanger Museum
- Hauk og heidni
- Hæfter utgitt av Rogaland Arkeologiske forening
- Avisartikler hentet fra Stavanger Aftenblad
- Kartbok Stavanger, Randaberg, Sola (Dreyer)

Muntlige kilder:

- Trygve Bakka
- Gunnar Foldøy
- Egil Harald Grude
- Inge Særheim
- Konrad Veastad

Jeg takker Jan Bjarne Bøe, Svein Ivar Langhelle og Birger Lindanger for konstruktive råd i forbindelse med skrivingen av: “Historien om Sunde”.

Gunnar A. Skadberg

OVERSIKT over de instanser som har gitt økonomiske tilskudd til utgivelsen av “HISTORIEN OM SUNDE”

- SR-bank Stavanger
- Sparekasse
- SR-bank Sola avd. Madla
- Hafrsfjord Industri
- Madla Handelslag
- Sunde bydelsutvalg
- Kvernevik bydelsutvalg
- Toppen Matsenter
- Sunde Byggshop
- Stavanger kommune ved Kulturstyret og Skolekontoret
- Sunde skole
- Kvernevik skole